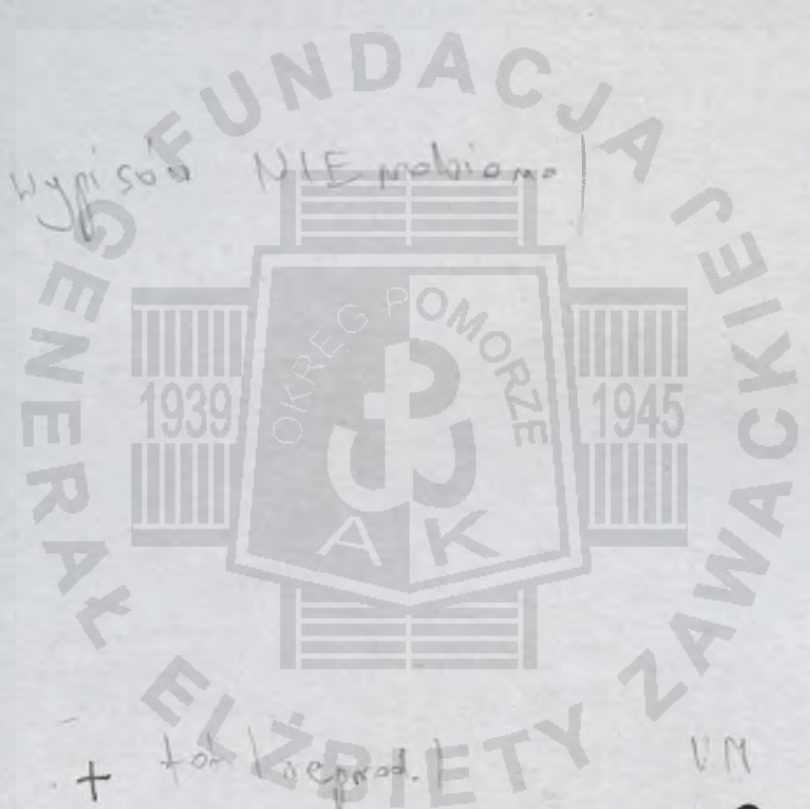

2009-D.W. - zmiana tytułu

MEMORIAŁ

General Marii Wittek

KRAJNA Zbistawa

ps. "Olszynie"

(1910 - 1944)

AK

Poznań

| Ekspozycja
"Zagrody"

3621 | WSK

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — KRAJNA 2bistowe

3621/WSK

I/1. Relacja ✓ k. 14, s. 15

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące osoby relatora

✓ k. 8-10

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące osoby relatora

II. Materiały uzupełniające relację

✓ k. 41, s. 60

III/1 – Materiały dotyczące rodziny relatora

III/2 – Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r.

III/3 – Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945)

III/4 – Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 r.

III/5 – inne...

IV. Korespondencja

✓ k. 8-10

V. Nazwiskowe karty informacyjne ✓ 2

VI. Fotografie ✓

zob. fol. II-45

I/1. Relacja:

- Relacja z bielskiej Jedynki Krajna przygotowana przez Stanisława Krajny - bielska relacja, przekazana do Fundacji przez M. Krzyżaniaka 7.02.2005 Rkp. kserokopia, k. 4, s. 1-5.
- Skrócona relacja z bielskiej Krajna napisana przez bielska. Rkp. kserokopia, s. 175-176 k. 2, s. 6-7.
- Program z b. J. Krajna opracowany przez Marię Krzyżaniak 31.01.2005. Msp. Drog. z oddzieleniem uwagami. k. 2, s. 8-9.
- Program j. u. z dn. 21.02.2005. k. 2, s. 10-11.
- Dwa biogramy z b. Krajna opr. przez E. 2. i D. Kr. wydruki 25.05.2005 i 22.08.2005. k. 4, s. 12-15.

Przyjęta M. Krajnowska

7/05

Rel. brate Stenisiowe Krajny

7 201. da p. 132/05

376

11/11

ZBISKAWA JADWIGA KRAJNA pseud. OLSZYNA.

Urodziła się 13. października 1910r w Poznaniu.

Była najstarszą z naszej zgodnej czwórki rodzeństwa.

W związku z wczesnym obumarciem naszych rodziców
(matka - Michalina z d. Łukowczyk zmarła ^{27.09.1920} 31.10.1919r

ojciec - Kazimierz, zmarł ^{12.04.1931} w marcu 1930r, poseł
pierwszych dwóch kadencji Sejmu Polskiego)

Zbisia miała na nas duży wpływ, - zastępowała
matkę. Funkcję tę pełniła nie tylko, że była naj-
starszą, ale z naszej czwórki najbardziej była
lubiana. Jeśli między nami były jakiegokolwiek spory,
zawsze wydana była sąd sprawiedliwy.

Sąd o niej w innych środowiskach był zawsze
jak najlepszy.

W wesotym towarzystwie potrafiła się cieszyć, a tam
gdzie sytuacja tego wymagała była poważną, sta-
nowczą, a przede wszystkim sprawiedliwą i prawną.

Przy podejmowaniu decyzji, zawsze naprzd kiero-
wata się sercem, a potem rozsądkiem.

W szkole uczyła się dobrze. Po ukończeniu Liceum
Dąbrówki, pracę zarobkową podjęła w Biurze Ogro-
szeń „PAR” u swego stryjka na Al. Marcinkowskiego.

2/2

W międzyczasie ukończyła 6-cio miesięczny kurs handlowy oraz, wspólnie ze swoją kuzynką, Anielą, uzupełniający kurs języka francuskiego. ^{już od młodości, lat udziesiątka się w śladzie} ^{Marianus, gdzie w ostatnich latach pełniła funkcję skarbniczkę}

W latach 1930 poznana na wakacjach w Foremce koleżankę Marylkę Hoćko - Modkowiak, z którą zawarła „dozgonną przyjaźń”, ^{trwającą od Foremca do Żabikowa, przerwany przez śmierć Olszyny}

Taka przyjaźń mogła być wzorem dla innych do naśladowania.

Odtąd wakacje zawsze razem spędzały. Uspokojeniem odpowiadały sobie, a przede wszystkim zapracowały się i uzupełniały, tworząc nierozdzielny monolit przyjaźni.

Gdybym miał obiektywny sąd wyrazić, która z nich miała większy wpływ na ich plany, to chyba minimalnie Zbisia, ale tylko minimalnie, bo przeważnie wzajemnie uzupełniały się.

Były podobne do siebie usposobieniem, charakterem, a z względu zewnętrznego Zbisia miała przewagę tylko „na wadze”.

Zbisia poznana Zbyszka w latach 1940-1941 latem na spotkaniach nad Wartą. Wielki wpływ na nią wywarł. W mojej pamięci utrwaliły się słowa jego wypowiedziane u Żabikowic przed rozstaniem ze mną: „Jestem i będę wiernym naręczonym Olszyny, a jeśli uzyskamy wolność, to w jej rękach moje losy. Na to przysięgam - Zbisia najlepiej mnie rozumie”.

Tych słów - niestety - Olszynie przekazać nie mogłem, a nielka szkoda, bo bytaby napewno nielce pocierona. Na temat Olszyny i jej pracy konspiracyjnej, rozmowy przeprowadzone ze Zbyszkiem w Fordzie VIII należały do radości. Z jego krótkich relacji wynikało, że do pracy konspiracyjnej on ją namówił.

Z jego relacji wynikało, że była odpowiedzialną za łączność w okręgu Poznańskim.

O jej metodach pracy, pełnym zawsze z wielkim poświęceniem, wyrażał się zawsze z dużym uznaniem.

W szczególności - dla publicznego - nie ujawniał mi jej.

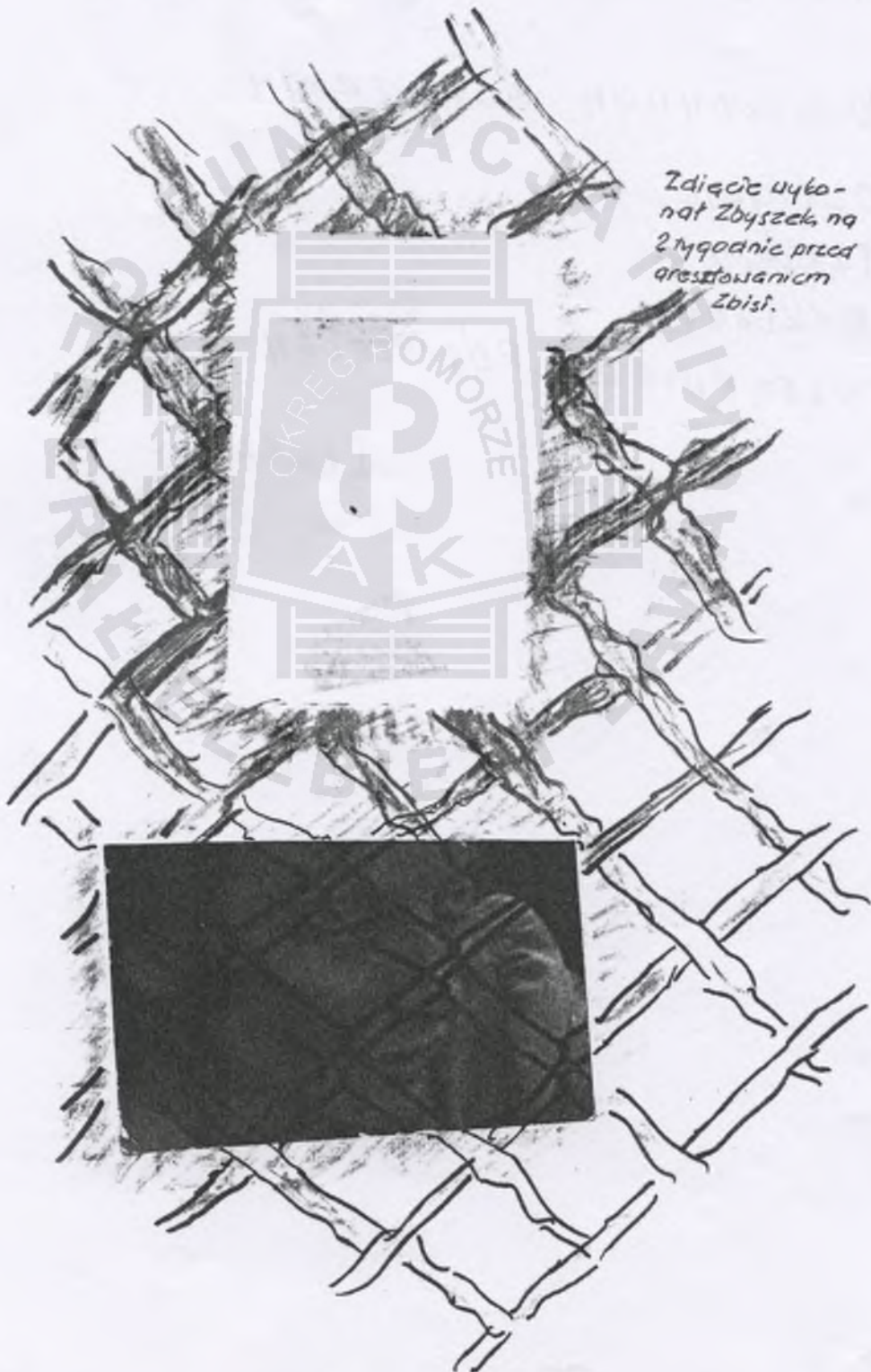
(O szczegółach pracy konspiracyjnej Olszyny nie lepiej Marylka Hołta-Maciejowicz - pseudonim Błoga).

W połowie czerwca 1944 r. Olszyna dowiedziała się o śmierci Zbyska, bo do obozu kobiet przestali jego futro do poprucia. Z relacji Marylki - Zbysia odczuta to bardzo boleśnie. Na pamiątkę wypruta wyszyty monogram z wewnętrznej strony futra. Dzięki Marylce monogram w cudowny sposób ocalał i jest obecnie u naszych zbiorach.

W roku 1945, kilka miesięcy po zakończeniu wojny, pobratem dwie grudy ziemi z Obozu Więźniów w Żabi-kowic i złożym je do grobu ojca mego na cmentarzu Bożego Ciąta na Dębcu, w miejscu „wojennego seifu”.

Dla mnie tam spoczywają zutoki dwu bohaterów
o tych samych inicjatach **ZK** (Zbistawa Krajna
i Zbigniew Krzekotowski), którzy polegli na polu
chwały

Cześć ich pamięci.

2/1/5

СТАНИСЛАВ - КРАЈНА СИМВА
ВСПОМНЕНІЯ ФОРТИ ІДБИКОВО
1943 - 1944

ПРОЕ СЕД МЕНТО

НИЗВОМНУМ БОМТЕРОМ

ОЛСЗНІЕ

СКРЗЕРОМ

БУКУСОМ

ВСПОМНЕНІЯ

ПОСНІРОМ

СИМВА

AK

1939

1945

ZBISZAWA JADWIGA KRAJNA - pseud Olszyna

Urodziła się 13.10. RP. 1910 w Poznaniu. Była najstarszą z czwórki rodzeństwa dość wcześnie osieroconego (matka - Michalina Łukowczyk † 1920, ojciec Kazimierz † 1931, kupiec, poseł pierwszych dwóch kadencji Sejmu polskiego.

Zbisia - bo tak była wszędzie znana - miała na nas duży wpływ - zastępowała matkę. Funkcje tę pełniła nie tylko, ^{była} ~~że~~ była najstarszą, ale była najbardziej lubiana - miała autorytet.

Jeśli między nami były jakiegokolwiek spory, zawsze ona ta-rodziła, dawała sąd sprawiedliwy.

Sąd o niej w innych środowiskach był zawsze jak najlepszy.

W wesotym towarzystwie potrafiła się cieszyć, o tam gdzie sytuacja tego wymagała, była poważna, sprawiedliwa, a przede wszystkim prawa i tym zyskiwała sympatie. Przy podejmowaniu decyzji zawsze kierowała się sercem a potem rozsądkiem. W szkole uczyła się dobrze. Po ukończeniu liceum im Dąbrówki i edukacji handlowej, pracę zawodową podjęła w Biurze Ogłoszeń „PAR” u swego stryja, przy ulicy Aleje Marcinkowskiego, gdzie pracowała do aresztowania.

W międzyczasie odbywała z kuzynkami Anielą i Halą szkolenia w jęz. francuskim i w kierunku muzycznym.

W Sodalis Marianus pełniła funkcję skarbniczki.

Zbyszka Krzekotowskiego poznała w latach 1940-41 podczas niezapomnianych wspólnych spotkań młodzieży polskiej odbywanych nad Wartą, organizowanych przeważnie przez rozśpiewanego Wojtkę Sypniewskiego.

Zbyszek wywarł na nią wielki wpływ. Do pracy konspiracyjnej zwerbowana została przez niego w roku 1942. Pełniła funkcje kierownika łączności na okręg poznański.

Aresztowana 15. 10. 1943 r.

Okrucieństwą śledztwa przeżywała w kazamatkach Domu Żołnierza, w Fortcie VIII lub od 1944 r. w Obozie Żabikowskim. Była „doświadczalnym królikiem” w dowodowaniu okrucieństwa. Tak powiedział o niej komendant Fortu VIII-Werner, gdy zakładał mi kajdopy na ręce i nogi zamykające mnie w „krutnej” skrytce pod schodami w kazamatkach Fortu VII.

W Obozie Żabikowskim przebywała od stycznia 1944 r. w żeńskim baraku (D2) w drugim sektorze, łącznie z Brzozą i „Halinką” zwerbowanymi przez siebie przy organizowaniu służby łączności w AK.

Serce przestało jej bić pod ścianą straceń w Żabikowie dnia 19. 07. 1944 r. Pierwszy oryginalny dokument zgonu Olseyny wydany przez Niemców USC. Zawierał w treści wzmiankę (oczywiście w języku niemieckim) „... sanitariusz Żabikowa stwierdza zgon z powodu choroby płuc - 19. 07. 1944.

Za sumienną i z pełnym poświęceniem pełnioną funkcję oraz moralną postawą, została wyróżniona przez ówczesne dowództwo AK ~~Gadecem~~ *Virtuti militari*.

Pamiętamy i pamiętać o niej będziemy, o jej prawym charakterze, dobrym sercu, o jej zawsze skromnej postawie, o jej wielkim nakładzie pracy którą pełniła z pełnym poświęceniem dla sprawy ojczyzny oraz o jej pamięci.

Archiwum M. Krajnięk 711 05

11/8

Krajna Zbysława Jadwiga (1910 – 1944) przed II wojną światową pracownik biurowy, ps. „Olszyna”, „Jadwiga”, Harcerka Chorągwi Wielkopolskiej, Kurierka, Kierowniczką łączności konspiracyjnej Inspektoratu Rejonu ZWZ – AK Poznań – zamordowana w Żabikowie.

Zbysława Krajna urodziła się 13.10.1910 r. w Poznaniu jako córka Kazimierza – kupca, posła dwóch kadencji Sejmu Polskiego i jego żony Michaliny z domu Łukowczyk. Matka zmarła bardzo wcześnie w roku 1920 kiedy Zbysława miała 10 lat, a ojciec w roku 1931. Mając troje młodszego rodzeństwa od najmłodszych lat zastępowała im matkę, wywierając na nich duży wpływ i cieszyła się mimo młodego wieku wielkim autorytetem. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczęszczała do Gimnazjum im. Dąbrówki, gdzie w roku 1927 zdała maturę. W czasach szkolnych należała do harcerstwa i Sodalicji Mariańskiej pełniąc w niej od 1930 roku funkcję skarbnika. Po ukończeniu gimnazjum i 6 miesięcznego kursu handlowego, podjęła pracę zawodową w biurze ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej, prowadzonej przez jej stryja, w Poznaniu w Alejach Marcinkowskiego. Dbając o dalsze wykształcenie wraz z koleżankami ukończyła kurs języka francuskiego. W latach trzydziestych poznała na wakacjach w Jaremczy koleżankę Marię Hęcęko, z którą połączyła ją dożgonna przyjaźń, trwająca od Jaremczy do Żabikowa. Latem 1939 roku w ramach pogotowia wojennego Sodalicji Mariańskiej zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda. Od października 1939 roku podjęła przerwana pracę w przejętej przez Niemców Agencji, która działała dalej pod nazwą Anzeigenvermittlungverlag. W roku 1940 poznała oficera Wojska Polskiego ppor. Zbigniewa Krzekotowskiego ps. „Skrzec”, „Wołoda”, „Michał”. Znajomość ta przerodziła się w wielką miłość i zostali narzeczonymi. Pod wpływem „Skrzecza” podjęła pracę konspiracyjną i do wiosny 1943 roku współpracowała z Grupą por. rez. Stanisława Broniarza ps. „Muller”, pełniąc wówczas funkcję łączniczki między Inspektoratem Rejonowym Poznań a ppor. Zbigniewem Krzekotowskim. Od lata 1943 przydzielona została do Wydziału V Okręgu Poznań Armii Krajowej, pracując pod kierunkiem por. Marianny Marszałkowskiej ps. „Ruta”, a po jej aresztowaniu w dniu 29.04.1943, krótko pełniła funkcję szefa Wydziału V Okręgu Poznań AK. Od sierpnia 1943 roku do dnia aresztowania ściśle współpracuje z kpt. Janem Kamińskim ps. „Franek”. W okresie tym zorganizowała system łączności konspiracyjnej Okręgu Poznań AK z Inspektoratami Rejonowymi, jak również zorganizowała sieć łączności dla zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznań. Dla celów pracy konspiracyjnej wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30 – lokal służył jako punkt kontaktowy i w razie potrzeby miejsce noclegowe dla członków konspiracji. W krótkim okresie została rozpracowana przez gestapo po aresztowaniu kpt. Jana Kamińskiego „Franka”. W dniu 15.10.1943 została aresztowana w miejscu zatrudnienia i w tym samym dniu o godz. 11 została przeprowadzona rewizja w jej mieszkaniu. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Forcie VII a następnie osadzona w Żabikowie. W czasie przebywania w Żabikowie była niejednokrotnie przewożona do siedziby gestapo, gdzie poddawana była wymyślnym torturom. Razem z Olszyną przetrzymywana była w Żabikowie jej przyjaciółka Maria Chęcęko ps. „Brzoza”. Była ona świadkiem stosowanych wymyślnych tortur i dokuczliwych okrucieństw szczególnie przez komendanta obozu Waltera. Z relacji „Brzozy” wynikało iż stan zdrowia Zbysławy był bardzo kiepski w wyniku tortur jak gorące kąpiele, stanie w drucie kolczastym, bicie do nieprzytomności i in. W dniu 19.06.1944 „Brzoza” została przeniesiona do obozu Rawensbrück i straciła kontakt ze Zbysławą. Dnia

Po wybuchu wojny

19.07.1944 Zbysława Krajna „Olszyna” została rozstrzelana na terenie obozu w Żabikowie w czasie zbiorowej egzekucji wraz z innymi na podstawie wyroku policyjnego sądu doraźnego (Polizeistanggericht Stapo Posen).

Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu. Nazwisko umieszczone jest na zbiorowej tablicy przy pomniku na terenie obozu Żabikowo.

Pośmiertnie została mianowana podporucznikiem i odznaczona Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Armii Krajowej i 4 – krotnie Medalem Wojska Polskiego.

Rodziny nie założyła.

Ojciec Kazimierz (1880 - 1931) był kupcem, matka Michalina (1887 - 1920) prowadziła gospodarstwo domowe.

Rodzeństwo: Brat Stanisław Krajny ps. „Siwek” ur. 25.08.1912 r. w Poznaniu. Był technikiem, przed II wojną i w czasie wojny pracował w Zakładach Cegielskiego. Od 1943 roku został zaprzysiężony przez ppor. Zbigniewa Krzekotowskiego, był żołnierzem Armii Krajowej. Po wojnie był również konstruktorem w zakładach Cegielskiego, działaczem społecznym i przewodnikiem tatrzańskim. Brat Franciszek ur. 29.10.1913 r. w Poznaniu – pracownik Ubezpieczalni Społ. Obydwaj bracia mieszkają w Poznaniu. Siostra Kazimiera ur. 9.02.1915 r. w Poznaniu, pracowała w Ubezp. Społ. Mieszka w Australii.

APAK WSK tamże m.in. odpis aktu urodzenia Nr 2121)1910)0 i ksero aktu zgonu ZP 27)36)1944, tamże życiorys opracowany przez brata Stanisława Krajnę, ksero legitymacji Krzyża VM 3/2006/ z 06.01.2005r, Legitymacja Krzyża AK nr 30993, legitymacja Medalu Wojska Polskiego nr 33669, wyciąg z księgi meldunkowej miasta Poznania, pocztówka z Żabikowa.

Załącznik do rozk. 11.03.1943. ksero leg. Krzyża AK i Medalu Wojska Polskiego.

Encyklopedia Konspiracji Wlkp. 1939 – 1945 Wyd. Inst. Zach. Poznań 1996 str. 116,290,298.

Słownik Uczestniczek Walk o Niepodległość Polski 1939 – 1945 PIW W – wa 1988 str. 213.

By nie odeszły w Mrok zapomnienia Wyd. Książka i Wiedza W – wa 1976 str. 169.

Zenon Szymankiewicz W Konspiracji Wielk. 1939 – 1945 Abor Poznań 1993 str. 146,148 – 156, 159, 161, 163, 165, 166, 391.

Zenon Szymankiewicz Spadochrony nad Okupowaną Wielkopolską Wyd. Pozn. 1979 str.

Armia Krajowa wobec obcej przemocy Wyd. Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie 2004 str. 7, 11.

Czesław Łuczak Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu Wyd. Poznańskie 1989 str. 481,547

Kronika Wielkopolski nr 1 (36) 1985r. Więźniowie więzienia Poznańskiego gestapo 1943-1945 str. 152,155,157-159,182.

opracowała
Mania Krysiak

31.07.2007

Typ *ześ. do p. 180/05* *11/10 376*
Krajna Zbysława M. Kmyżewska 21.10.05

Krajna Zbysława Jadwiga (1910 – 1944) przed II wojną światową *biwalitka* pracownik biurowy, ps. „Olszyna”, „Jadwiga”, Harcerka Chorągwi Wielkopolskiej, Kurierka, Kierowniczką łączności konspiracyjnej Inspektoratu Rejonu ZWZ – AK Poznań – zamordowana w Żabikowie.

Zbysława Krajna urodziła się 13.10.1910 r. w Poznaniu jako córka Kazimierza – kupca, posła dwóch kadencji Sejmu Polskiego i jego żony Michaliny z domu Łukowczyk. Matka zmarła bardzo wcześnie, w roku 1920, kiedy Zbysława miała 10 lat, a ojciec w roku 1931. Mając troje młodszego rodzeństwa od najmłodszych lat zastępowała im matkę, wywierając na nich duży wpływ i cieszyła się, mimo młodego wieku, wielkim autorytetem. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczęszczała do Gimnazjum im. Dąbrowski, gdzie w roku 1927 zdała maturę. W czasach szkolnych należała do harcerstwa i Sodalicji Mariańskiej, pełniąc w niej od 1930 roku funkcję skarbnika. Po ukończeniu gimnazjum i 6 miesięcznego kursu handlowego, podjęła pracę zawodową w biurze ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej, prowadzonej przez jej stryja w Poznaniu w Alejach Marcinkowskiego. Dbając o dalsze wykształcenie, wraz z koleżankami ukończyła kurs języka francuskiego. W latach trzydziestych poznała na wakacjach w Jaremczu koleżankę Marię Hećko, z którą połączyła ją dożgonna przyjaźń, trwająca od Jaremczy do Żabikowa. Latem 1939 roku, w ramach pogotowia wojennego Sodalicji Mariańskiej, zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda. Od października 1939 roku podjęła przerwana pracę w przejętej przez Niemców Agencji, która działała dalej pod nazwą Anzeigenvermittlungverlag. W roku 1940 poznała oficera Wojska Polskiego ppor. Zbigniewa Krzekotowskiego ps. „Skrzec”, „Włodas”, „Michał”. Znajomość ta przerodziła się w wielką miłość i zostali narzeczonymi. Pod wpływem „Skrzecza” podjęła pracę konspiracyjną i do wiosny 1943 roku współpracowała z Grupą por. rez. Stanisława Broniarza ps. „Muller”, pełniąc wówczas funkcję łączniczki między Inspektoratem Rejonowym Poznań a ppor. Zbigniewem Krzekotowskim. Od lata 1943 przydzielona została do Wydziału V Okręgu Poznań Armii Krajowej, pracując pod kierunkiem por. Marianny Marszałkowskiej ps. „Ruta”, a po jej aresztowaniu, w dniu 29.04.1943, krótko pełniła funkcję szefa Wydziału V Okręgu Poznań AK. Od sierpnia 1943 roku do dnia aresztowania, ściśle współpracuje z kpt. Janem Kamińskim ps. „Franek”. W okresie tym zorganizowała system łączności konspiracyjnej Okręgu Poznań AK z Inspektoratami Rejonowymi, jak również zorganizowała sieć łączności dla zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznań. Dla celów pracy konspiracyjnej wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30 – lokal służył jako punkt kontaktowy i w razie potrzeby miejsce noclegowe dla członków konspiracji. W krótkim okresie została rozpracowana przez gestapo po aresztowaniu kpt. Jana Kamińskiego „Franka”. W dniu 15.10.1943 została aresztowana w miejscu zatrudnienia i w tym samym dniu o godz. 11 została przeprowadzoną rewizją w jej mieszkaniu. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Forcie VII a następnie osadzona w Żabikowie. W czasie przebywania w Żabikowie była niejednokrotnie przewożona do siedziby gestapo, gdzie poddawana była wymyślnym torturom. Razem z Olszyną przetrzymywana była w Żabikowie jej przyjaciółka Maria Hećko ps. „Brzoza”. Była ona świadkiem stosowanych wymyślnych tortur i dokuczliwych okrucieństw szczególnie przez komendanta obozu Waltera. Z relacji „Brzozy” wynikało, iż stan zdrowia Zbysławy był bardzo kiepski w wyniku tortur, jak gorące kąpiele, stanie w drucie kolczastym, bicie do nieprzytomności i in. W dniu 19.06.1944 „Brzoza” została przeniesiona do obozu Rawensbrück i straciła kontakt ze Zbysławą. Dnia

✓-

41 na

Franciszka

Hoćko ✓-

Włodas

Go LG

Hoćko

41

7:

19.07.1944 Zbysława Krajna „Olszyna” została rozstrzelana na terenie obozu w Żabikowie w czasie zbiorowej egzekucji wraz z innymi na podstawie wyroku policyjnego sądu doraźnego (Polizeistangericht Stapo Posen).

Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu. Nazwisko umieszczone jest na zbiorowej tablicy przy pomniku na terenie obozu Żabikowo.

Pośmiertnie została mianowana podporucznikiem i odznaczona Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Armii Krajowej i 4 -- krotnie Medalem Wojska Polskiego.

Rodziny nie założyła.

Ojciec Kazimierz (1880 - 1931) był kupcem, matka Michalina (1887 - 1920) prowadziła gospodarstwo domowe.

Rodzeństwo: Brat Stanisław Krajny ps. „Siwek” ur. 25.08.1912 r. w Poznaniu. Był technikiem, przed II wojną i w czasie wojny pracował w Zakładach Cegielskiego. Od 1943 roku został zaprzysiężony przez ppor. Zbigniewa Krzekotowskiego, był żołnierzem Armii Krajowej. Po wojnie był również konstruktorem w zakładach Cegielskiego, działaczem społecznym i przewodnikiem tatrzańskim. Brat Franciszek ur. 29.10.1913 r. w Poznaniu – pracownik Ubezpieczalni Społ. Obydwaj bracia mieszkają w Poznaniu. Siostra Kazimiera ur. 9.02.1915 r. w Poznaniu, pracowała w Ubezp. Społ. Mieszkań Australii.

Tobecnie

APAK WSK tamże m.in. odpis aktu urodzenia Nr 2121)1910)0 i ksero aktu zgonu ZP 27)36)1944, tamże życiorys opracowany przez brata Stanisława Krajnę, ksero legitymacji Krzyża VM 3/2006/ z 06.01.2005r, Legitymacja Krzyża AK nr 30993, legitymacja Medalu Wojska Polskiego nr 33669, wyciąg z księgi meldunkowej miasta Poznania, pocztówka z Żabikowa.

Załącznik do rozk. 11.03.1943. ksero leg. Krzyża AK i Medalu Wojska Polskiego.

Encyklopedia Konspiracji Wlkp. 1939 – 1945 Wyd. Inst. Zach. Poznań 1996 str. 116,290,298.

Słownik Uczestniczek Walk o Niepodległość Polski 1939 – 1945 PIW W – wa 1988 str. 213.

By nie odeszły w Mrok zapomnienia Wyd. Książka i Wiedza W – wa 1976 str. 169.

Zenon Szymankiewicz W Konspiracji Wielk. 1939 – 1945 Abor Poznań 1993 str. 146,148 – 156, 159, 161, 163, 165, 166, 391.

Zenon Szymankiewicz Spadochrony nad Okupowaną Wielkopolską Wyd. Pozn. 1979 str.

Armia Krajowa wobec obcej przemocy Wyd. Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie 2004 str, 7, 11.

Czesław Łuczak Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu Wyd. Poznańskie 1989 str. 481,547

Kronika Wielkopolski nr 1 (36) 1985r. Więźniowie więzienia Poznańskiego gestapo 1943-1945 str. 152,155,157-159,182.

opracowała

lucja Szwajca

1-1 Maria Rymańska 31.05

Oprac. E2 i D.kv.

II egz.

2/1/12

Wydruk 25 v 05

(dy)

mojda, od 1990 jako „Otm.”

KRAJNA Zbislawa Jadwiga (1910–1944), ps. „Olszyna”, harcerka, członek WOW i WOZZ, łączniczka, kierowniczką łączności konspiracyjnej Inspektoratu Rejonu ZWZ–AK Poznań, potem kurierka Wydziału Łączności Operacyjnej ^{KO Poznań} zamordowana w Żabikowie

Zbislawa Krajna urodziła się 13 X 1910 w Poznaniu w rodzinie Kazimierza Krajny i Michaliny z d. Łukowczyk, jako najstarsza z czworga dzieci. W 1920 zmarła jej matka i odtąd Zbislawa zastępowała matkę młodszemu rodzeństwu. Uczęszczała do Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. Dąbrówki i tam należała do harcerstwa i Sodalicii Mariańskiej. Po uzyskaniu matury w 1927 i ukończeniu 6-miesięcznego kursu handlowego podjęła pracę w biurze ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej, prowadzonej przez jej stryja w Poznaniu. Od 1930 czynna społecznie w Sodalicii Mariańskiej, pełniła funkcję skarbniczki w Zarządzie Koła Dzielniczy Wilda. Latem 1939, już w atmosferze zbliżającej się wojny, zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda.

Po wybuchu wojny, kontynuowała od października 1939 pracę w przejętej przez Niemców Agencji Reklamowej. Dnia 5 IV 1940 została zaprzysiężona do WOW i WOZZ, wprowadzona przez ppor. Z. Krzekotowskiego ps. „Michał” (swego późniejszego narzeczonego, który zginął w 1944). Tam w Grupie por. Stanisława Broniarza, ps. „Müller”, która później połączyła się z AK, pełniła jako „Olszyna”, potem „Brzoza” funkcję łączniczki Krzekotowskiego z Komendą Inspektoratu Rejonowego Poznań. W lutym? 1943 została przeniesiona do Wydziału Łączności V „K” Komendy Okręgu AK Poznań, którego szefem była Marianna Marszałkowska, ps. „Ruta”. Po aresztowaniu Marszałkowskiej w kwietniu 1943 przez krótki okres ją zastępowała. Od sierpnia 1943, kiedy szefem Wydziału Łączności został kpt. Jan Kamiński ps. „Franek”, współorganizuje z nim łączność konspiracyjną z inspektoratami rejonowymi KO Poznań. Była też kurierką Wydziału Łączności Operacyjnej V „O” KO Poznań. Jako kierowniczką zespołu poznańskich łączniczek AK utworzyła w swoim mieszkaniu przy ul. Sosnowej punkt kontaktowy, który służył również jako miejsce noclegowe dla członków konspiracji. Aresztowana została w miejscu pracy zawodowej dnia 15 X 1943, wkrótce po ujęciu szefa łączności kpt. J. Kamińskiego. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Forcie VII, a następnie została osadzona w Żabikowie, skąd wielokrotnie była wożona na przesłuchania na gestapo. Mimo ciężkich tortur (gorące kąpiele, stanie w „beczce z drutu kolczastego”, bicie do nieprzytomności i inne) niczego nie ujawniła. Dnia 19 VII 1944 została na podstawie wyroku policyjnego sądu doraźnego rozstrzelana na terenie obozu w Żabikowie w czasie zbiorowej egzekucji.

2/1/13

Ppor. Zbysława Krajna została pośmiertnie odznaczona Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari na wniosek Komendanta Okręgu Poznańskiego AK z dnia 18 V 1944. Nadanie zostało późno zweryfikowane przez MON dopiero dnia 6 I 2005 z nr. Zaświadczenia DK-3/2005. Ponadto została odznaczona 4-krotnie Medalem Wojska Polskiego (1948) i Krzyżem Armii Krajowej (1984).

Symboliczny grób Zbysławy Krajny znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu. Nazwisko umieszczone jest na zbiorowej tablicy pomnika znajdującego się na terenie obozu Żabikowo.

Ojciec Kazimierz (1880-1931) był kupcem, posłem na sejm RP, matka Michalina (1887-1920) prowadziła gospodarstwo domowe. Brat Stanisław (ur. 1912), był technikiem, od 1943 jako „Siwek” w AK, po wojnie konstruktor w zakładach Cegielskiego, działacz społeczny, przewodnik tatrzański, mieszka w Poznaniu. Brat Franciszek (ur. 1913), urzędnik Ubezpieczalni Społecznej, mieszka w Poznaniu. Siostra Kazimiera (ur. 1915), także pracowała w Ubezpieczalni Społecznej, mieszka w Australii.

APAK, T. 3621/WSK (tamże obszerne opracowanie Krzyżańskiej M., rel. brata Krajny S.); *Armia Krajowa wobec obcej przemocy*, Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie 2004, s. 7, 11 (fot.); *By nie odeszły...*, s. 169; *Enc. Konsp. Wielkop. ...*, s. 116, 290, 298; *Kronika Wielkopolski* nr 1 (36) 1985, *Więźniowie więzienia Poznańskiego gestapo 1943-1945*, s. 152, 155, 157-159, 182; Łuczak Cz., *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu*, Poznań 1989, s. 481, 547; *Słownik uczestniczek...*, s. 213; Szymankiewicz Z., *Spadochrony nad Okupowaną Wielkopolską*, Poznań 1979, s. ...; tenże, *W Konspiracji Wielkopolski 1939 – 1945*, Poznań 1993 s. 146, 148-156, 159, 161, 163, 165, 166, 391; Woźniak M., *Działaczki wielkopolskie*, s. 169; tenże, *Poznański Okręg AK, Więź*, 1971, nr 2 (tamże dalsza bibliografia); *Zbysława Jadwiga Krajna*, Biuletyn informacyjny SZŻAK Okręg Poznań, 2005, nr 1, s. 40-41;

jeszcze nie przejrzałem i porównałem
z aut. Wozniaka z „Więzi”
(czekać na ksero z BG)

Biogram oprac. przez E.Z. D.K. do II tomu
„Stawki W.K. Kobiet” z uwagami prof. T. Friejdel 22 VII 05 1/1/14

KRAJNA Zbysława Jadwiga (1910–1944), harcerka, urzędniczka, od 1940 jako „Olszyna” członkini konspiracji wielkopolskiej, kierownicza łączności konspiracyjnej Inspektoratu Rejonowego ZWZ-AK Poznań, potem kurierka Wydziału Łączności Operacyjnej Komendy Okręgu Poznań

Zbysława Krajna urodziła się 13 X 1910 w Poznaniu w rodzinie Kazimierza Krajny i Michaliny z d. Łukowczyk jako najstarsza z czworga dzieci. W 1920 zmarła jej matka i odtąd Zbysława zastępowała matkę młodszemu rodzeństwu. Uczęszczała do Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. Dąbrówki i tam należała do harcerstwa i Sodalicji Mariańskiej. Po uzyskaniu matury w 1927 i ukończeniu 6-miesięcznego kursu handlowego podjęła pracę w biurze ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej, prowadzonej przez jej stryja w Poznaniu. Od 1930 czynna społecznie w Sodalicji Mariańskiej, pełniła funkcję skarbniczki w Zarządzie Koła Dzielnicy Wilda. Latem 1939, już w atmosferze zbliżającej się wojny, zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda.

Po wybuchu wojny kontynuowała od października 1939 pracę w przejętej przez Niemców Agencji Reklamowej. Dnia 5 IV 1940 została zaprzysiężona do WOW i WOZZ, wprowadzona przez ppor. Z. Krzekotowskiego ps. „Michał” (swego późniejszego narzeczonego, który zginął w 1944). Tam w Grupie por. Stanisława Broniarza, ps. „Müller”, która później połączyła się z AK, pełniła jako „Olszyna”, potem „Brzoza” funkcję łączniczki Krzekotowskiego z Komendą Inspektoratu Rejonowego Poznań. W lutym? 1943 została przeniesiona do Wydziału Łączności V „K” Komendy Okręgu AK Poznań, którego szefem była Marianna Marszałkowska, ps. „Ruta”. Po aresztowaniu Marszałkowskiej w kwietniu 1943 przez krótki okres ją zastępowała. Od sierpnia 1943, kiedy szefem Wydziału Łączności został kpt. Jan Kamiński ps. „Franek”, współorganizuje z nim łączność konspiracyjną z inspektoratami rejonowymi KO Poznań. Była też kurierką Wydziału Łączności Operacyjnej V „O” KO Poznań. Jako kierownicza zespołu poznańskich łączniczek AK utworzyła w swoim mieszkaniu przy ul. Sosnowej punkt kontaktowy, który służył również jako miejsce noclegowe dla członków konspiracji. Aresztowana została w miejscu pracy zawodowej dnia 15 X 1943, wkrótce po ujęciu szefa łączności kpt. J. Kamińskiego. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Forcie VII, a następnie została osadzona w Żabikowie, skąd wielokrotnie była wożona na przesłuchania na gestapo. Mimo ciężkich tortur (gorące kąpiele, stanie w „beczce z drutu kolczastego”, bicie do nieprzytomności i inne) niczego nie ujawniła. Dnia 19 VII 1944 została na podstawie wyroku policyjnego sądu doraźnego rozstrzelana na terenie obozu w Żabikowie w czasie zbiorowej egzekucji.

214/15

Ppor. Zbysława Krajna została pośmiertnie odznaczona Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari na wniosek Komendanta Okręgu Poznańskiego AK z dnia 18 V 1944. Nadanie zostało późno zweryfikowane przez MON dopiero dnia 6 I 2005 z nr. Zaświadczenia DK-3/2005. Ponadto została odznaczona 4-krotnie Medalem Wojska Polskiego (1948) i Krzyżem Armii Krajowej (1984).

Symboliczny grób Zbysławy Krajny znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu. Nazwisko umieszczone jest na zbiorowej tablicy pomnika znajdującego się na terenie obozu Żabikowo.

Ojciec Kazimierz (1880-1931) był kupcem, posłem na sejm RP, matka Michalina (1887-1920) prowadziła gospodarstwo domowe. Brat Stanisław (ur. 1912), był technikiem, od 1943 jako „Siwek” w AK, po wojnie konstruktor w zakładach Cegielskiego, działacz społeczny, przewodnik tatrzański, mieszka w Poznaniu. Brat Franciszek (ur. 1913), urzędnik Ubezpieczalni Społecznej, mieszka w Poznaniu. Siostra Kazimiera (ur. 1915), także pracowała w Ubezpieczalni Społecznej, mieszka w Australii.

WY

APAK, T. 3621/WSK (tamże obszerne opracowanie Krzyżańskiej M., rel. brata Krajny S.); *Armia Krajowa wobec obcej przemocy*, Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie 2004, s. 7, 11 (fot.); *By nie odeszły...*, s. 169; *Enc. Konsp. Wielkop.*, s. 116, 290, 298; *Kronika Wielkopolski* nr 1 (36) 1985, *Więźniowie więzienia Poznańskiego gestapo 1943-1945*, s. 152, 155, 157-159, 182; Łuczak Cz., *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu*, Poznań 1989, s. 481, 547; *Słownik uczestniczek...*, s. 213; Szymankiewicz Z., *Spadochrony nad okupowaną Wielkopolską*, Poznań 1979, s. ...; tenże, *W Konspiracji Wielkopolski 1939-1945*, Poznań 1993 s. 146, 148-156, 159, 161, 163, 165, 166, 391; Woźniak M., *Działaczki wielkopolskie,*, s. 169; tenże, *Poznański Okręg AK*, *Więź*, 1971, nr 2 (tamże dalsza bibliografia); *Zbysława Jadwiga Krajna*, Biuletyn informacyjny ŚZŻAK Okręg Poznań, 2005, nr 1, s. 40-41;

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące osoby relatora:

- Opis zupełny aktu urodzenia - Krajna zbistone Jadrige - Poświadczenie zgodności z dn. 28.12.2004. Oryginał, msp. Popsala do Fundacji M. Kryżaniska 7. lutego 2005r. k. 1, s. 1-2
- Wyciąg z księgi parafialnej uradim - j. niemiecki / j. polski druk/rhp. - kserokopia, k. 1, s. 3-4
- Wyciąg z Księgi Urz. St. Lwiniego - druk/rhp. kserokopia. j. polski, k. 1, s. 5.
- Opis skrócony aktu zgonu - Poświadczenie zgodności z dn. 5. marca 1974r. Msp. kserokopia. k. 1, s. 6.
- Przyznanie pośmiertne Krzyża Armii Krajowej i Medalu Wojaka. Londyn, 15.08.1948 i 23.08.1954. Msp. kserokopia, k. 1, s. 7.
- Zaświadczenie Nr. DK - 3 / 2005 - odznaczenie ppor. Jadrige Krajna Krzyżem Srebrnym Ordenu Wojennego V. M. U-ae, 6. stycznia 2005r. kserokopia, k. 1, s. 8.
- Informacja o rozstrzelaniu zgonie - j. niemiecki. (Data napisania pisma (21.05.1944) w sprawie datę podanego w piśmie oświadczenie zgonu (7.06.1944) lub napisanie odwołanie daty (21.07.1944). kserokopia. k. 1, s. 9.
- Informacja Muzeum Martyrologijnego u Zabi'kovic - o rozstrzelaniu zbistoy Jadrige Krajna (i j. Kwozi) na podstawie aktów zgonu - Lubon 12.05.2005 (pismo skierowane do S 2 z AK - Pormari) kserokopia Msp. k. 1, s. 10.

I/2/1

RZECZPOSPOLITA POLSKA
wielkopolskie

Województwo

Urząd Stanu Cywilnego w

Nr 2121/1910/I

Poznań data 18 października 1910r.

ODPIS ZUPEŁNY AKTU URODZENIA

I. Dane dotyczące dziecka:

1. Nazwisko Krajna-----

2. Imię (imiona) Zbysława Jadwiga-----

3. Płeć żeńska-----

4. Data urodzenia trzynastego października tysiąc dzie-
więćset dziesiątego (13.10.1910) roku-----

5. Miejsce urodzenia Poznań-----

II. Dane dotyczące rodziców:

	Ojciec	Matka
1. Nazwisko	Krajna-----	Krajna-----
2. Imię (imiona)	Kazimierz Albert-----	Michalina-----
3. Nazwisko rodowe	Krajna-----	Łukowczyk-----
4. Data urodzenia	-----	-----
5. Miejsce urodzenia	-----	-----
6. Miejsce zamieszkania w chwili urodzenia dziecka	Poznań-----	Poznań-----

III. Dane dotyczące osoby (zakładu) zgłaszającej urodzenie:

1. Nazwisko i imię (nazwa zakładu) **Kazimierz Krajna**-----

2. Miejsce zamieszkania (siedziba zakładu) **Poznań**-----

IV. Uwagi:

Podpis osoby zgłaszającej

/-/ Kazimierz Krajna
KIEROWNIK

Urzędu Stanu Cywilnego
/-/ podpis nieczytelny

Wzmianki dodatkowe:

Poświadczam zgodność powyższego odpisu z treścią aktu w księdze urodzeń.

Poznań, data **28.12.2004**

KIEROWNIK

Urzędu Stanu Cywilnego
z up. **KIEROWNIKA**
URZĘDU STANU CYWILNEGO PW

Anna Kozłowska
podinspektor

M-4 PTH „Technika”, Gliwice

Miejsce
nie podlega opłacie skarbowej
art. 2 ust. 1 pkt III
ustawy z dnia 09.09.2000r. o opłacie
skarbowej (Dz. U. z 2000r., Nr 86, poz. 980
z późniejszymi zmianami)

Ordn.-Nr.	Familien- und Vornamen	Stand	Geburts-			Religion	Geburtsort und Kreis	Persönliche Verhältnisse z. B. bezüglich des Gewerbes u. f. w.
			Tag	Monat	Jahr			
5	Landsland	Hofbr.	25	8	12	k.	Posen	25.9.05 Zuckertopferh. 7 4 Wirtsh.
6	Szymon, Julia		29	10	10	.		3.4.06 Zuckertopferh. 37 4 Wirtsh.
7	Mafimira Sozana	Lehrer	9	2	10	.		30.3.07 Zuckertopferh. 10 R 4 Wirtsh.
8	Lentkaja R. M. Bracka	II Lehrer	27	7	07	k.	Piastki	3.1.10 Mariastr. 6. 1. 11 4 Wirtsh.
9	16 II. 27. 3. Wolda 19 str. 9. 4. 30. Orlaska p. Goryszu							15.1.11 Zuckertopferh. 8 12.8.12 Mariastr. 7 L 17.9.12 Mariastr. 7. 9. 12 1.10.13 Mariastr. 2. 10. 13 in Zuckertopferh. 4. 5. (S. Mariastr. 10. 13) 11. 13. Mariastr. 7 3.4.16 Baumringstr. 4 2. 10.

1/2/4
Kryzostof N. Kryzostofski 21/05
23

a)
Rodzice: b)

Lp.	Imię i nazwisko	Zawód	Urodzin			Wy- zna- nie	Miejsce urodzenia i powiat	U w a g i
			dzień	mes.	rok			
1	<i>Felicja Barbara</i>	<i> córka</i>	<i>29</i>	<i>5</i>	<i>28</i>	<i>R. Soponin</i>	<i>948/28.</i>	
2	<i>8.4.20. 180. Pieteri par. Gogol</i>							
3								
4								Mieszkanie

Przebieg N. kryniewickiego 71105-1p.132/05/

I/2/6.

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA

Województwo Powiat

URZĄD STANU CYWILNEGO w P o z n a n i u - Stare
Miasto

Odpis skrócony aktu zgonu

I. DANE DOTYCZĄCE OSOBY ZMARLEJ:

- 1. Nazwisko Krajna - - - - -
- 2. Imię (imiona) Zbysława Jadwiga - - - - -
- 3. Stan cywilny panna - - - - -
- 4. Data urodzenia 13 października 1910 roku - - - - -
- 5. Miejsce urodzenia P o z n a ń - - - - -
- 6. Miejsce zamieszkania P o z n a ń - - - - -

II. DANE DOTYCZĄCE DATY I MIEJSCA ZGONU:

- 1. Data dziewiętnastego lipca tysiąc dziewięć-
set czterdziestego czwartego P o z n a ń -
2. Miejsce Zabikowo /

III. DANE DOTYCZĄCE MAŁŻONKA OSOBY ZMARLEJ:

- 1. Nazwisko - - - - -
- 2. Imię - - - - -

IV. DANE DOTYCZĄCE RODZICÓW OSOBY ZMARLEJ:

	Ojciec	Matka
1. Nazwisko	<u>Krajna</u>	<u>Krajna zd.</u>
2. Imię (imiona)	<u>Kazimierz Albert</u>	<u>Łukowczyk Michalina</u>

Poświadczam zgodność powyższego odpisu

z treścią aktu zgonu Nr Z P 2736/1944

dnia 5 marca 1974 r.

KIEROWNIK
Urzędu Stanu Cywilnego

MSW M-15 - Zam. Nr 1109 PW1142/CWD
299-TDA-17.12.71-000.000 - pism. 3 RI. 4 W00

Przebieg M. Kryżeniśke 711 05
1201. do p. 132/05 B76/

KOŁO BYŁYCH ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ

POLISH HOME ARMY EX-SERVICEMEN ASSOCIATION

240 KING STREET, LONDON, W6 0RF

1217

23/9/84

Szanowny Kolego / Szanowna Koleżanko,

Uprzejmie powiadamy, że Komisja Krzyża A.K. przyznała Koledze/Koleżance Krzyż Armii Krajowej Nr ..30973....., którego legitymację przesyłamy.

Przesyłamy także legitymację Medalu Wojska Nr ..33669.....

Z koleżeńskim pozdrowieniem

M. Walega
Sekretarz Komisji Krzyża A.K.

UWAGA : Koszt jednej legitymacji wynosi £.2.00 . Krzyż A.K., Medal Wojska, lub ich miniaturki, wraz ze wstążką, można nabyć po £. Czeki prosimy wystawiać na : Polish Home Army Ex-Servicemen Association.

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ

LEGITYMACJA Nr 33669.....

Stopień imię, nazwisko ppor.....

KRAJNA JADWIGA ZBISŁAWA
ps. "OLSZYNA"

Oddział AK.....

Odznaczony został po raz 1,2,3 i 4
pośmiertnie
Medalem Wojska

Podstawa: Zarządzenie Szefa Sztabu
Głównego
z dnia 1 lipca 1948

Londyn dnia 15 sierpień 1948.

M. Walega
M. Walega.

Nazwisko s.p. KRAJNA.....

Imię Jadwiga, Zbislawa.....

Pseudonim "OLSZYNA".....

Przydział Sztab.....

Okr. Poznan.....

Odznaczony został

KRZYŻEM ARMII KRAJOWEJ

ustanowionym dnia 1 sierpnia 1966 roku przez dowódcę A.K. gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego dla upamiętnienia wysiłku Żołnierza Polski Podziemnej w latach

1939 — 1945 Przewodniczący

Podpis: Komisji Krzyża

M. Mandziara "Siwy"

Londyn, dnia 23/8/84.....

KOŁO WYŁYCH ŻELAZNYCH (KRMN. KAWYKŁY)
KOLEJNY KROK WYKONANIA WYKONANIA
JAKIŚ KROK WYKONANIA WYKONANIA

Przysiężenie N. krajowe F1105 (p. 132/05, B76)

2/2/8

ZAŚWIADCZENIE

Nr DK – 3/2005

Warszawa, dnia 6 stycznia 2005 r.

Zaświadcza się, że

**ppor. Jadwiga KRAJNA
c. Kazimierza**

w szeregach
Armii Krajowej

została odznaczona

**Krzyżem Srebrnym Orderu
Wojennego Virtuti Militari**

DYREKTOR

DEPARTAMENTU KADR
I SZKOLNICTWA WOJSKOWEGO MON

Przystąpiła N. Knyzińska 7/105 (p. 132/05, 376/)

-IV C 2 -

An ~~Sie~~ - den Polen Stanislaus Kraja

in Posen

S t r a f v e r f ü g u n g .

Sie haben sich eines Vergehens gegen die Verordnung über die Strafrechtspflege gegen Polen vom 4.12.1941 schuldig gemacht, weil Sie versucht haben eine Gefängnisbeamtin gegen Bestechungsgelder zu veranlassen, seiner festgenommenen Schwester Briefe unter Umgehung der Briefkontrolle zukommen zu lassen.

Es wird deshalb gegen Sie eine Freiheitsstrafe von Monat(en) Straflager festgesetzt.

Die Strafzeit beginnt am 7. 2. 1944 und endet, sofern Sie sich während Ihrer Haftzeit ordnungsgemäß führen, am 7. 6. 1944

Gegen diese Strafverfügung steht Ihnen ein Rechtsmittel nicht zu. Die Strafverfügung wird mit dem Zeitpunkt ihrer Bekanntgabe an Sie rechtskräftig.

In Vertretung:

gez. Zimmermann

Beglaubigt:

M. Müller
Kanzleiangestellte

Przystań II. Kryżewskie 71105

del. do p. 610/05

272/0

B42

MUZEUM MARTYROLOGICZNE W ŻABIKOWIE

Instytucja Kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego

ul. Niezlomnych 2
62-031 LUBOŃ
tel. (061) 8130 681
fax. (061) 8103 411
e-mail: zabikowo@home.pl
www.zabikowo.home.pl
NIP 777 17 84 693
REGON 004865352

Luboń, 12.05.2005

Kopie do
Krajne

l.dz. 0- /2005

Światowy Związek Żołnierzy AK
Środowisko Pałac
Aleja Niepodległości 18
61-713 Poznań

w sprawie: udzielenia informacji

Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie uprzejmie informuje, że na terenie byłego obozu hitlerowskiego w Żabikowie rozstrzelane zostały dwie kobiety, co wiemy na podstawie aktów zgonu, i są to:

- **Zbysława Jadwiga Krajna**, ur. 13.10.1910 r., data zgonu – 19.07.1944, nr aktu – P/2736/44
- **Jadwiga Królik**, ur. 28.09.1920 r., data zgonu – 23.06.1944, nr aktu – P/2446/44

Podstawa informacji:

- *Effektensnummern der Zugänge*
ab 22. Juni 1944

- komputerowa baza danych o więźniach
obozu hitlerowskiego w Żabikowie.

Z poważaniem

dr Anna Ziółkowska
KUSTOSZ

Ziolkowska

II. Materiały naukowo-badawcze relacje:

- Maszynopis (odbitka) na temat Zbistawy Krajna - publikacja
k. 1, s. 1.
- Krajna Zbistawa Jadwiga - artykuł na str. 290-291 „Encyklopedie Konspiracji Wielkopolskiej (1933-1945). Pr. zbiorowe pod red. M. Hoźniaka Inst. Zach. Pomor., 1998. Str. tytułowa i 2x str. 290-291. Kserokopia, k. 3, s. 2-4.
- Zbistawa Jadwiga Krajna, art. w Biul. Inst. Szt. AK Obr. Pomor. Nr 1/60, marzec 2005, s. 40-41. Kserokopia, k. 1, s. 5-6.
- Mania Hoźniak „Poznański Okręg AK. 4 „Cisza” 1971, nr 2, s. 106-122. Kserokopia, k. 9, s. 7-23.
- M. Hoźniak „Działalność Wielkopolskiej w „By nie odeszły w mrok zapomnienia”, Książka i Piśmi., 4-ve 1976, s. 162-170. Kserokopia, k. 9, s. 24-32.
- Armia Krajowa wobec obcej potęgi - druck arcytułu Muz. i Muzeol. Martyrologii i Zabitości, 2004, s. 16. Artyk. k. 10, s. 33-52.
- Cz. Łuczak „Dzień po dniu w obojczyźnie w Poznaniu 10. września 1939-23. lutego 1945”, wyd. Pomadiska, 1989, str. tytułowa, 480-481, 546-547. Kserokopia, k. 3, s. 53-55.
- Krajna Jadwiga Zbistawa - artykuł w „Słowniku uczestników walki o niepodległość Polski 1939-1945”, 914, 4-ve, 1988, s. 213 in. Kserokopia, k. 2, s. 56-57.
- Załącznik Nr 1 - lista odznaczeń odległych wirtuti Militari...
nadanych przez M. Krzyżanickiego w latach 2004 i 7. 02. 2005.
Kserokopia, k. 2, s. 58-59.
- Kserokopia ^{informatyka} gazetki (błąd inform. o tytule i dacie) o odebraniu przez białą Zbistawę J. Krajnej - stawiła się Krajnego nadanego jej pośmiertnie Krzyża VM. k. 1, s. 60.

11/A

72
KRAJKA ²Jadwiga ¹Zbyszawa pseud. "Olszyna", "Zbisia" - pracownik umysłowy, ppor. AK /13.X.1910 - 19.VII.1944/ urodzona i zamieszkała w Poznaniu. C. Kazimierza Krajny z zawodu kupca i Michałiny ŁukowczyK.W 1927 r. ukończyła Liceum w Uczelni im. Dąbrówki w Poznaniu. Po przeszkoleniu handlowym podjęła pracę u swego stryja w biurze ogłoszeń PAR przy Al. Marcinińskiego gdzie pracowała aż do czasu aresztowania. Do pracy konspiracyjnej została zwerbowana w 1942 r. przez swego parzeskiego kpt. Zbigniewa Krzekotowskiego. Była wpiery kumierką Wydziału Operacyjnego Poznańskiego Okręgu AK a po aresztowaniu M. Karwieskiej /29.IV.1943/ przejęła funkcję kierowniczkę Wydziału łączności Konsp. Komendy Okręgu AK Poznań. 15.X.1943 r. została aresztowana i po ciężkim śledztwie i więzieniu w Domu Żołnierza, Rakuskiej Fortce VII w Zabikowie została rozstrzelana w dniu 19.VII.1944r. Miała również swój udział w akcji przesłania broni dla AK w jesieni 1943 r. Została odznaczona Krzyżem Armii Krajowej i czterokrotnie Medalem Wojaka.

Bibliografia:

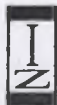
3. "Pamiętniki Ocalałych. Wspomnienia więźniów hitlerowskich miejsc kaźni w Wielkopolsce". Aleksandra Bielersewska, "Przetwarzanie było naszą dewizą". Wydawnictwo Poznańskie 1983.
4. Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945 Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988.
5. Relacja brata Stanisława Krajny
3. "Spadochrony nad Wielkopolską." E. Szymbarkiewicz. Wydawnictwo Poznańskie 1979 r.
7. "By nie odeszły w mrok zapomnienia. Udział kobiet polskich w II wojnie światowej". Marian Woźniak, "Działaczki Wielkopolski". Książka i Wiedza, Warszawa 1976

Przysiężenie II. Krajowe 7 II 05

10/2

**ENCYKLOPEDIA
KONSPIRACJI
WIELKOPOLSKIEJ
1939-1945**

Praca zbiorowa pod redakcją
Mariana Woźniaka

INSTYTUT ZACHODNI
POZNAŃ 1998

gdzie w 1927 zdała egzamin dojrzałości. W czasach szkolnych wstąpiła do Sodalicji Mariańskiej i działała od 1930 w Zarządzie Koła Wilda. Po ukończeniu kursów handlowych rozpoczęła pracę w prowadzonym przez stryjka Biurze Ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamy w Poznaniu. W ramach Pogotowia Wojennego Sodalicji Mariańskiej latem 1939 zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda.

Od października 1939 wróciła do pracy w przejętej przez Niemców agencji, która działała pod nazwą *Anzeigenvermittlung u. Verlag*. Pracę konspiracyjną rozpoczęła wiosną 1940 wspólnie z narzeczonym ppor. Zbigniewem Krzekotowskim („Michał”) w ramach WOW i WOZZ z inicjatywy ppor. Alfreda Frankowskiego („Fryda”). Od jesieni 1940 do wiosny 1943 współpracowała z grupą por. rez. Stanisława Broniarza („Müller”). W tym czasie pełniła funkcję łączniczki pomiędzy IR Poznań („Pomnik”) a ppor. Z. Krzekotowskim („Michał”). Od lata 1943 była przydzielona do Wydziału VK sztabu Okręgu Poznańskiego, gdzie pracowała pod kierownictwem kpt. Marianny Marszałkowskiej („Ruta Wagner”), a po jej aresztowaniu przez Gestapo krótko pełniła funkcję szefa Wydziału VK. Od sierpnia do października 1943 ściśle współpracowała z por. Janem Kamińskim („Franek”). W tym czasie zreorganizowała cały system łączności konspiracyjnej Okręgu z inspektoratami rejonowymi. Organizowała też sieć łączności konspiracyjnej do akcji zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznańskiego AK. Do tego ostatniego zadania wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30. Od sierpnia 1943 kierowała też zespołem łączniczek AK w Poznaniu. Gestapo zdekonspirowało ją przy rozpracowaniu kpt. J. Kamińskiego. Aresztowana 15 X 1943 w miejscu pracy. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w Żabikowie. Żadnych tajemnic organizacyjnych nie ujawniła, co umożliwiło kontynuację działań Wydziału VK. W czasie pobytu w Żabikowie w celi D-4 była wielokrotnie przewożona na przesłuchania do siedziby Gestapo. 19 VII 1944 została rozstrzelana w Żabikowie

14/3
w zbiorowej egzekucji na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu.

Pośmiertnie awansowana do stopnia ppor. AK i odznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Komendant Okręgu Poznańskiego AK wystąpił o jej pośmiertne odznaczenie Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. Rodziny nie założyła.

FAK-V/171, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Krajna Zbislawa Jadwiga
(1910 - 1944) ps. „Jadwiga”, „Oliszyna”,
ofic. łączności AK.
Ur. 13 X w Poznaniu, c. Kazimierza,
kupca i Michaliny z d. Łukowczyk. Po ukoń-
czeniu szkoły powszechnej uczyła się
w Gimn. i Liceum Żeńskim im. Dąbrowski,

Smętykowska
UCN S.P. RING, prace
7310 2012
POZNAŃ 1998 S. 290, 291

dziennikarz na łamach „Promienia”, a od lipca 1929 podjął stałą pracę dziennikarską w koncernie „Drukarnia Polska” w Poznaniu. Od 1929 czł. zwyczajny Syndykatu Dziennikarzy Polskich; w późniejszych latach zasiadał w wielkopolskim zarządzie SDP.

Zmobilizowany w połowie sierpnia 1939 brał udział w kampanii wrześniowej jako żołnierz III Baonu Wielkopolskiej Brygady Obrony Narodowej. Ranny w bitwie pod Kutnem utracił lewą rękę. Po pobycie w szpitalu we Włocławku, od listopada 1939 do lutego 1940 przebywał w Warszawie, a następnie

Pracownice M. Kmyświckie
T 04
20. do

202.50 p. 853/01 Fryderyk M. Kryszewski 376

ustalenie niskich plac oraz małych przydziałów żywności i innych podstawowych artykułów; bardzo duże ograniczenie kultury religijnej; wprowadzenie wysokich świadczeń pieniężnych; rozwiązanie wszystkich polskich organizacji; wyznaczenie wysokiej granicy wieku dla narzeczonych jako warunku uzyskania zgody na zawarcie związku małżeńskiego (28 lat u mężczyzn i 25 u kobiet); utrzymywanie podbitej ludności w stałej psychologicznie i nerwowo napięta; stosowanie różnorodnych szykan (np. nakaz kłaniania się Niemcom na ulicy i ustępowania miejsc; wprowadzenie godziny policyjnej, zabronienie podróży bez specjalnej przepustki, korzystania z telefonów itp.). Ten rodzajowy system zakazów i nakazów władze okupacyjne obwarowały licznymi barbarzyńskimi sankcjami (orzekanie kary śmierci za błąd przewinienia, zsyłanie do obozów koncentracyjnych, wymierzanie kary chłosty) i urzędywistniały go z całą bezwzględnością i pierwotnych do ostatnich dni okupacji. W rezultacie jego realizacji stracono życie ponad 480 tys. mieszkańców Kraju Warty (w tym prawie cała przebywająca w nim ludność żydowska). Dalszych ponad 20 tys. osób poległo w bezpośrednich działaniach wojennych. Władze okupacyjne wyrugowały i wysiedliły ponad 630 tys. osób, z których ponad 300 tys. wywieziono do GG oraz deportowały na roboty w Rzeszy ok. 450 tys. Trwałej choroby nabawiło się podczas okupacji 25 tys. osób, a 15 tys. odniosło ciężkie uszkodzenie ciała, głównie w rezultacie pobytu w obozach koncentracyjnych i więzieniach. Straty materialne Kraju Warty poniesione podczas okupacji i wojny wyniosły kilka miliardów złotych przedwojennych. Kraj Warty przestał istnieć w styczniu 1945 w rezultacie wyparcia Niemców z Wielkopolski i ziem sąsiednich przez wojska radzieckie.

Krajewski Władysław
(1898 - 1943) ps. „Pająk”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 22 VI w Chwałkowie pow. śremski, s. Antoniego i Katarzyny z d. Marciniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej był robotnikiem rolnym. W 1916 powołany do służby w armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. W czasie urlopu rekonwalescencyjnego w 1918 wstąpił do wielkopolskich wojsk powstańczych w stopniu plut. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922. W l. 1922-24 terminował w zawodzie kolidzijskim. W 1934 założył własny warsztat kolidzijski w Robakowie pow. śremski. W tym czasie aktywnie działał w strukturach SN. Organizował też katolickie organizacje społeczne.

Brał udział w wojnie 1939 w 68 pp w stopniu plut. Po zwolnieniu z internowania zamieszkał w Robakowie, gdzie na przełomie listopada i grudnia 1939 odszukał go łącznik NOB z Poznania. 5 XII 1939 został zaprzyszczony do NOB przez Witolda Waselika. Był inicjatorem powołania organizacji w okolicach Robakowa. Zajmował się łącznością i rozbudową NOB. Był zdecydowanym przeciwnikiem kontaktów z ZWZ, którego uważał za organizację sanacyjną. Aresztowany przez Gestapo 26 IX 1942 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sejsi wyjazdowej w Budziszynie 31 V 1943 na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 8 VII 1943. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-1/1c, IR Środa i obwoady, Kórnik; USC Książ. Akt urodzenia nr 169/1898.

Kazimierz Krawiarz
Marian Woźniak

Krajna Zbislawa Jadwiga
(1910 - 1944) ps. „Jadwiga”, „Olizyna”, ofic. łączności AK.

Ur. 13 X w Poznaniu, c. Kazimierza, kupca i Michaliny z d. Łukowczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczyła się w Gimn. i Liceum Żeńskim im. Dąbrowski,

gdzie w 1927 zdała egzamin dojrzałości. W czasach szkolnych wstąpiła do Sodalicji Marińskiej i działała od 1930 w Zarządzie Kola Wilda. Po ukończeniu kursów handlowych rozpoczęła pracę w prowadzonym przez stryja Biurze Ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej w Poznaniu. W ramach Pogotowia Wojennego Sodalicji Marińskiej latem 1939 zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda.

Od października 1939 wróciła do pracy w przejętej przez Niemców agencji, która działała pod nazwą *Anzeigenvermittlung u. Verlag*. Pracę konspiracyjną rozpoczęła wiosną 1940 wspólnie z narzeczoną ppor. Zbigniewem Krzekotowskim („Michał”) w ramach WOW i WOZZ z inicjatywy ppor. Alfreda Frankowskiego („Fryda”). Od jesieni 1940 do wiosny 1943 współpracowała z grupą por. rez. Stanisława Broniarza („Müller”). W tym czasie pełniła funkcję łączniczki pomiędzy IR Poznań („Pomnik”) a ppor. Z. Krzekotowskim („Michał”). Od lata 1943 była przydzielona do Wydziału VK sztabu Okręgu Poznańskiego, gdzie pracowała pod kierownictwem kpt. Mariusza Marszałkowskiej („Ruta Wagner”), a po jej aresztowaniu przez Gestapo krótko pełniła funkcję szefa Wydziału VK. Od sierpnia do października 1943 sześciorobocowała z por. Janem Kamińskim („Fratek”). W tym czasie zreorganizowała cały system łączności konspiracyjnej Okręgu z inspektoratami rejonowymi. Organizowała też sieć łączności konspiracyjnej do akcji zrzuć lotniczych dla Okręgu Poznańskiego AK. Do tego ostatniego zadania wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30. Od sierpnia 1943 kierowała też zespołem łączniczek AK w Poznaniu. Gestapo zdekonspirowało ją przy rozpracowaniu kpt. J. Kamińskiego. Aresztowana 15 X 1943 w miejscu pracy. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w Żabikowie. Żadnych tajemnic organizacyjnych nie ujawniła, co umożliwiło kontynuację działań Wydziału VK. W czasie pobytu w Żabikowie w celi D-4 była wielokrotnie przewożona na przesłuchania do siedziby Gestapo. 19 VII 1944 została rozstrzelana w Żabikowie

w zbiorowej egzekucji na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu.

Pośmiertnie awansowana do stopnia ppor. AK i odznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Komendant Okręgu Poznańskiego AK wystąpił o jej pośmiertne odznaczenie Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. Rodziny nie założyła.

FAK-V/171, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kraszewski Tadeusz

(1903 - 1973) ps. „Marek”, czł. org. „Ojczyzna”, literat, dziennikarz.

Ur. 12 I w Kole, s. Mieczysława Jordana, naczelnika Izby Skarbowej w Kole i Walerii Walentyny z d. Mrozewska. Lata I wojny światowej spędził w Moskwie i Petersburgu, dokąd ewakuowano jego rodziców. Od maja-czerwca ponownie w Kole, gdzie współpracował pierwszą w mieście drużynę harcerską, a następnie hufiec, którego został komendantem. W czerwcu 1920 na czele grupy harcerzy zgłosił się ochotniczo na front. Od połowy sierpnia do maja 1921 w niewoli sowieckiej w obozie pracy na półwyspie Kola. Po powrocie z niewoli, w 1922 zdał w Kole egzamin maturalny, następnie podjął studia polonistyczne - najpierw na UW (1923 - 1925), później UP (1925 - 1928). W 1928 debiutował jako dziennikarz na łamach „Promienia”, a od lipca 1929 podjął stałą pracę dziennikarską w koncernie „Drukarnia Polska” w Poznaniu. Od 1929 czł. zwyczajny Syndykatu Dziennikarzy Polskich; w późniejszych latach zasiadał w wielkopolskim zarządzie SDP.

Zmobilizowany w połowie sierpnia 1939 brał udział w kampanii wrzesniowej jako żołnierz III Baonu Wielkopolskiej Brygady Obrony Narodowej. Ranny w bitwie pod Kutnem utracił lewą rękę. Po pobycie w szpitalu we Włocławku, od listopada 1939 do lutego 1940 przebywał w Warszawie, a następnie

Wycykłodził wospierej Wielkopolskiej WYD. INSTYTUT ZACHODNIOPOZNAŃSKI

Czesław Łuczak

11/5
Zim Inf. SZ22 AK z. Poznań
Nr 1/60/, marzec 2005

III. INFORMACJE I KOMUNIKATY

3.1. Pamiętajmy o nich!

Zbysława Jadwiga Krajna

Zbysława Krajna urodziła się 13.10.1910 r. w Poznaniu jako córka Kazimierza – kupca, posła dwóch kadencji Sejmu Polskiego i jego żony Michaliny z domu Łukowczyk. Matka zmarła bardzo wcześnie – w roku 1920 (kiedy Zbysława miała 10 lat) a ojciec w roku 1931. Mając troje młodszego rodzeństwa, od najmłodszych lat zastępowała im matkę, wywierając na nich duży wpływ i cieszyła się, mimo młodego wieku wielkim autorytetem. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczęszczała do Gimnazjum im. Dąbrówki, gdzie w roku 1927 zdała maturę. W czasach szkolnych należała do harcerstwa i Sodalicji Mariańskiej, pełniąc w niej od 1930 roku funkcję skarbnika.

Po ukończeniu gimnazjum i 6 miesięcznego kursu handlowego, podjęła pracę zawodową w biurze ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamowej, prowadzonej przez jej stryjka w Poznaniu w Alejach Marcinkowskiego. Dbając o dalsze wykształcenie wraz z koleżankami ukończyła kurs języka francuskiego. W latach trzydziestych poznała na wakacjach w Jaremcy koleżankę Marię Hęcko, z którą połączyła ją dożgonna przyjaźń, trwająca od Jaremcy do Żabikowa.

Latem 1939 roku w ramach pogotowia wojennego Sodalicji Mariańskiej zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda. Od października 1939 roku podjęła przerwana pracę w przejętej przez Niemców Agencji, która działała dalej pod nazwą Anzeigenvermittelungsverlag. W roku 1940 poznała oficera Wojska Polskiego ppor. Zbigniewa Krzekotowskiego ps. „Skrzec”, „Wołodia”, „Michał”. Znajomość ta przerodziła się w wielką miłość i zostali narzeczonymi. Pod wpływem „Skrzecz” podjęła pracę konspiracyjną i do wiosny 1943 roku współpracowała z Grupą por. rez. Stanisława Broniarza ps. „Müller”, pełniąc wówczas funkcję łączniczki między Inspektorem Rejonowym Poznań a ppor. Zbigniewem Krzekotowskim.

Od lata 1943 przydzielona została do Wydziału V Okręgu Poznań Armii Krajowej, pracując pod kierunkiem por. Marianny Marszałkowskiej ps. „Ruta”, a po jej aresztowaniu w dniu 29.04.1943, krótko pełniła funkcję szefa Wydziału V Okręgu Poznań AK. Od sierpnia 1943 roku do dnia aresztowania ściśle współpracuje z kpt. Janem Kamińskim ps. „Frank”. W okresie tym zorganizowała system łączności konspiracyjnej Okręgu Poznań AK z Inspektorami Rejonowymi, jak również zorganizowała sieć łączności dla zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznań. Dla celów pracy konspiracyjnej wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30 – lokal służył jako punkt kontaktowy i w razie potrzeby miejsce noclegowe dla członków konspiracji

W krótkim okresie, po aresztowaniu kpt. Jana Kamińskiego „Franka”, została rozpracowana przez gestapo. 15.10.1943 została aresztowana w miejscu zatrudnienia i w tym samym dniu o godz. 11 została przeprowadzona rewizja w jej mieszkaniu. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Forcie VII a następnie osadzona w Żabikowie. W czasie przebywania w Żabikowie była niejednokrotnie przewożona do siedziby gestapo, gdzie poddawana była wymyślnym torturom.

Razem z Olszyną przetrzymywana była w Żabikowie jej przyjaciółka Maria Hęcko ps. „Brzoza”. Była ona świadkiem stosowanych tortur i dokuczliwych okrucieństwa szczególnie przez komendanta obozu Waltera. Z relacji „Brzozy” wynikało, że stan

zdrowia Zbysławy był w wyniku tortur bardzo kiepski. 19.06.1944 „Brzoza” została przeniesiona do obozu Rawensbruk i straciła kontakt ze Zbysławą.

19.07.1944 Zbysława Krajna „Olszyna” na podstawie wyroku policyjnego sądu doraźnego (Polizeistangericht Stapo Posen) została rozstrzelana na terenie obozu w Żabikowie w czasie zbiorowej egzekucji wraz z innymi. Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu. Nazwisko umieszczone jest na zbiorowej tablicy przy pomniku na terenie obozu Żabikowo.

Pośmiertnie została mianowana podporucznikiem i odznaczona Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Armii Krajowej i 4-krotnie medalem Wojska Polskiego.

płk Tadeusz Struszyński

Urodził się 2 stycznia 1923 r. w Kielcach. Do września 1939 r. chodził do Gimnazjum w Kielcach i ukończył 3 klasę tegoż gimnazjum. Wojna polsko-niemiecka przerwała tę naukę. Kolega Struszyński nie pogodził się z tym faktem i na tajnych kompletach ukończył gimnazjum i 2 klasy liceum. Do chwili odejścia do partyzantki mieszkał z rodzicami w Kielcach i pracował jako robotnik murarski, następnie kreślarz w biurze wodno-melioracyjnym, a następnie jako spawacz w prywatnym warsztacie ślusarskim.

Wychowany w duchu umiłowania ojczyzny już w lutym 1940 r. nawiązał kontakt ze Związkiem Walki Zbrojnej, przemienowanym następnie w Armię Krajową i został jej żołnierzem. Złożył przysięgę na wierność Narodowi Polskiemu i przyjął pseudonim „Struś”. Ukończył tajny kurs podchorążych w Kielcach i 1 listopada 1943 r. został skierowany do leśnego oddziału partyzanckiego 4 pułku piechoty legionów, którego dowódcą był porucznik Szkonter pseudonim „Bystry”. Służbę w tym oddziale pełnił aż do rozwiązania Armii Krajowej tj. do stycznia 1945 r. Był dowódcą drużyny w stopniu kaprała podchorążego i brał udział w wielu akcjach bojowych z Niemcami w miejscowościach Hancza, Daleszyce, Cisów, Borków, Ocieszki i innych zadając wrogowi poważne straty. Sam został też ranny. Po rozwiązaniu AK i wkroczeniu do Kielc Armii Czerwonej płk. Struszyński nie nocował w domu, gdyż jego ojciec który był dowódcą placówki AK Kielce-Południe został aresztowany przez NKWD tylko za to, że był żołnierzem AK, wywieziony w głąb Rosji do łagru skąd powrócił dopiero po około 2 latach.

W marcu 1945 r. powołano płk. Struszyńskiego do wojska. Chcąc uniknąć ewentualnego losu ojca zgłosił się do służby wojskowej zgodnie z wezwaniem. Po zakończeniu działań wojennych jako wzorowy żołnierz został skierowany do Chełmna Lubelskiego do oficerskiej szkoły artylerii, którą ukończył w Toruniu (dokąd została ona przeniesiona) jako podporucznik w maju 1947 r.

Jako oficer zawodowy Tadeusz Struszyński stopniowo awansował i pełnił służbę na różnych stanowiskach dowódczych i sztabowych. W latach 1958–1961 był starszym wykładowcą taktyki w Studium Wojskowym Akademii Rolniczej, a od 1961–1964 w Studium Wojskowym Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. W maju 1976 r. płk. Struszyński został ze względu na stan zdrowia zdemobilizowany. Po pewnym okresie wypoczynku podjął pracę w niepełnym wymiarze godzin w Zespole Szkół Geodezyjno-Drogowych w Poznaniu jako wykładowca Przynależności Obronnej. Sam żądny wiedzy będąc w wojsku dokształcał się i w 1960 r. ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując tytuł magistra prawa.

„Więź” 1971, nr 2

Poznański Okręg Armii Krajowej

MARIAN WOŹNIAK

Walka Wielkopolan z najeźdźcą hitlerowskim nie skończyła się z chwilą tragicznej klęski w kampanii wrześniowej 1939 r. Okupacja hitlerowska, włączenie Wielkopolski do Rzeszy oraz eksterminacyjna polityka okupanta powodowały wśród ludności polskiej tych ziem systematyczny wzrost nastrojów patriotycznych i wyzwały ducha buntu.¹ Już w końcowych dniach września 1939 r. powstawały w Poznaniu, a wkrótce także w innych miastach i miasteczkach Wielkopolski, polskie organizacje podziemne cywilne i wojskowe. Stawiały one sobie za cel walkę o odzyskanie wolności, stawiając jednocześnie nader często w programach działania tradycję pełnych blasku dni zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego. W szeregach konspiracji znajdowali się przedstawiciele wszystkich klas i warstw społecznych. Sytuacja ludności polskiej ziem wcielonych do Rzeszy była niezwykle ciężka. Od pierwszych dni okupacji trwały masowe aresztowania. W październiku 1939 r. liczne egzekucje na ulicach i placach wielkopolskich miast i miasteczek miały w mniemaniu okupanta sparaliżować zamiary polskiego oporu. Aresztowania dotyczyły szczególnie dawnych przywódców politycznych i społecznych, powstańców wielkopolskich i działaczy Polskiego Związku Zachodniego. Cały majątek Polaków przechodził na własność Rzeszy. Wielkopolska wchodziła w skład Warthegau („Kraj Warty”), na czele którego stał gauleiter Artur Greiser. Jego zbrodnicza polityka miała jeden cel: zniszczyć wszystko, co polskie, uczynić jak najwcześniej Warthegau wzorowym krajem niemieckim. Od grudnia 1939 r. trwały masowe wysiedlenia ludności polskiej. Na miejsce wysiedlonych przybywali osadnicy niemieccy z Rzeszy, Estonii, Łotwy, Besarabii i Bukowiny. Wysiedlenia i aresztowania nieprzerwanie rwały nici pierwszych organizacji podziemnych. Zmora polskiego ruchu oporu byli Volksdeutsche, znający na ogół dobrze stosunki panujące wśród Polaków. Instytucja „Deutsche Volksliste” miała na celu umocnienie panowania niemieckiego w „Kraju Warty”. Była także jednym ze źródeł powiększenia ludności

¹ Marian Woźniak: „Polskie organizacje wojskowe w południowej Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945”, praca magisterska, UAM Poznań, s. 5—16.

niemieckiej. Przy ubieganiu się o „Deutsche Volksliste” okupant stosował różną politykę. Niejednokrotnie „uprawnieni” do ubiegania się o nią byli poddawani przymusowi i dyskryminacji. Nad bezpieczeństwem Rzeszy czuwały w „Kraju Warty” znacznie sprawniejsze niż w „Generalnej Guberni” organa policyjno-administracyjne. Niemcy byli wciągani do działalności wywiadowczej przeciwko Polakom. Stały ich dopływ powodował, że kontrola środowisk polskich w Warthegau przez hitlerowską służbę bezpieczeństwa osiągała zwłaszcza po 1942 r. niebywałą skuteczność.

Omówione wyżej warunki, w jakich wypadało żyć ludności polskiej, w sposób istotny ograniczały aktywność wszelkiego oporu. Polacy jednak nie kapitulowali. Systematycznie wzrastała aktywność wojskowego podziemia w Wielkopolsce. W latach 1939—1940 było ono reprezentowane przez następujące organizacje: Organizacja Orła Białego (OOB), Służbę Zwycięstwa Polski (SZP), Tajną Polską Organizację Wojskową (TPOW), Wojsko Ochotnicze (WO), Polską Organizację Zbrojną (POZ), Komendę Obrońców Polski (KOP), Wielkopolską Organizację Zbrojną (WOZ), Wielkopolską Organizację Wojskową (WOW), Tajną Organizację Wojskową (TOW), Organizację Jedności Narodowej (OJN), Szare Szeregi, Dla Ciebie Polsko (DCP), Armię Narodową (AN) i wiele innych drobniejszych organizacji. Potrzeba zespolenia sił wobec totalnego terroru spowodowała, że pierwsze próby unifikacji wielkopolskiego ruchu oporu nastąpiły już w grudniu 1939 r. W tym czasie została utworzona w Poznaniu — w drodze połączenia wysiłków WO, POZ, WOZ, WOW i TPOW — duża organizacja wojskowa, która przyjęła nazwę Wojsko Ochotnicze Ziem Zachodnich (WOZZ).² Jednocześnie w tym samym okresie załamała się koncepcja utworzenia Poznańskiego Okręgu Służby Zwycięstwa Polski. Z początkowej sieci SZP powstała jednak najpierw w Poznaniu, a następnie na prowincji, dywersyjno-sabotażowa organizacja podziemna, która od marca 1940 r. przyjęła nazwę Związek Odwetu (ZO). Organizacja ta była za pośrednictwem por. Tadeusza Janowskiego, ps. „Grad”, „Wojnar”, „Gzowski”, podporządkowana szefowi dywersji przy KG SZP, a następnie ZWZ — mjr Niepokólczyckiemu. Siecią ZO w Poznaniu dowodził ppor. rez. Czesław Surma, ps. „Blondas”, „Marian”, „Korzeniowski”.³ Tym samym ZO wyprzedził niejako organizację Poznańskiego Okręgu ZWZ/AK, stanowiąc po jego utworzeniu wewnętrzną sieć ZWZ. Działalność ZO była bezpośrednią kontynuacją Wydziału Dywersyjno-Sabotażowego TPOW zorganizowanego w Poznaniu przez rtm. Mariana Winiewicza. Do grona najbliższych współpracowników rtm. M. Winiewicza należał także ppor. Cz. Surma. Godny uwagi jest także fakt, że grupa rtm. M. Winiewicza była jedyną z kie-

² Tamże str. 26—80. Zob. także M. Woźniak: „Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945”, artykuł przygotowany do druku w „Materiałach i Studiach do historii Wielkopolski i Pomorza”, s. 5—45.

³ Tamże

rownicznych grup konspiracji wojskowej w Poznaniu, która u zarania działalności szukała kontaktów z organizującym się kierownictwem konspiracji wojskowej w Warszawie. Na punkty kontaktowe dowodzonej przez rtm. M. Winiewicza TPOW byli także kierowani pierwsi oficerowie KG SZP, których zadaniem była organizacja dywersji na terenie Rzeszy. Podporządkowanie TPOW KG SZP nastąpiło za pośrednictwem mjr Franciszka Pawelli, ps. „Jarociński”, w październiku 1939 r.⁴

Aktywna działalność TPOW nie mogła się oprzeć trudnym warunkom panującym w „Kraju Warty”. Sztab TPOW został rozbity przez gestapo w kwietniu 1940 r. W wielkiej fali aresztowań uchronili się jedynie współpracownicy Wydziału Propagandy TPOW, który występował pod nazwą „Komitetu Niesienia Pomocy”. Uchroniła się także redakcja biuletynu TPOW, wychodzącego w Poznaniu pod tytułem „Świt”. Pismo to stało się wkrótce organem ZWZ w Poznaniu.⁵ Po aresztowaniach w szeregach TPOW ustały na krótko kontakty KG ZWZ z Poznaniem. Pozostałe organizacje wielkopolskie wzbraniały się przed kontaktami z KG ZWZ. Można domniemywać, że było to wynikiem sięgania przez nie do tradycji Naczelnej Rady Ludowej. W istocie były to ostatnie akordy przeżywającego się separatyzmu i dzielnicowości. Lansowana przez niektórych polityków obozu prawicy narodowej koncepcja nie wytrzymała ognia historii. W początkach 1940 r. ks. inf. Józef Prądyński otrzymał od ministra Stanisława Kota, za pośrednictwem i w wyniku kurieskich misji organizowanych przez „Ojczyznę”, nominację na męża zaufania rządu dla Ziemi Zachodnich.⁶ Tym samym „Ojczyzna” miała odegrać poważną rolę w dziele zespolenia Wielkopolski Podziemnej z Warszawą. W styczniu 1940 r. przybył do Poznania emisariusz rządu mjr Jerzy Michalewski, ps. „Dokładny”. Przed wyjazdem do Warszawy nawiązał on kontakty z przedstawicielem „Ojczyzny” redaktorem Edwardem Piszczem, podejmując z nim próbę powiązania „Ojczyzny”, a także innych organizacji poznańskich, z warszawskim środowiskiem konspiracyjnym, przede wszystkim z KG ZWZ. W wyniku działalności mjr „Dokładnego” udali się z Poznania do Warszawy z ramienia „Ojczyzny” ppor. rez. Witold Grott, ps. „Antoni”, „Roman”, „Górka”, i por. Kirył Sosnowski, ps. „Konrad”. Zostali oni przedstawieni płk Stefanowi Roweckiemu i po złożeniu przysięgi wojskowej zobowiązali się do zorganizowania w Poznaniu sztabu okręgowego ZWZ. Poznali wtedy także późniejszego komendanta Poznańskiego Okręgu ZWZ ppłk artylerii WP Rudolfa Ostrianskiego, ps. „Ludwik”, „Rudolf”, „Aureliusz”, „Paul Schulz”.⁷

⁴ Relacja por. rez. Bernarda Łamszewskiego Wolskiego w zbiorach autora. Zob. także relację Marii Pawella.

⁵ M. Woźniak: „Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce...”, s. 7–8.

⁶ Eugeniusz Duraczyński: „Stosunki w kierownictwie podziemia londyńskiego 1939–1945”, PWN, Warszawa 1966, s. 44. Zob. także Instytut Zachodni, Poznań, relacje w zespolach IZ Dok. II/356, IZ Dok. III/59.

⁷ Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk Warszawa — Sygn. A-161/62, Relacja Kuczaby Cz. A i B Cyt. IH PAN.

W dniu 10.III.1940 r. ppłk Rudolf Ostrihansky udał się do Poznania. W podróży pomocy udzielał mu szef Wydziału II komendy okręgowej ZWZ w Łodzi kpt. dypl. Zygmunt Janke. Sztab Poznańskiego Okręgu ZWZ ukonstytuował się w kwietniu 1940 r. W skład tego sztabu weszli: ppłk R. Ostrihansky jako komendant, por. Kirył Sosnowski, ps. „Konrad”, jako szef sztabu, por. rez. art. Stefan Adam Schmidt, ps. „Adam”, „Zabrzęski” jako szef Wydziału I Organizacyjnego, a także zastępca szefa sztabu, „Krzywonos” jako szef Wydziału II Wywiadu i Ochrony, ppor. rez. hm Franciszek Firlík jako szef Wydziału V Łączności, ppor. rez. Czesław Surma jako szef Wydziału Dywersji-Związku Odwetu. Wydziały III Szkoleniowo-Operacyjny i IV Kwatermistrzowski nie posiadały początkowo obsady.⁸ Dalsza rozbudowa sztabu okręgowego nastąpiła w lecie 1940 r. Było to związane z powrotem do Poznania szeregu oficerów i żołnierzy, którzy podjęli próby ucieczki z obozów jenieckich lub wrócili ze szpitali, w których przebywali po odniesieniu ran w kampanii wrześniowej. Nawiązywali oni natychmiast kontakty ze swymi dawnymi środowiskami wojskowymi i włączali się do ZWZ. Żołnierzy 57 pp WP organizował rtm Adam Zaworski. Łącznościowców st. sierż. Michał Garczyk i st. sierż. Czesław Tojza. Środowisko 58 pp WP organizował kpt. Wawrzyniec Mazany. Z jego też inicjatywy funkcję szefa sztabu komendy okręgowej ZWZ objął w początkach 1941 r. mjr Szczepan Łukowicz. Funkcję szefa Wydziału II przekazano mjr Jerzemu Kurpiszowi, ps. „Nys”. Niedługo potem okazało się to dla organizacji tragiczne. Trudności w poruszaniu się Polaków w „Kraju Warty”, będące wynikiem poważnych ograniczeń, spowodowały konieczność rozbudowy pionu łączności konspiracyjnej. Utworzono także komórki legalizacji i kancelaryjno-szyfrową. Do sztabu wszedł wtedy ppor. rez. Witold Pomykaj, ps. „Herr”. Utworzono także szereg lokali kontaktowych i łącznościowych. Lokale te mieściły się przy ulicach: Kramarska 25, Rynek Śródecki 13, Piotra Wawrzyniaka 31, Mostowa (Zakłady Teerbit), Słoneczna, Niegolewskich i wielu innych.⁹ Komórkę legalizacyjną prowadziła p. Irena Śliwińska. Współpracowała z nią p. Stefania Cieślińska ps. „Urszula”, „Róża”. Kancelarię komendy prowadziła p. Juszcakówna, ps. „Ela”. W pionie łączności zewnętrznej komendy działali ppor. Witold Grott i Tadeusz Radda. Pion Wywiadu korzystał z lokali przy ul. Głogowskiej 15a, Głogowskiej 80, Głogowskiej 38 i wielu innych.

Pierwsze osłabienie sieci organizacyjnej sztabu okręgowego i sztabów terenowych nastąpiło na przełomie 1940 i 1941 r. Było ono wynikiem kolejnej fali wysiedleń. Opuścili wtedy Poznań por. K. Sosnowski i ppor. Witold Grott.¹⁰ Na przełomie listopada i grudnia 1940 r. ppłk R. Ostri-

⁸ Tamże. Zob. także relacje A. Pośpieszyńskiej i S. Cieślińskiej w zbiorach autora.

⁹ Tamże

Z problemów najnowszej historii Polski

hansky objął dodatkowo funkcję komendanta Pomorskiego Okręgu ZWZ po aresztowanym mjr Józefie Ratajczaku, ps. „Karolczak”¹¹. Od tego czasu ppłk R. Ostrihansky przyjął pseudonim „Aureliusz”. Jednocześnie zostały podjęte rozmowy z innymi organizacjami podziemnymi w celu skłonienia ich do współpracy z ZWZ. Pierwsze sukcesy na tym odcinku odnotowano w lipcu 1940 r. W tym okresie por. Lech Nowacki, ps. „Marian”, „Orzeł”, „Li”, „Leszek”, podporządkował ppłk R. Ostrihansky’emu ocalałą po wielkich aresztowaniach sieć organizacyjną WOZZ. Tym sposobem został zakończony proces samodzielnej działalności tej organizacji. Co prawda rozmowy w tej sprawie trwały już z powodzeniem od maja 1940 r., zostały zakończone w czerwcu 1940 r., lecz przejście WOZZ do ZWZ przerwało nagłe aresztowanie pełniącego funkcję komendanta tej organizacji kpt. rez. Leona Kmiotka. Sztab kolejnego dowódcy WOZZ znalazł się w ZWZ w końcowych dniach czerwca 1940 r. Rozmowy w sprawie scalenia z ZWZ organizacji wojskowej Stronnictwa Narodowego, Armii Narodowej, początkowo nie dawały wyników. Komendant tej organizacji por. rez. mgr Antoni Wolniewicz był przeciwny wszelkim kontaktom z „sanacją”. Takie stanowisko wynikało z bieżących celów politycznych SN. Własna organizacja bojowa miała w planach tego ugrupowania zapewnić objęcie władzy po zwycięskim powstaniu, jakie miało wybuchnąć w chwili „załamania się Rzeszy pod ciosami Francji i Anglii”. Rozmowy z ZWZ SN prowadził z pozycji siły. Sieć organizacyjna AN stanowiła w połowie 1940 r. najliczniejszą organizację wojskową w Wielkopolsce. Takie stanowisko SN zajmowało do początków grudnia 1940 r.

W tym okresie por. A. Wolniewicz ujawnił fakt infiltracji organizacji przez gestapo. Ujawniony był kanał łączności z Warszawą oraz cały sztab polityczny i wojskowy organizacji. Tuż przed aresztowaniami w szeregach kierownictwa SN i AN w Poznaniu A. Wolniewicz wyraził zgodę na przejście oficerów, podoficerów i żołnierzy zawodowych do ZWZ.¹² W połowie października 1940 r. został zawarty układ o współpracy pomiędzy ZWZ a Kierownictwem Ruchu Ludowego w Wielkopolsce. We wrześniu 1941 r. nagłe aresztowania rozbiły sztab Poznańskiego Okręgu ZWZ.

Przełom 1941 r. przyniósł poważne osłabienie łączności poszczególnych ogniw organizacyjnych Poznańskiego Okręgu ZWZ. Sztab okręgowy nie był odtwarzany z uwagi na trwające nieprzerwanie aresztowania.¹³ Ustawała także łączność z KG ZWZ. W tym czasie wzrosło poważnie

¹⁰ Dokumenty KG AK i ich odpisy w zbiorach prywatnych płka inż. A. Sanojcy — Meldunek KG AK, nr 170/43, 190/43. Zob. w tych zbiorach informacja płka dra J. Rzepeckiego o organizacjach podziemnych na terenie Poznańskiego.

¹¹ Tamże Meldunek organizacyjny KG ZWZ, nr 63 z dnia 1.IV.1941 r.

¹² M. Woźniak: „Rozbicie komendy Poznańskiego Okręgu ZWZ”, „Więź”, nr 11/70. Zob. także Stanisław Zbierski „Adam Oraj”: „Nad Wartą Ludowa straż”, Wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1966 r., s. 108—110.

¹³ M. Woźniak: „Rozbicie komendy...”, „Więź”, nr 11/70.

znaczenie ogniw ZWZ w południowej Wielkopolsce. Sytuację komplikował fakt nie ustalenia przez KG ZWZ przyczyn dekonspiracji sztabu okręgowego przez gestapo. W sylwestrową noc 1941/1942 r. odbyła się w Ostrowie Wlkp. z udziałem komendanta Obszaru Zachodniego gen. Tadeusza Komorowskiego, ps. „Prawdzic”, narada z pełniącym funkcję komendanta okręgu kpt. Wacławem Koteckim, ps. „Wawrzyn”. Celem tej narady było ustalenie metod odbudowy zniszczonych ogniw ZWZ w Poznaniu, a także odtworzenie sztabu okręgowego. Postanowiono do czasu ustania aresztowań zerwać kontakty z jednostkami organizacyjnymi, podporządkowanymi dotąd pierwszemu sztabowi okręgu. Jednocześnie ustalono, że łączność pomiędzy sztabem Związku Odwetu zostanie skierowana bezpośrednio do Warszawy z pominięciem p. o. komendanta okręgowego. Z informacji gen. T. Komorowskiego wynikało, że Komenda Obszaru Zachodniego ZWZ jest systematycznie informowana o sytuacji w Poznaniu przez szefa łączności ZO por. Tadeusza Janowskiego, ps. „Wojnar”. Ustalono także, że celem zapewnienia bezpieczeństwa pozostałych ogniw Poznańskiego Okręgu należy zrezygnować tymczasem z częściowo zdekonspirowanej sieci organizacyjnej w okolicach Poznania i podjąć organizację nowych jednostek ZWZ.¹⁴ Zasady te zostały jednak naruszone już w marcu 1942 r. W tym bowiem czasie por. T. Janowski polecił por. Stanisławowi Różyckiemu ponowne nawiązanie stałej łączności z ramienia sztabu ZO w Poznaniu z mjr W. Koteckim.¹⁵ Rozbudowa Poznańskiego Okręgu nabrała jednocześnie poważnego rozmachu. Była jednak prowadzona dwutorowo. Z jednej strony cechowała ją rozważna działalność mjra W. Koteckiego, z drugiej brawurowa akcja zespołu oficerów związanych z por. T. Janowskim. W marcu 1942 r. został ujęty przez gestapo por. T. Janowski. Do jego ujęcia doprowadziła była kurierka delegatury i komendy okręgowej, później agentka gestapo, Halina Cimino.¹⁶ W dwa miesiące później gestapo przystąpiło do masowych aresztowań w szeregach Związku Odwetu. Został ujęty kolejny szef ZO w Poznaniu dr Franciszek Witaszek, ps. „Warta”. W kilka dni później, w majową noc 1942 r., został ujęty na dworcu głównym w Poznaniu kolejny szef łączności ZO Edward Norbecki, ps. „Edek”. W czasie rewizji przeprowadzonej w mieszkaniu oficera ZO Guntera Rolbieckiego w Poznaniu przy ulicy Chlebowej wpadły do rąk gestapo tajne akta ZO i komendy okręgowej. Aresztowania zataczały coraz większe kręgi.¹⁷ Obejmowały sieć organizacyjną w Poznaniu, a także w inspektoratach rejonowych. Latem 1942 r. została rozbita sieć organizacyjna ZO w Gnieźnie. Zostali także ujęci wszyscy oficerowie sztabu inspektoratu rejonowego w Gnieźnie. Na przełomie lata 1942 r.

¹⁴ Tamże

¹⁵ Relacja Tadeusza Knapkiego w zbiorach autora.

¹⁶ Relacja adw. Feliksa Jankowskiego w zbiorach autora. Zob. także wypisy z archiwum dra Kiryła Sosnowskiego w zbiorach adw. Jacka Nikischa.

¹⁷ Relacja A. Pośpieszyńskiej w zbiorach autora.

Z problemów najnowszej historii Polski

został aresztowany p.o. komendanta okręgu mjr W. Kotecki wraz z grupą oficerów z Ostrowa Wlkp.

Organizacja trwała jednak nadal. Po ujęciu przez gestapo przy przekraczaniu granicy GG kolejnego komendanta okręgu mjra Glinki, ps. „Rowieniec”, funkcję komendanta Poznańskiego Okręgu Armii Krajowej objął płk Henryk Kówałówka, ps. „Dziedzic”, „Profesor”, „Dzierżawca”, „Zrąb”. Został oddelegowany do Poznania ze Śląskiego Okręgu ZWZ/AK.¹⁸ Sztab Poznańskiego Okręgu został odtworzony w czasie od kwietnia 1942 do sierpnia 1942 r. Funkcję szefa sztabu objął kpt. Jan Kamiński, ps. „Franek”, „Rokita”, „Czarny”. Szefem Wydziału I został ppor. Antoni Sobczak, ps. „Jerzy”. Funkcję szefa Wydziału II pełnił nadal mjr „Nys”. Wydziały III i IV zostały odbudowane na przełomie 1942 i 1943 r. Funkcję szefa Wydziału V objęła oddelegowana z KG AK Maria Marszałkowska, ps. „Wanda”, „Ruta Wagner”. Rozbudowano także Wydział Informacji i Prasy oraz Administracji Zastępczej. Funkcje szefów tych działów pełnili ppor. cz. wojny Konrad Latanowicz, ps. „Nowak”, i por. Feliks Kasprzak, ps. „Maciej”.¹⁹ W początkach 1943 r. w sztabie okręgowym utworzono także inspektoraty Wojskowej Służby Kobiet (WSK), Wojskowej Służby Ochrony Powstania (WSOP), Kierownictwa Dywersji (Kedyw), Szkolenia Zastępczego (kursu podoficerów i podchorążych). Przy wszystkich inspektoratach i obwodach zostały utworzone patrole likwidacyjne. W sztabach inspektoratów rejonowych utworzono „Ośrodki Dywersji”, przy obwodach powstały „Patrole Dywersyjne”. W działalności dywersyjnej sztab okręgowy szeroko korzystał z kadr bojowych przygotowanych przez „Szare Szeregi” i występujących pod nazwami „Grupy Szturmowe” (GS), „Bądź Gotów” (BG) i „Pogotowie Harcerskie” (PH). Harcerskie formacje bojowe w Poznańskim Okręgu AK zostały zorganizowane przez grupę instruktorów i oficerów rezerwy WP, w której występowali ppor. Alfons Jernas, ppor. Ryszard Nieborak, ppor. Alojzy Kozłowski, ppor. Zbigniew Krzekotowski, ppor. Leon Piasecki i ppor. Edward Tworowski.²⁰

W maju 1943 r. komendant okręgu podjął kroki w celu rozbudowania Wydziału Łączności w sztabie okręgowym oraz w inspektoratach i obwodach. W tym czasie w sztabach inspektoratów utworzono stanowiska kierowników spraw kolejowych i pocztowych. W obwodach powstały referaty kolejowo-pocztowe. Ogniwa te zajmowały się rozpoznaniem linii

¹⁸ Płk A. Sanojca: Meldunki organizacyjne KG AK, Meldunek organizacyjny KG ZWZ, nr 170 z dnia 1.IX.1942 oraz Meldunek organizacyjny nr 220 z dnia 31.VIII.1943 r.

¹⁹ Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Poznaniu. Materiały sprawy OKP Ko. 2/70. Zob. także informację płka inż. A. Sanojcy z dnia 9.XI.1970 r. w zbiorach autora.

²⁰ Zbiory prywatne autora — mikrofilm akt Komendy Okręgowej AK w Poznaniu. Rozkazy organizacyjne WSK, WSOP, Kedyw, AZ. Organizacja Szkolenia Zastępczego Podchorążych. Zob. także relację mgra Leona Pawlaka w zbiorach autora.

telekomunikacyjnych i telefonicznych, obiektów pocztowych i węzłów kolejowych. W niektórych inspektoratach i obwodach, które dysponowały odpowiednio przeszkoloną kadrami specjalistów, były prowadzone systematyczne podsłuchy telefoniczne. Informacje zbierane tą drogą były kierowane do Wydziału II sztabu okręgowego, a następnie do szefa wywiadu Komendy Obszaru Zachodniego.²¹ Na przełomie lata 1943 r. przy sztabie okręgowym powołano Wojskowy Sąd Specjalny (WSS). W skład WSS wchodziły 2 zespoły sędziowskie, z których jeden urzędował w Poznaniu, drugi w Ostrowie.²² W tym samym czasie funkcję szefa Wydziału IV Kwatermistrzowskiego objął oddelegowany ze Śląskiego Okręgu AK mjr Władysław Marmurowicz, ps. „Onufry”, „Zwir”. Zostały także odpowiednio rozbudowane służby kwatermistrzowskie w sztabach inspektoratów i obwodów.

Ciosem dla sztabu okręgowego było ujawnienie faktu współpracy z gestapo szefa Wydziału II sztabu komendy okręgowej, mjra „Nysia”.²³ Został on natychmiast izolowany od całej sieci organizacyjnej. Zawieszono także kontakty z siecią łączności tego Wydziału. Mjr „Nys” zamieszkiwał w Poznaniu w przeciwieństwie do większości oficerów sztabu okręgowego. Tym samym można było w poważnym zakresie przeciwdziałać ewentualnym skutkom jego nikczemnej roli. W okresie izolacji mjr „Nys” przeszedł ze służby w AK do prowokacyjnej grupy, posiadającej kontakty z KG NSZ w Warszawie.²⁴ Członkowie tej grupy: Zenon Ciemniejewski, ps. „Aleks”, Józef Henryk Głogiński, ps. „Jastrząb” i sierż. Anders podejmowali w jesieni 1943 r. we współpracy z gestapo szereg prowokacji, mających na celu ułatwienie rozbicia poznańskiego podziemia. Ich zdradziecka rola została jednak ujawniona i wyrokami WSS zostali skazani na karę śmierci. Wyroki zostały wykonane częściowo w Poznaniu, a częściowo w Warszawie. Skutki ich działalności okazały się jednak tragiczne. W październiku 1943 r. został ujęty przez gestapo mjr J. Kamiński. Jego aresztowanie nastąpiło tuż po opuszczeniu „spalonego” punktu kontaktowego w Poznaniu przy ulicy Górna Wilda 119.²⁵ Z tym samym punktem związane były kolejne aresztowania w sztabie okręgowym.

Aresztowania objęły wkrótce cały okręg. Były one wynikiem po części ujawnienia zrzutów alianckich dla Poznańskiego Okręgu, jakie miały miejsce we wrześniu 1943 r., a następnie w październiku 1943 r., były także skutkiem działalności poprzednio omówionej grupy prowokato-

²¹ Zbiory autora, Akta KO AK Poznań — Instrukcja kolejowa i pocztowa, sygn. 12/I z dnia 2.V.1943 r., Okop 142/V z dnia 2.VIII.1943 r., Rozkaz — Zamek z dnia 17.IX.1943 r.

²² Tamże, Komora 314/I z dnia 12.XII.1943 r., Komora 211/I z dnia 28.IX.1943 r.

²³ Mgr Wacław Maik: „Ze wspomnień żołnierza AK w Poznańskim”, maszynopis w zbiorach autora.

²⁴ Relacja por. rez. Kazimierza Urbaniaka w zbiorach autora. Zob. także informację płka A. Sanojcy w zbiorach autora.

²⁵ Tamże

Z problemów najnowszej historii Polski

rów. Zrzuty zbiegły się z realizacją przygotowań mobilizacyjno-organizacyjnych, zmierzających do odtworzenia dawnych jednostek Wojska Polskiego, wykonywanych przez Poznański Okręg Armii Krajowej w oparciu o Rozkaz Operacyjny KG AK Nr 152 i Plan Odtworzenia Sił Zbrojnych.²⁶ W dniu 15.VIII.1943 r. komendant okręgu zameldował KG AK o zakończeniu fazy przygotowań planu OSZ. Aresztowania uniemożliwiły wyłonienie zawiązków mobilizacyjnych 69 pp, 57 pp i 68 pp. Po konsultacji z komendą Obszaru Zachodniego ustalono, że przewidziane do odtworzenia przez Poznański Okręg pułki kawalerii zostaną odtworzone w Warszawie z żołnierzy tych pułków oraz z przebywających na terenie GG oficerów. Akcją odtwarzania tych jednostek kierował odąd szef kawalerii w sztabie Obszaru Zachodniego mjr Zbigniew Szacherski.²⁷

W związku z realizacją zadań OSZ nastąpiła reorganizacja Poznańskiego Okręgu. Został utworzony inspektorat rejonowy w Krotoszynie „Kwiaciarnia”, który podjął zadania zmierzające do odtworzenia 56 pp AK. Został także poważnie rozbudowany oddział kurierski okręgu. W jego skład wchodził przeważnie węzła ostrowskiego. Zmianie uległ także system legalizacji oficerów sztabu okręgowego. Opierał się on także na systemie legalizacji kolejowej. Wszyscy oficerowie sztabu występowali jako „pracownicy niemieckiej kolei”. Dla szybkiej obsługi kurierów płk H. Kowalówka utworzył w Warszawie przy ulicy Gumienieckiej 3 swego rodzaju bazę łączności dla okręgu. Były tam magazynowane dokumenty i sprzęt przed ich transportem do Poznania. Szefem tej bazy był inż. Stanisław Tałaj. W sieci kurierskiej działali: ppor. Kazimierz Urbaniak, Wacław Czekalski, Leon Tomalak, Kazimierz Niesobski, Franciszek Berdychowski, Edward Niesobski i ppor. Piotr Kowalówka. Rezerwowa sieć kurierska działała w Poznaniu. Była ona obsługiwana przez liczne kobiety z ogniw dawnego Przynależenia Wojskowego Kobiet.²⁸ Stany liczebne członków ZWZ/AK w Poznańskim Okręgu wykazywały znaczne wahania. Było to wynikiem ciągłych aresztowań i systematycznego odtwarzania organizacji. Największe stany osiągnięto w połowie 1943 r. Okręg grupował wtedy 25 000 członków, w tym 5 220 żołnierzy liniowych. Byli oni rozmieszczeni w 277 plutonach terenowych. Największe siły zgrupowane były na terenie inspektoratu rejonowego w Ostrowie Wlkp.²⁹ Najniższe stany organizacyjne notowano w marcu 1944 r. Wynosiły one 99 oficerów, 96 podchorążych, 1 481 podoficerów i 1 320 szeregowców. Brak danych odnośnie stanów służb po-

²⁶ Zbiory autora, Akta KO AK Poznań, Rozkaz PZP Kantor 513/I z dnia 24.V.1943 r., Meldunek Komora 136/43/0 I z dnia 19.VII.1943 r. Zob. także mgr Wacław Maik: „Z wspomnień...”.

²⁷ Informacja pika Zbigniewa Szacherskiego, byłego szefa Wydziału Kawalerii sztabu Komendy Obszaru Zachodniego AK.

²⁸ Relacja por. rez. Kazimierza Urbaniaka, o.c.

²⁹ Płk dypl. K. Pluta-Czachowski: „Okręgi AK (ZWZ, SZP)”, maszynopis.

mochicznych i cywilnych.³⁰ W styczniu 1944 r. został ujęty przez gestapo płk H. Kowalówka. Wkrótce po nim „wpadł” ppłk Wł. Marmurowicz. Kolejne aresztowania rozbiły inspektoraty rejonowe w Ostrowie, Krotoszynie i Lesznie. Ustała także łączność z Warszawą.

Nie oznaczało to bynajmniej zupełnego rozbitcia organizacji. Już w kwietniu 1944 r. KG AK skierowała do Ostrowa kuriera ppor. K. Urbaniaka, ps. „Krok”, z poleceniem natychmiastowego nawiązania kontaktów z ocalałymi ogniwami organizacji. W dniu 21.IV.1944 r. funkcję pełniącego obowiązki komendanta okręgu przejął por. Jan Kołodziej, ps. „Drwal”, „Błady”, „Henryk Schmidt”. Wkrótce potem został awansowany do stopnia kapitana. Nawiązano także niezwłocznie kontakty z Poznaniem i innymi miastami. Nastąpiła częściowa rekonstrukcja sztabu okręgowego. Jego działalność była nastawiona na jak najszybsze zakończenie przygotowań akcji OSZ. Do końca 1944 r. zostały wyłonione sztaby 56 pp AK, 60 pp AK i 70 pp AK. Działały one w Krotoszynie, Ostrowie i w Pleszewie. Okazało się także, że skutki aresztowań w latach 1943/44 były nieodwracalne. W niektórych obwodach brakowało oficerów. Do dnia 21.X.1944 r. zostały odtworzone siły Kedywu. Ograniczono się przy tym do grup pięcio- i dziesięcioosobowych. W rozkazie komendy okręgowej nr 160/III kdw. z dnia 21.X.1944 r. oddziały Kedywu zostały zobowiązane do natychmiastowego rozpoczęcia akcji. Jedynie na terenie północnych powiatów okręgu nie zdołano rozwinąć walki. W podobnej sytuacji znajdowały się inspektoraty rejonowe w Gnieźnie i w Lesznie.

W listopadzie 1944 r. funkcję komendanta okręgu objął oddelegowany z KG AK ppłk Andrzej Rzewuski, ps. „Przemysław”. Nowy sztab okręgowy został zorganizowany w Poznaniu. Na terenie okręgu nominacja ppłka „Przemysława” wywołała niezadowolenie. Najwięcej kontrowersji budziły jego rozkazy, zmierzające do rozwiązania sztabów zawiązków wspomnianych pułków AK i próby ponownego wejścia w stan zupełnej konspiracji. Niechętnie przyjmowano także przybywających z wyzwolonych terenów Polski oficerów. Na terenie południowej Wielkopolski brak było zupełnie oznak dowodzenia nowego sztabu okręgowego. W styczniu 1945 r. zostały tam rozwiązane sztaby inspektoratów rejonowych. Rozbudowały się natomiast sztaby Ognisk Walki (OW), będące w istocie członami odtwarzanych pułków AK. Dobrze układała się ich współpraca ze zwiadowcami radzieckimi. W końcowych dniach stycznia 1945 r. kpt. J. Kołodziej opuścił Ostrów Wlkp. i udał się do Poznania. Tuż po wyzwoleniu miasta wszedł on do sztabu samodzielną organizację ppłka A. Rzewuskiego, występującej pod nazwą Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”. W dniach wyzwolenia Ostrowa Wlkp., Krotoszyna i Pleszewa odtworzone tam pułki AK toczyły walki u boku Czer-

³⁰ PSZ, t. III, Armia Krajowa, Wyd. Londyn 1950 r., s. 119—125 oraz Ordre de Bataille Okręgu Poligon z dnia 13.III.1944 r. w zbiorach autora. Zob. także płk dypl. K. Pluta-Czachowski: „Okręgi AK (ZWZ, SZP)”, o.c.

Z problemów najnowszej historii Polski

wonej Armii z wycofującymi się oddziałami Wehrmachtu. Zawiazkowe oddziały 56 pp AK, 60 pp AK i 70 pp AK zapisały najpiękniejszą kartę Wielkopolski podziemnej lat okupacji hitlerowskiej.³¹

ORGANIZACJA POZNAŃSKIEGO OKRĘGU ZWZ/AK

W strukturze ustalonej w 1940 r. przez Oddział I KG ZWZ Poznański Okręg dzielił się na 7 inspektoratów rejonowych. Inspektoraty te nosiły następujące nazwy: Poznań, Leszno, Gniezno, Nowy Tomyśl, Wągrowiec, Ostrów Wlkp., Środa Wlkp. Każdy inspektorat grupował 2-3 obwoody o zasięgu powiatów. Struktura ta uległa zmianie w połowie 1943 r., kiedy to został utworzony kolejny inspektorat rejonowy w Krotoszynie. Reorganizacji uległa przy tym sieć inspektoratów rejonowych w Lesznie i w Gnieźnie. Inspektorat krotoszyński powstał z wyłączenia obwodu krotoszyńskiego z inspektoratu rejonowego Ostrów Wlkp. oraz z wyłączenia obwodu Gostyń z inspektoratu Leszno. W tym samym czasie nastąpiło wyłączenie obwodu Września z inspektoratu Gniezno i włączenie go do inspektoratu Środa Wlkp. W Poznańskim Okręgu zaniechano stosowanej w innych okręgach zasady łączenia inspektoratów w podokręgi.³² Poszczególne inspektoraty rejonowe dzieliły się pod względem aktywności organizacyjnej na inspektoraty martwe i żywe. Do grupy inspektoratów martwych należały, szczególnie w ostatnich latach okupacji, inspektoraty Wągrowiec, Nowy Tomyśl i Gniezno.

Inspektorat rejonowy Gniezno wykazywał dużą aktywność organizacyjną w latach 1940—1942. Posiadał w tym czasie własną grupę Związku Odvetu, dowodzoną przez ppor. rez. Stanisława Zakrzewskiego. Wykonywał szereg akcji sabotażowo-dywersyjnych na stadniny koni dla Wehrmachtu, na węzły kolejowe w Gnieźnie i w Wągrowcu. Inspektorat ten został zorganizowany przez kpt. Wawrzyńca Mazanego, ps. „Krüger”, w pierwszej połowie 1940 r. Funkcję inspektora rejonowego pełnił w tym czasie por. artylerii Włodzimierz Tabaka Turowski.³³ Inspektorat działał pod kryptonimami „Nikiel”, „Ślusarnia”. W szczytowym okresie działalności, na przełomie 1941 i 1942 r., grupował około 100 żołnierzy liniowych. Komendy obwodowe tego inspektoratu działały w Żninie „Żłobik”, w Mogilnie „Młotek”, we Wrześni „Wiertarka” i w Gnieźnie „Gwóźdź”. W sztabie inspektoratu działali: ppor. rez. Franciszek Tata, por. Franciszek Hybza, ppor. rez. Antoni Bohne, ppor. Czech Henryk Kowalewski, kpt. Franciszek Gawrych, ppor. rez. Czesław Kamiński, ppor. Telesfor Zieliński, ppor. rez. Henryk Bąk, ppor. rez. Cezary Zgórecki i ppor. rez. Józef Wętniak. Sieć organizacyjna tego inspektoratu

³¹ Relacje por. K. Urban, pika J. Sławbora-Cergowskiego, ppor. Wawrzyńca Rynkowskiego i por. AK Jana Holki w zbiorach autora. Zob. M. Woźniak: „Polskie organizacje... w południowej...”, o.c.

³² Zob. przypis 2.

³³ Relacja ppor. rez. Stanisława Zakrzewskiego w zbiorach autora.

została rozbita przez gestapo w lipcu 1942 r.³⁴ Kolejny sztab inspektoratu Gniezno odtworzył wiosną 1943 r. por. Fr. Hybza. Sztab ten dotrwał do lata 1944 r. Był niewielką jednostką organizacyjną, grupującą 25 żołnierzy AK. Por. Fr. Hybza zginął w obozie Żabikowo k. Poznania. Kolejne próby odtworzenia sztabu inspektoratu Gniezno były podjęte w styczniu 1945 r. przez ppłk. Prackiego. Zasięg operacyjny tego sztabu pozostaje dotąd poza wiedzą historyków.

Kolejny z martwych inspektoratów, a mianowicie inspektorat Wągrowiec „Willa”, został utworzony w kwietniu 1941 r. przez oddelegowanego z Poznania por. Bernarda Wieze.³⁵ Sztab inspektoratu został zorganizowany w Obornikach. Inspektorat grupował komendy obwodowe w Wągrowcu „Weranda”, w Obornikach „Okno”, w Chodzieży „Chodnik”. Inspektorat nie rozwinął większej działalności. W jego sztabach działali: kpt. Stefan Sawicki, ppor. rez. Franciszek Gusek, pchor. Bolesław Bukowski, Marceli Ksycki, Leonard Nowakowski, Adam Wiśniewski, Zbigniew Eitner, Piotr Kowalik i Edmund Muszyński.³⁶ Siecią AZ kierował por. rez. Bronisław Maron. W latach 1941—1943 sieć organizacyjna inspektoratu obejmowała stany przekraczające 500 zaprzysiężonych członków.³⁷ Po aresztowaniach w jesieni 1943 r. próbę odbudowy sztabu inspektoratu podjął Jan Ratajczak. Funkcję komendanta obwodu Oborniki objął Adam Wiśniewski. Próby odtworzenia sztabu obwodowego w Chodzieży podejmował Paweł Bednarski. Do czasu kolejnych aresztowań w sierpniu 1944 r. istniały na terenie inspektoratu drobne grupy AK, nie odgrywające większej roli. Brak było zupełnie oznak dowodzenia. Na uwagę zasługuje działalność placówki AK podporządkowanej Poznańskiemu Okręgowi, działającej w Pile. Łączność z tą placówką utrzymywali polscy robotnicy zatrudnieni w drukarni w Pile. Placówka pilska przeszła później do działającego w ramach inspektoratu Nowy Tomyśl obwodu Czarnków.³⁸

Odmienne kształtowały się losy inspektoratu rejonowego w Nowym Tomyślu o kryptonimie „Szaniec”. Próby budowy tej jednostki sięgają lata 1940 r. W tym bowiem czasie kpt. W. Mazany upoważnił instruktorów harcerskich Feliksa Szajka i Józefa Urbana do utworzenia w Gro-

³⁴ Tamże

³⁵ Akta Komisji Historycznej Zarządu Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Poznaniu, cyt. AKH ZBoWiD, sygn. IV/1506, bez. sygn. opracowanie: Aleksander Surma: „Powiat obornicki w cieniu swastyki w latach 1939—1945”. Zob. także w zbiorach autora Akta KO AK Poznań — Organizacja Inspektoratu „Willa”.

³⁶ AKH ZBoWiD Poznań, sygn. IV/1506, opracowanie: Ludwika Garbacka „Powiat wągrowiecki w latach okupacji hitlerowskiej”. Zob. także Ryszard Kowalewski: „Powiat chodzieski w cieniu swastyki 1939—1945” w zbiorach AKH ZBoWiD Poznań.

³⁷ Tamże. Zob. także przypis 2.

³⁸ AKH ZBoWiD Poznań, sygn. IV/807, relacje Franciszka Mądrowskiego, Pawła Gąpskiego, Kazimierza Krystka.

Z problemów najnowszej historii Polski

dzisku Wlkp. placówki ZWZ.³⁹ W lecie tego roku placówka ta została podniesiona do rangi komendy obwodowej, a następnie upoważniono ją do organizacji sieci ZWZ w Nowym Tomysłu, Szamotułach, Międzychodzie i Czarnkowie. Obok sieci ZWZ organizowano konspiracyjną organizację harcerską — „Szare Szeregi”. Była ona ściśle związana z ZWZ. Pracą „Szarych Szeregów” dowodził Ludwik Chocieszyński. Współpracowali z nim Bronisław Borowczyk i Zbigniew Bałasz. Organizacja utrzymywała kontakty z komendą Wielkopolskiej Chorągwi w Poznaniu. Łącznicy z Grodziska byli kierowani na punkty kontaktowe w Poznaniu, zorganizowane przez hm. Jana Skrzypczaka i phm. Adama Plucińskiego. Obaj ci działacze harcerscy byli ściśle związani z konspiracją ZWZ/AK.⁴⁰ Podobne grupy harcerskie działały w Sierakowie i w Buku. Powolne postępy w pracy organizacyjnej były wynikiem braku tradycji wojskowych oraz odpowiedniej kadry dowódczej. W lecie 1942 r. został skierowany w rejon Grodziska szef Wydziału I komendy okręgowej z poleceniem reorganizacji sieci organizacyjnej. Zalegalizowany w niemieckiej firmie Erich Neugebauer w Sierakowie, przystąpił niezwłocznie do organizacji sztabu inspektoratu. Inspektorat rejonowy Nowy Tomyśl działał pod kryptonimem „Szaniec”. W jego skład wchodziły komendy obwodowe w Nowym Tomysłu, Międzychodzie, Szamotułach i Czarnkowie. Działały one pod kryptonimami: „Nasyp”, „Mina”, „Mięczaki”, „Sznur” i „Czerep”. Do grudnia 1943 r. inspektorem dowodził faktycznie por. Antoni Sobczak, ps. „Jerzy”, pełniący jednocześnie nadal funkcję szefa Wydziału Organizacyjnego komendy okręgowej. Funkcję p.o. inspektora rejonowego pełnił ppor. cz. wojny Bogdan Dąbrowski, ps. „Kret”.⁴¹ W sztabach podlegających inspektoratowi „Szaniec” występowali: sierż. pchor. Adam Osuch, ppor. Edmund Maron, Leon Radziej, ps. „Rak”, sierż. Franciszek Pacholak, Leon Hak i Antoni Jarochowski. W 1943 r. inspektorat przejął z inspektoratu „Willa” placówki zagraniczne w Pile i Chojnie. Tym sposobem doszło do utworzenia podlegających Poznańskiemu Okręgowi AK ogniw organizacyjnych położonych za dawną granicą państwową. Były one wykorzystywane w akcji łączności z obozem jenieckim w Dobiegniewie (Woldenberg).⁴² W ramach planów akcji „Burza” przewidywano zorganizowanie w Pile 3 kompanii, która miała walczyć w ramach OW Czarnków.⁴³ W sztabach tych placówek działali: Paweł Gapski, Kazimierz Krystek i Józef Maćkowski. Inspektorat „Szaniec” nie odegrał większej roli w historii walki Poznańskiego Okręgu AK.

³⁹ Relacje Stanisława Goździa i Leokadii Dąbrowskiej.

⁴⁰ Janina Witczak: „Powiat nowotomyski w okresie okupacji hitlerowskiej”, praca dyplomowa, I Studium Nauczycielskie, Poznań.

⁴¹ Tamże. Zob. relacja Leokadii Dąbrowskiej, o.c.

⁴² Tamże

⁴³ AKH ZBoWiD Poznań, sygn. IV/807, o.c.

Do grupy żywych inspektoratów rejonowych należały: Ostrów Wlkp., Poznań, Środa Wlkp., a od połowy 1943 r. także nowo utworzony inspektorat rejonowy Krotoszyn.

Inspektorat rejonowy Poznań „Stal”, „Puszcza”, „Pustynia”, „Komórka”⁴⁴ został utworzony już w kwietniu 1940 r. Po wielkich aresztowaniach, trwających od września 1941 r. do grudnia 1942 r., inspektorat Poznań został zreorganizowany w ten sposób, że na terenie miasta zostały utworzone 3 Samodzielne Obwody oraz niezależny od nich sztab inspektoratu. Obok tych jednostek powstał we wrześniu 1943 r. Samodzielny Obwód Poznań-Powiat, kryptonim „Mąka”. Reorganizacja ta miała służyć utrzymaniu nieprzerwanej działalności AK w Poznaniu. Dekonspiracja pierwszego sztabu inspektoratu, która nastąpiła we wrześniu 1941 r., doprowadziła bowiem do całkowitej likwidacji ogniw jemu podporządkowanych. Pierwszy sztab inspektoratu Poznań zorganizował ppłk Jan Namysł. Pod kierunkiem szefa sztabu rtm. Adama Zaworskiego zorganizowano w Poznaniu 8 komend obwodowych, wzorowanych na zasięgach dawnych komend Policji Państwowej. W zasięgu inspektoratu znalazło się miasto Poznań i powiat poznański. W sztabach poszczególnych komend obwodowych działali: por. Stanisław Różycki, kpt. rez. Marian Lindner, kpt. rez. Edmund Rychlicki, por. rez. Lucjan Obarski, por. rez. Feliks Jankowski, ppor. rez. Zygmunt Kantorczyk, por. rez. Jan Gibas, ppor. Zbigniew Krzekotowski, ppor. rez. Franciszek Smolarek, ppor. phm. Adam Pluciński i wielu innych ofiarnych żołnierzy i oficerów.⁴⁵ Prawie cała sieć organizacyjna tego inspektoratu została rozbita przez gestapo w latach 1941 i 1942. Początki kolejnego sztabu inspektoratu wiążą się z przybyciem do Poznania ppłka Edmunda Efferta, ps. „Jan”, w połowie 1942 r., po zwolnieniu z hitlerowskiego więzienia. Jemu też powierzył płk H. Kowalówka odtworzenie sieci organizacyjnej w Poznaniu. W czasie wstępnych rozmów, w których brali udział szef sztabu komendy okręgowej kpt. Jan Kamiński „Czarny” i mjr Jan Chrzanowski, późniejszy szef sztabu inspektoratu Poznań, postanowiono zorganizować jedynie sztab inspektoratu z rozbudowanym pionem wywiadu, natomiast organizacja terytorialna inspektoratu miała być w bezpośredniej łączności z komendą okręgową, zgrupowana we wspomnianych wyżej Samodzielnych Obwodach. Samodzielne Obwody miały też wyłonić pozostałe, przewidziane w strukturze AK, służby. Obwody te podjęły faktyczną działalność w początkach 1943 r. Działały pod następującymi kryptonimami: „Wilk”, „Wąż”, „Łoś”, „Lania”, „Puma”, „Mąka”⁴⁶. W ich sztabach działali: por. Lech Nowacki, por. Stanisław Szymandera, ppor. Alfons Jernas, ppor. Ryszard Nieborak, ppor. Alojzy Koźłowski, ppor. Stanisław Tworowski, por. „Wołoda”, por. Zbigniew

⁴⁴ Zbiory autora, Akta KO AK Poznań, Organizacja „Stali”, Zestawienie raportów „Wilk” z 14.VII.1943 r., PZP 513/I z 24.V.1943 r., Komora z 25.X.1943 r.

⁴⁵ Zob. przypisy 1 i 2.

⁴⁶ Zob. przypis 44.

Z problemów najnowszej historii Polski

Krzekotowski, ppor. Jan Skrzypczak, por. Adam Pluciński i szereg innych działaczy. Wszystkie te ogniwa organizacyjne zostały rozbite przez gestapo w latach 1943 i 1944.

Próbie odtworzenia sztabu inspektoratu podjął jeszcze kpt. Bolesław Zieliński. Jego sztab został jednak także rozbity przez gestapo. Organizacja inspektoratu Poznań w okresie wyzwolenia nie została dotąd zbadana w sposób wyczerpujący. Wiadomo jednak, że w chwili wyzwolenia Poznania przez Czerwoną Armię współpracowały z nią grupy AK, a przede wszystkim Kedyw, zorganizowany w ramach Ośrodka Dywersji Poznańskiego Inspektoratu AK⁴⁷. Największym inspektoratem rejonowym był bezsprzecznie inspektorat ostrowski. Został on zorganizowany w lecie 1940 r. przez pierwszego szefa sztabu komendy okręgowej por. K. Sosnowskiego, ps. „Konrad”.

Inspektorat Ostrow Wlkp. występował pod następującymi kryptonimami: „Klatka”, „Koks”, „Okop”, „Szabla”, „Gwiazda”, „Dąb”, „Reduta”. Grupował obwody: Ostrow „Osika”, „Ostrze”, „Kalafonia”, „Orzeł”, „Orion”, Kępno „Karbit”, „Kania”, „Kasjopea”, „Kalina”, Jarocin „Jastrząb”, „Jelce”, „Jesion”, „Las”, „Jowisz” oraz do lata 1943 r. — Krotoszyn „Krogulec”, „Kamyszek”, „Księżyc”, „Kord”, „Klon”⁴⁸. Funkcje inspektorów rejonowych w Ostrowie pełnili kolejno: mjr Wacław Kotecki, ps. „Wawrzyn”, kpt. Wacław Maik, ps. „Seweryn Graniecki”, „Walter”, „Hoffmann”, por. Jan Kołodziej, ps. „Henryk Schmidt”, por. Florian Michalak, ps. „Boruta”. W sztabach komend obwodowych działali: kpt. rez. Brunon Nikoleizig, kpt. Zygmunt Bączkowski, kpt. Kazimierz Kubicki, ppor. Józef Pukacki, ppor. Jan Pfenning, ppor. Stefan Kurzawski, kpt. Franciszek Jaskólski, ps. „Zagończyk”, por. Franciszek Pieronek, ppor. Stanisław Baranowski, ps. „Weber”, oraz wielu innych żołnierzy i oficerów. Obwód Krotoszyn został w lecie 1943 r. wyłączony z inspektoratu ostrowskiego i podniesiony do rangi samodzielnego inspektoratu. W ramach planu OSZ inspektorat ostrowski wyłonił w dniach wyzwolenia 60 i 70 pp AK. Jednostki te walczyły w dniach wyzwolenia u boku Czerwonej Armii⁴⁹. Odtworzenie 60 pp AK nastąpiło siłami obwodu ostrowskiego. W szczytowym okresie mobilizacyjnym pułk ten grupował 760 żołnierzy i oficerów. Brał udział w walkach w dniach 22—24.I.1945 r. Kolejna z odtwarzanych jednostek — 70 pp AK — była odtwarzana siłami obwodu jarocińskiego. W szczytowym okresie mobilizacyjnym 70 pp AK grupował około 300 żołnierzy. Jego dowódca kpt. Brunon Nikoleizig, ps. „Adam”, zginął w walce zbrojnej w dniu 21.I.1945 r. w ataku na sztab wycofującego się batalionu Wehrmachtu w Pleszewie⁵⁰. Inspektorat ostrowski otrzymał w latach 1943—1944

⁴⁷ Relacja pika J. Cergowskiego (Sławbora), o.c.

⁴⁸ Zbiory autora, Akta KO AK Poznań, Organizacja „Konstalacji”. Zob. relacje kpt. rez. mgra Wacława Maika i ppor. rez. Wawrzyńca Rynkowskiego w zbiorach autora.

⁴⁹ Tamże. Zob. także Jan Holka — Organizacja 70 pp AK w zbiorach autora.

⁵⁰ Tamże

4 zrzuty broni z Zachodu. Dwa z nich „wpadły” bezpośrednio do rąk okupanta. Zrzuty te były dokonane na placówki „Żyto”, „Groch”, „Gryka”, „Owies”. W Ostrowie Wlkp. w latach 1942—1944 działał sztab Poznańskiego Okręgu AK.

Inspektorat rejonowy AK w Środzie Wlkp. został utworzony wiosną 1942 r.⁵¹ Początkowo grupował obwody w Śremie i w Środzie. Następnie został rozbudowany w drodze przyłączenia także obwodu Września. Inspektorat działał pod kryptonimami: „Mleczarnia”, „Szyny”, „Drzymała”, „Szory”, „Grafit”. Funkcje kolejnych inspektorów rejonowych w Środzie pełnili: por. Alfred Furmański, ps. „Maciej”, „Hoffmann”, por. rez. Tadeusz Zawielak, ps. „Bruk”. W sztabach komend obwodowych inspektoratu działali: ppor. rez. Bogdan Weychan, ppor. rez. Czesław Schilf, ppor. rez. Mieczysław Nowak, por. Jerzy Handke, ppor. rez. Feliks Haldys, ppor. rez. Franciszek Pietraszewski, sierż. Władysław Szukalski. W ramach planu OSZ inspektorat Środa Wlkp. miał zadanie odtworzenia 68 pp AK. Do odtworzenia nie doszło z uwagi na rozbięcie inspektoratu w latach 1943—1944 przez gestapo. Inspektorat otrzymał w 1943 r. 2 zrzuty broni z Zachodu, z których jeden „wpadł” bezpośrednio do rąk okupanta, drugi został wykryty nazajutrz po jego dokonaniu i pociągnął za sobą rozbięcie sztabu inspektoratu. Był to zrzut dokonany na placówkę „Proso”. Sieć organizacyjna inspektoratu Środa Wlkp. nie rozwinęła większych akcji do chwili jej rozbięcia. Nie doszło także do wystąpień zbrojnych w ramach Ognisk Walki planowanych w Środzie, Śremie i we Wrześni⁵².

Podobnie kształtowały się losy kolejnego inspektoratu rejonowego w Lesznie. Został on utworzony jesienią 1940 r. przez ppor. Jerzego Handke, ps. „Leszek”⁵³. Inspektorat występował pod następującymi kryptonimami: „Pole”, „Ptaszarnia”, „Tytoń”. Początkowo grupował obwody w Lesznie „Len”, „Lelek”, Kościanie „Konopie”, „Koliber”, Gostyniu „Gil”, Rawiczu „Rybitwa” i w Wolsztynie „Wilga”. W jednostkach tych większe ogniwa działały jedynie w Lesznie i w Kościanie. Funkcje kolejnych inspektorów rejonowych pełnili: por. Jerzy Handke, por. Edmund Trojanowski, ps. „Janusz”, por. rez. Antoni Filipowski. W ramach inspektoratu rozbudowane sztaby posiadały jedynie obwody w Lesznie i w Kościanie. Największy kadrowo obwód działał w Kościanie. Grupował on 240 żołnierzy i oficerów. Obwodem dowodził rtm. Leon Ciszek, ps. „Cyryl”. Obwód ten posiadał 5 rozbudowanych placówek terenowych dowodzonych przez oficerów rezerwy WP⁵⁴. Obwodem Leszno dowodził przez dłuższy czas por. A. Filipowski. W ramach

⁵¹ Mgr W. Maik: „Ze wspomnień żołnierza AK...”, o.o.

⁵² Zob. przypis 2 oraz Akta KO AK Poznań — w planie OSZ „Parceli” zadania dla inspektoratu „Grafit”.

⁵³ Zob. przypis 2.

⁵⁴ Zbiory autora, Akta KO AK Poznań, Organizacja inspektoratów „Ptaszarnia” i „Kwiaciarnia”. Zob. relację kpt. rez. Leona Ciszaka w zbiorach dr Edwarda Serwańskiego oraz AKH ZBoWiD Poznań, sygn. IV/481. Janina Zimniewicz: „Po-

11/23

Z problemów najnowszej historii Polski

sił obwodu Leszno działała grupa dywersyjno-sabotażowa Ośrodka Dywersji, dowodzona przez ppor. rez. inż. Kościelnego. Grupa ta rozwijała swoją działalność na terenie węzła kolejowego w Lesznie. W połowie 1943 r. z inspektoratu Leszno został wyłączony obwód Gostyń, zorganizowany dotąd wyłącznie przez „Szare Szeregi”, i przekazany do nowo utworzonego inspektoratu rejonowego Krotoszyn. Jednocześnie inspektorat Leszno przejął komendę obwodową Rawicz, zorganizowaną w wyniku scalenia tamtejszej komendy Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW). Podjęto także kroki zmierzające do odtworzenia sił 55 pp AK. Odtworzenie to miało nastąpić siłami 3 obwodów. Zamierzenia te zostały udaremnione przez gestapo. Rozbitego inspektoratu leszczyńskiego nie udało się odbudować do końca okupacji.

Inspektorat Krotoszyn został zorganizowany w 1943 r. przez dotychczasowego komendanta obwodu Krotoszyn kpt. Zygmunta Bączkowskiego, ps. „Tata”, „Berger”. Składał się z dwóch obwodów: Krotoszyn „Księżyc” i Gostyń „Gołąb”. Inspektorat działał pod kryptonimami: „Konstalacja”, „Kwiaciarnia”, „Aluminium”⁵⁵. Funkcje komendantów obwodów pełnili por. rez. Stefan Kurzawski i por. rez. Jan Woźny, ps. „Wilczur”. W sztabach inspektoratu działali: ppor. rez. Józef Pukacki, por. Franciszek Kędziński, ppor. rez. Tadeusz Ciesielski i wielu innych żołnierzy i oficerów. W ramach planu OSZ inspektorat otrzymał zadanie odtworzenia 56 pp AK. Na przełomie 1943 i 1944 r. inspektorat poniósł ciężkie straty w wyniku masowych aresztowań. Sztab obwodu Krotoszyn został odtworzony w ostatnich tygodniach okupacji. Związkami mobilizacyjnymi 56 pp AK dowodził kpt. Franciszek Jaskólski, ps. „Zagończyk”. Jednostka ta zmobilizowała znaczne siły wojskowe w dniach wyzwolenia Krotoszyna przez Czerwoną Armię. Jednostki 56 pp AK wraz z ludnością cywilną Krotoszyna stoczyły w dniach 23 i 24.I.1945 r. ciężkie walki z wycofującymi się oddziałami Wehrmachtu, współpracując operacyjnie z Czerwoną Armią⁵⁶.

Marian Woźniak

Poznań, w grudniu 1970 r.

wiat kościański podczas okupacji hitlerowskiej 1939—1945”, praca dyplomowa, Seminarium Nauczycielskie, Poznań 1964 r.

⁵⁵ Zob. przypis 54 oraz mgr W. Maik: „Z wspomnień żołnierza...”, o.c.

⁵⁶ Relacja kpt. AK Jana Woźnego. Zob. także przypis 2. Porównaj Ludwik Gomolec: „Udział ludności cywilnej w walkach o wyzwolenie Wielkopolski i Poznania w 1945 roku”, materiały Sesji popularno-naukowej, poświęconej XX rocznicy wyzwolenia Poznania i Wielkopolski w 1945 r. Poznań 1965 r., s. 39—41.

Przyście M. Kmyzińska 711 2005
kzet. do p. 132/05 376/

Marian Woźniak

DZIAŁACZKI WIELKOPOLSKIE

11 / 24

Wśród rzeszy bojowników walki narodowowyzwoleńczej, toczonej przez naród polski w latach 1939—1945, nie zabrakło wielkopolskich kobiet. W dniach zagrożenia wojennego i podczas kampanii wrześniowej 1939 r. działały one na odcinkach wyznaczonych im przez władze cywilne i wojskowe, a po klęsce były licznie reprezentowane w tworzących się organizacjach konspiracyjnych. Polski ruch oporu w Wielkopolsce wcielonej do Rzeszy, mimo utworzenia ścisłego kordonu granicznego, dzielącego te ziemie od centrum Polski, rozwinął się już w pierwszych miesiącach okupacji i trwał — ze zmiennym nasileniem — do jej ostatnich dni¹. Wprawdzie stan badań nad historią okupacji w Wielkopolsce, a szczególnie nad życiem podziemnym, nie pozwala jeszcze w sposób wyczerpujący przedstawić sytuacji i roli kobiet, ale już wstępne wyniki badawcze rzucają sporo światła na ten problem. Podkreślić też należy, iż mniejsza dynamika polskiej konspiracji na Ziemiach Zachodnich nie wynikała z faktu utrudnionych kontaktów z Warszawą, lecz była spowodowana okrutnym terrorem, stosowanym tu przez hitlerowską administrację z całą bezwzględnością. Według założeń hitlerowskich ziemie te bowiem już w pierwszych latach okupacji ulec miały pełnej germanizacji, a celom tym służyła eksterminacyjna polityka wielkorządcy „Kraju Warty”, Artura Greisera. Tak więc dopiero na tle tragedii licznych pol-

¹ E. Serwański, *Wielkopolska w cieniu swastyki*, Warszawa 1970, s. 273—444.

11/25
skich rodzin i losów tysięcy kobiet, wysiedlanych nocami z Wielkopolski już na początku zimy 1939 r. — można właściwie oceniać postawę bojowniczek, wywodzących się ze wszystkich klas i grup społecznych.

Specyficzne cechy kobiet, dokładność, ofiarność i zdyscyplinowanie, zyskały w Wielkopolsce — w okresie wielkiej próby lat okupacji — pełne sprawdzenie. Spośród wielu przykładów przypomnimy pokrótce losy Wielkopolanek zrzeszonych przed wybuchem wojny w Przysposobieniu Wojskowym Kobiet (PWK) przy DOK VII w Poznaniu².

W przeciwieństwie do szeregu innych organizacji społecznych i politycznych, które w momencie wybuchu wojny uległy panice i rozprzężeniu, działalność PWK zarówno na szczeblu okręgu, jak też w ogniwach terenowych cechowało zdyscyplinowanie i wzorowy porządek organizacyjny. Sprawnie przeprowadzona została akcja likwidacji sekretariatu okręgowego, a ewakuacja akt do Warszawy odbywała się pod osobistym kierownictwem komendantki okręgowej PWK, Czesławy Marii Unierzyskiej, która niezwłocznie zgłosiła się do dyspozycji dowództwa obrony stolicy. Członkinie i instruktorki PWK wzorowo wypełniały zadania zlecone im w kampanii wrześniowej przez dowództwo Armii Poznań.

Po klęsce wrześniowej większość instruktorek PWK znalazła się w swych stronach rodzinnych. Nie czekając na żadne instrukcje, zaczęły już w październiku 1939 r. nawiązywać ze sobą kontakty, które wcześniej nabrały cech działalności konspiracyjnej³. Wcześniej też doszło do nawiązania przez byłe instruktorki PWK kontaktów z Organizacją Harcerek, która w warunkach wojny zaczęła działalność pod kryptonimem „Bądź Gotów”. Przebywająca w Warszawie Cz. Unierzyska

² Okręgi PWK działały do września 1939 r. na terenie wszystkich dowództw okręgów korpusów. PWK stanowiło integralną część systemu przysposobienia rezerw WP i wchodziło w skład organów Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

³ Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Poznaniu (dalej cyt. OKBZH Poznań), materiały śledztwa, sygn. OKP, Ko 2/70, zeznanie Czesławy Unierzyskiej.

II / 26

w listopadzie 1939 r. zgłosiła zespół poznański, za pośrednictwem Marii Wittek, do dyspozycji gen. Michała Karaszewicza Tokarzewskiego. Tym samym zespół kobiet w Wielkopolsce stał się jednym z pierwszych ogniw organizacji Służba Zwycięstwu Polski (SZP), stanowiąc podstawę do utworzenia w ramach SZP, a następnie ZWZ, sieci Wojskowej Służby Kobiet (WSK). Zimą 1939 r., w uzgodnieniu z szefem WSK, M. Wittek, została skierowana do Poznania kurierka łączności zagranicznej ZWZ, Elżbieta Zawacka ps. „Zo” z poleceniem przekazania zespołowi WSK szeregu ważnych zadań organizacyjnych⁴.

Już w styczniu 1940 r. powstała w Poznaniu, a następnie na całym terenie „Kraju Warty” sprężyste działająca sieć organizacyjna WSK, której zadania ukierunkowano na działalność wywiadowczą i charytatywną. W skład kierownictwa WSK w Poznaniu weszły: Maria Marszałkowska ps. „Wanda” (kierowniczką) oraz Halina Kulczak, Bronisława Wojciechowska i Wanda Gajewska (członkinie kierownictwa)⁵. Dyrektywy przywiezione przez E. Zawacką z Warszawy przewidywały utworzenie w całym „Kraju Warty” siatek wywiadowczych oraz zorganizowanie pomocy materialnej dla polskiej ludności, która szczególnie ucierpiała w wyniku wojny. Działaczki powołane do kierownictwa WSK w Poznaniu stanowiły w większości zespół zaprawiony w patriotycznej działalności na zachodnim pograniczu w okresie przedwojennym⁶.

Siatki terenowe wywiadu WSK były budowane systemem „trójkowym”. Członkinie „trójek” zbierały informacje wywiadowcze w środowisku swego działania. Cała organizacja miała charakter kadrowy. Na czele każdej „trójki” stała w zasadzie

⁴ OKBZH Poznań, Leon Teresiński, Przynależenie Wojskowe Kobiet, maszynopis opracowany na podstawie hitlerowskich akt oskarżenia przeciwko członkiniom PWK z Wielkopolski. W materiałach niemieckich nazwa „WSK” nie jest stosowana.

⁵ Relacja doc. dr Elżbiety Zawackiej, w zbiorach autora.

⁶ OKBZH Poznań, akta oskarżenia, sygn. 82/43 g, 9 J/22/459, 9 J/21/45, 9 J/16/45 g., opracowane przez prokuratora przy Trybunale Ludowym w Berlinie. Tamże materiały śledztwa, sygn. OKP, Ko 2/70, zeznanie mgr Marii Kaniewskiej, tamże: zeznanie mgr Wandy Gajewskiej.

instruktorka z przedwojennym stażem w PWK⁷. Siatki wywiadowcze na terenie Poznania organizowała Wanda Gajewska, odpowiedzialna za całość działania przed M. Marszałkowską.

Jedna z pierwszych siatek została utworzona w poznańskim Zamku, z zadaniem rozpoznania mieszczących się tam urzędów zaopatrzenia Wehrmachtu. Opiekę nad nią powierzono Bronisławie Wojciechowskiej. Siatka ta dostarczała także danych o dyslokacji i zaopatrzeniu niemieckich wojsk stacjonujących w całym „Kraju Warty”. Kolejna siatka została utworzona w Pralniach Miejskich w Poznaniu, które świadczyły usługi na rzecz jednostek Wehrmachtu. Czynne w niej kobiety otrzymały zadanie rejestrowania znaków rozpoznawczych bielizny dostarczanej do prania przez różne jednostki wojskowe. Przy pomocy tej siatki udało się zidentyfikować nazwy i numery niektórych jednostek niemieckich.

Nieco później powstała siatka wywiadowcza w zakładach zbrojeniowych Deutsche Waffen und Munitions Fabrik AG (Zakłady H. Cegielski w Poznaniu). Z uwagi na rozległość zadań siatka ta uległa szybkiej rozbudowie. Jej lokal kontaktowy mieścił się w Poznaniu przy ulicy Jerzego 5. Do aktywnych działaczek wywiadu WSK na terenie zakładów należały: Jadwiga Sobczak, Irena i Maria Bobkowskie oraz kierowniczki siatki — Maria Wierzejewska i Stanisława Kosteńska⁸. Z terenu zakładów napływały informacje dotyczące jakości i ilości produkcji, zatrudnienia oraz sieci firm kooperujących w głębi Rzeszy. Mniej aktywna siatka wywiadowcza działała w Posener Gummiwerke (Zakłady Przemysłu Gumowego Stomil) w Poznaniu. Siatką tą kierowała Halina Talarczyk. Siatki wywiadowcze WSK docierały nawet do kancelarii gauleitera Artura Greisera oraz do jego rezydencji w Ludwikowie pod Poznaniem, uzyskując szereg cennych dla wywiadu ZWZ danych w zakresie zamierzeń hitlerowskiej administracji w „Kraju Warty”. Zdołano także rozpracować oddział zakładów Siemens. Wśród siatek wywiadowczych WSK działających poza Poz-

⁷ Tamże.

⁸ OKBZH Poznań, cyt. maszynopis L. Teresińskiego.

11 / 28

naniem wymienić należy: komórkę w Lesznie, kierowaną przez Janinę Błażejewską, w Kościanie — na czele z Czesławą Kowendy, w Rawiczu — z Marią Lipowską, oraz we Włocławku z Marią Nowicką⁹.

W ramach działalności charytatywnej Maria Marszałkowska zorganizowała grupę w Ernährungsamt w Poznaniu, której zadaniem było wykradanie kart żywnościowych. Karty te rozprawdzano wśród głodującej ludności miasta.

Na uwagę zasługuje też sprawnie działająca łączność poznańskiej WSK z komendą główną ZWZ-AK w Warszawie. Wśród kurierek szczególną rolę odegrała Maria Swoboda.

Wiosną 1943 r. nastąpiła zmiana na stanowisku kierowniczkim WSK. Miejsce Marii Marszałkowskiej, która została oddelegowana do pracy w sztabie Poznańskiego Okręgu AK¹⁰, zajęła Maria Ładecka. Jednocześnie nastąpiła reorganizacja, w wyniku której część członkiń podporządkowano Oddziałowi II KG AK w Warszawie, część zaś weszła do jednostek organizacyjnych Poznańskiego Okręgu AK¹¹. W trakcie reorganizacji powstała w łączności z WSK nowa siatka wywiadowcza na terenie lotniska i montażowni samolotów Focke Wulf w Krzesinach pod Poznaniem. Siatką tą kierował Edward Lotyczewski. Z ramienia Oddziału II KG AK przybywał kilkakrotnie do Poznania kurier Stefan Łamaszewski ps. „Ryszard”¹². 19 kwietnia 1943 r., tuż po wyjeździe z Poznania, S. Łamaszewski został aresztowany przez gestapo. W trakcie rewizji osobistej ujawniono adresy działaczek wywiadu WSK z te-

⁹ Tamże.

¹⁰ OKBZH Poznań, materiały śledztwa, sygn. OKP, Ko 2/70. Zob. też M. Woźniak, Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939—1945), w: Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza, s. 201—202.

¹¹ Tamże. Zob. też M. Woźniak, Poznański Okręg Armii Krajowej, „Więź” z 1961, nr 2. W przeciwieństwie do innych terenów Polski sieć WSK w Poznaniu do 1943 r. nie podlegała komendantowi okręgu ZWZ — AK. Biorąc pod uwagę fakt zorganizowania sztabu okręgu ZWZ w Poznaniu dopiero w kwietniu 1940 r., można sądzić, że WSK spełniała tu przez pewien okres jego rolę.

¹² OKBZH Poznań, materiały śledztwa, sygn. OKP, Ko 2/70.

11/29

renu całej Wielkopolski. W ostatnich dniach kwietnia 1943 r. gestapo aresztowało 25 członkiń WSK w Poznaniu, a w maju przystąpiło do likwidacji ogniw terenowych. Charakterystyczny przebieg miały aresztowania działaczek związanych z Poznaniem, a zamieszkujących w Warszawie. Gestapo uciekło się tam do szeregu prowokacji. Tak np. 6 czerwca 1943 r. w mieszkaniu Czesławy Unierzyskiej w Warszawie zgłosiło się dwóch nieznanych osobników, usiłując przekazać jej walizkę z materiałami, pochodzącymi rzekomo od kierownika siatki wywiadowczej w Zakładach Focke Wulf¹³. Kiedy Unierzyska wzbraniała się przyjąć materiały, osobnicy ujawnili się jako funkcjonariusze gestapo i dokonali jej aresztowania. Podobny przebieg miały pozostałe aresztowania. Wstępne śledztwo w sprawie WSK zostało wszczęte przez poznańskie gestapo. Wszystkich aresztowanych, wśród których znaleźli się także Edward Lotyczewski i Stefan Łamaszewski, umieszczono w Forcie VII w Poznaniu, a następnie w obozie karno-śledczym w Żabikowie pod Poznaniem.

Członkinie WSK przeszły piekło śledztwa w katowni poznańskiego gestapo¹⁴. Mimo brutalnych metod stosowanych przez gestapo kobiety zachowały zdumiewającą odporność. W lipcu 1943 r. policyjny „sąd” poznańskiego gestapo skazał M. Marszałkowską i Cz. Unierzyską na karę śmierci za „wywrotową działalność na terenie Wartheland”, uznając swoją niekompetencję do wyrokowania w sprawie „czynów popełnionych na szkodę bezpieczeństwa państwa i sił zbrojnych”. Tym samym obie działaczki znalazły się już w listopadzie 1943 r. w całej grupie WSK, która z racji wszczęcia śledztwa przez Prokuraturę przy Trybunale Ludowym w Berlinie (Oberreichsanwalt beim Volksgerichtshof) została osadzona w więzieniu w Lipsku. W rezultacie panującego w tym czasie na terenie Rzeszy chaosu śledztwo przeciągało się aż do przełomu 1944 i 1945 r. Dzięki szybkim postępom Armii Czerwonej nie doszło do tragicznego finału działalności poznańskich bojowni-

¹³ Relacja ustna Czesławy Marii Unierzyskiej.

¹⁴ OKBZH Poznań, materiały śledztwa, sygn. OKP, Ko 2/70.

11/30

czek. Wszystkie zdołały przetrwać do momentu wyzwolenia Lipska przez aliantów w dniu 19 kwietnia 1945 r.¹⁵

W dziejach wielkopolskiego ruchu oporu działalność WSK stanowi jedynie jeden z fragmentów udziału kobiet w walce z hitlerowskim najeźdźcą. Kobiety Wielkopolski zapisały bowiem wiele pięknych kart historii także w wielu innych organizacjach podziemnych. Oto kilka przykładów spośród tych, które zasłużyły na „przepustkę do historii”:

— Hanka Świeżawska i Jadwiga Rozmiarkówna, harcerki z Poznania. Jako pierwsze emisariuszki poznańskiego środowiska konspiracyjnego wyruszyły jeszcze w zimie 1939 r. do rządu w Angers. Hanka szczęśliwie dotarła do celu, wypełniając powierzoną jej misję. Walnie przyczyniła się do powołania w Poznaniu pierwszej w okupowanym kraju delegatury rządu RP „dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy”. Jadwiga przypłaciła życiem próbę przekroczenia granicy¹⁶.

— Irena Bobowska ps. „Wydra”, studentka, redaktorka i kolporterka prasy konspiracyjnej w Poznaniu. Pomimo ciężkiego kalectwa, wspólnie z kilkudziesięcioosobową grupą kobiet wstąpiła do działającej w Wielkopolsce organizacji Wojsko Ochotnicze Ziemi Zachodnich. Aresztowana przez gestapo wiosną 1940 r., po okrutnym śledztwie zginęła pod gilotyną więzienia w Moabicy¹⁷.

— Teofila Bogucka ps. „Pik”, gospodyni domowa, kierowniczka punktu rozdzielczego prasy konspiracyjnej. Aresztowana w kwietniu 1941 r., zginęła we Wrocławiu. W tej samej grupie zostały stracone Halina Zalewska, Jadwiga Kurpisz i Tekla Koteras¹⁸.

— Helena Siekierska ps. „Lusia”, bohaterska łączniczka Związku Odwetu w Poznaniu. Aresztowana przez gestapo w cza-

¹⁵ Tamże.

¹⁶ E. Serwański, Wielkopolska w cieniu swastyki, s. 299.

¹⁷ OKBZH Poznań, wyrok Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs 89/42 z dnia 12 VIII 1942 r. oraz relacja ks. Henryka Szklarka-Trzielskiego w Instytucie Zachodnim w Poznaniu, sygn. IZ Dok. V/71, tamże — akta WOZZ, sygn. IZ, Dok. II/408.

¹⁸ OKBZH Poznań, wyroki Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs 41/42, 2 OJs 40/42. Informacja Janiny Barteckiej z Poznania.

11/31

sie wykonywania zadania, zginęła w styczniu 1943 r. na szubienicy Fortu VII w Poznaniu. Jej głowa została odnaleziona po wojnie w Zakładzie Anatomii w Poznaniu. W tej samej egzekucji zginęły: Czesława Milian, Maria Gauss, Władysława Kwintkiewicz, Mimi Cegłowska, Sonia Górzna ¹⁹.

— Sabina Malińska, ps. „Sama”, nauczycielka, kurierka inspektoratu AK w Środzie Wlkp., aresztowana we wrześniu 1942 r., zginęła pod gilotyną więzienia w Lipsku ²⁰.

— Kazimiera Jabłecka, reprezentantka kilkudziesięciu kobiet zorganizowanych w konspiracji Stronnictwa Ludowego i jego formacji zbrojnej — Batalionach Chłopskich, aresztowana w 1942 r. za pomoc udzielaną jeńcom brytyjskim, po okrutnym śledztwie w Forcie VII i siedzibie gestapo w Domu Żołnierza osadzona w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück ²¹.

— Jadwiga Krajówna ps. „Zbisia”, „Olszyna”, harcerka, kurierka AK w akcji zrzutów dla Poznania, aresztowana w czasie wykonywania zadania, po okrutnym śledztwie w siedzibie gestapo w Domu Żołnierza rozstrzelana w Żabikowie pod Poznaniem ²².

— Teresa Wolniewicz, informatorka dowództwa radzieckiego w czasie walk o Poznań w 1945 r., kilkakrotnie przechodziła linię frontu z meldunkami. Zginęła w dniu 5 lutego 1945 r., w czasie wykonywania zadania ²³.

Na zakończenie jeszcze jeden, jakże przejmujący w swej wymowie, przykład postawy wielkopolskich kobiet-bojowniczek: Anna Niesobka. Jesienią 1943 r. został aresztowany, a następnie rozstrzelany jej mąż, kurier AK Kazimierz Niesobski. Wkrótce potem zginął w podobnych okolicznościach najstarszy syn Edward, kontynuujący pracę konspiracyjną ojca. Na początku 1944 r. zginął najmłodszy syn Bogdan — harcerz, żoł-

¹⁹ E. Serwański, Wielkopolska w cieniu swastyki, s. 100.

²⁰ OKBZH Poznań, wyrok Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs 168/42 z 1943 r. Relacja Czesławy Dreżewskiej Swigoń, w zbiorach autora.

²¹ St. Zbierski, Nad Wartą Ludowa Straż, Warszawa 1966.

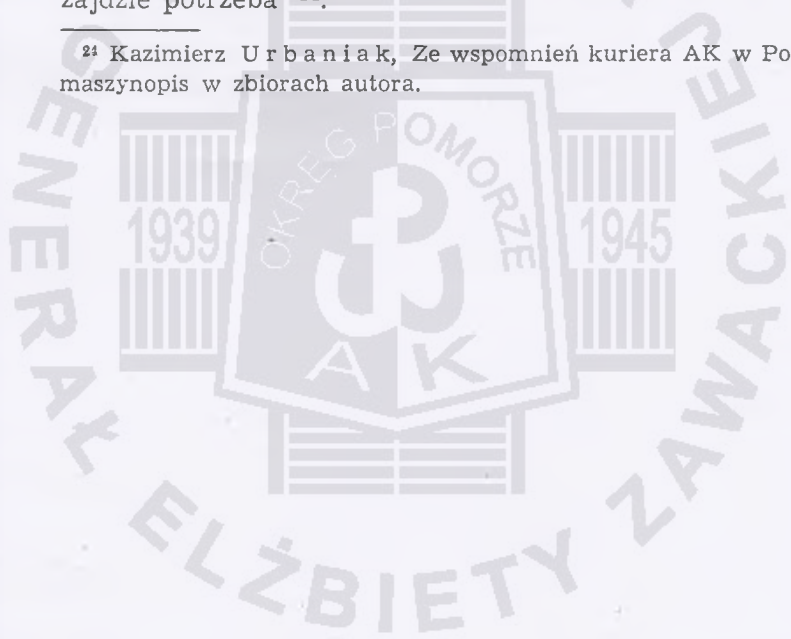
²² M. Woźniak, Poznański Okręg Armii Krajowej, „Więź”, 1971, nr 2; OKBZH Poznań, sygn. OKP, Ko 2/70, zeznanie Marii Hoćko.

²³ Informacja dra Ludwika Gomolca, na podstawie materiałów Komisji Historycznej Zarządu Okręgowego ZBoWiD w Poznaniu.

11/32

nierz oddziału Kedywu w Ostrowie Wlkp. W obliczu tragedii tej rodziny komendant poznańskiego okręgu AK postanowił zwolnić córkę Niesobskiej z przysięgi i dalszej służby. Jednakże Niesobska, której przedstawiono tę decyzję komendanta, nie tylko nie przyjęła do wiadomości wyłączenia córki z pracy w ruchu oporu, lecz poleciła przekazać płk. „Zrębowi” następującą odpowiedź: „Jeszcze mam syna i córkę. Nikt nie ma prawa zabraniać nam walki, gdy umęczona Ojczyzna potrzebuje ludzi oddanych. Córkę, syna, a i siebie oddam dla sprawy, gdy tylko zajdzie potrzeba”²⁴.

²⁴ Kazimierz Urbania k, Ze wspomnień kuriera AK w Poznaniu, maszynopis w zbiorach autora.

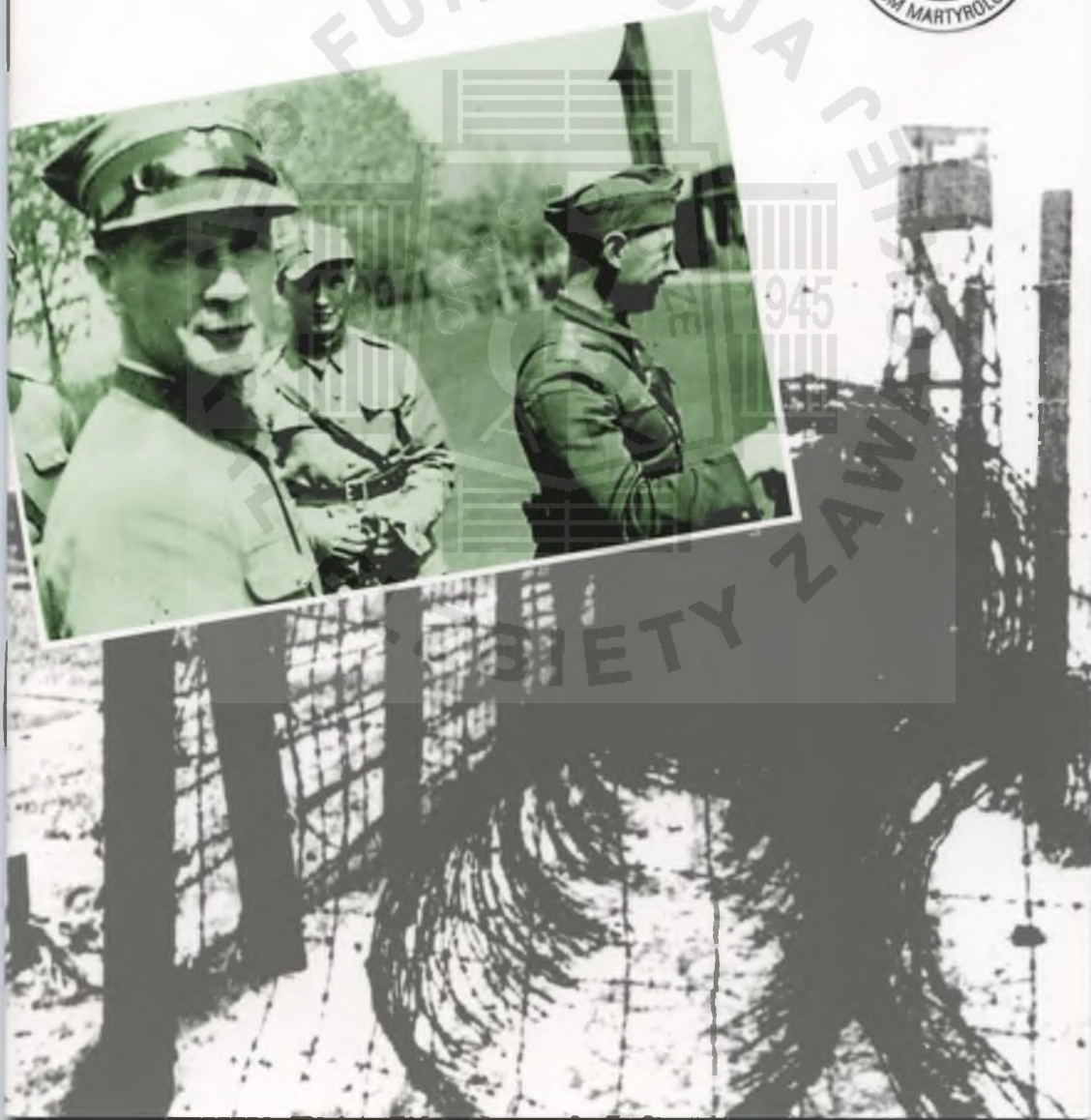

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Był nie ożeniony i miał 21 potomstwa
usadził i urodził 4-6-1976

ARMIA KRAJOWA
WOBEC OBCEJ
PRZEMOCY...

ARMIA KRAJOWA
WOBEC
OBCEJ PRZEMOCY...

FUNDACJA
GENERALKI
ELŻBIETY ZAWACKIEJ
OKREG POMORSKI
1939 1945
AK

Prusze N. Krajzowskie
FII 2005

(zet. do § 132/05, 376)

Mija kolejna rocznica śmierci komendanta okręgu poznańskiego Armii Krajowej, płk Henryka Kowalówki (ps. „Zrąb”) oraz jego oficerów i żołnierzy zamordowanych w obozie hitlerowskim w Żabikowie. Jak co roku wydarzenia te skłaniają do refleksji i wspomnień o ludziach, którzy swoją działalność konspiracyjną przytłaczyli życiem, i o pokoleniu które wojnę przeżyło i kulturuje pamięć o tragicznym losie swych przełożonych i kolegów. Służą temu m. in. odbywające się od kilkunastu lat uroczystości na terenie byłego obozu hitlerowskiego w Żabikowie, organizowane przez Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej – Zarząd Okręgu Wielkopolska, Srodowisko „Pałac”, które gromadzą byłych żołnierzy Armii Krajowej, harcerzy Szarych Szeregów, rodziny pomordowanych, przedstawicieli władz państwowych i samorządowych, a także młodzież szkolną i akademicką. Uroczystość ta jest hołdem dla wszystkich pomordowanych w obozie, których bohaterstwo zasługuje na uznanie i wieczną pamięć.

•••

Wielkopolska w okresie okupacji hitlerowskiej – w latach 1939-1945 – była obszarem, na którym władze hitlerowskie utworzyły różnego rodzaju obozy i miejsca odosobnienia, których celem był możliwie pełny system restrykcji i represji wobec grup ludności zamieszkujących to terytorium. Szczególnym miejscem w tym systemie był obóz w Żabikowie, noszący w latach swojego funkcjonowania, tj. od kwietnia 1943 r. do stycznia 1945 r., oficjalną nazwę Więzienie Policji Bezpieczeństwa i Wychowawczy Obóz Pracy w Żabikowie (*Polizeigefängnis der Sicherheitspolizei und Arbeitserziehungslager in Posen – Lenzingen*). Do wiosny 1944 r. działał on równoległe z obozem w Forcie VII w Poznaniu, potem całkowicie przejął jego funkcje.

Obóz w Żabikowie władze hitlerowskie wyznaczyły m. in. na miejsce osadzenia aresztowanych wcześniej działaczy wielkopolskiej konspiracji, która w tym czasie doznała największej klęski, będącej efek-

Tekst: dr Anna Ziółkowska

Opracowano na podstawie:

Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945. Pod redakcją M. Woźniaka. Poznań 1998; M. Woźniak, *Więźniowie więzienia policyjnego poznańskiego gestapo w latach 1943-1945*. „Kronika Wielkopolski” nr 1 (36), Poznań 1985, s. 145-191.

Zdjęcia ze zbiorów Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie.

Na okładce:

ppłk Henryk Kowalówka w otoczeniu żołnierzy w koszarach 73. pułku piechoty w Katowicach. Kwiecień 1939 r.

tem działań kierowniczej placówki Tajnej Policji Państwowej (*Geheime Staatspolizei*, *Staatspolizeileitstelle Posen – Gestapo*) w Poznaniu i jej terenowych ekspozytur (*Aussendienststellen*) w Kościanie, Lesznie, Szamotułach, Jarocinie, Gnieźnie i Inowrocławiu.

Działania *Gestapo* – prowadzone w ramach akcji pod kryptonimem „*Aktion Kastanien*” – skierowane były przede wszystkim przeciwko kadry dowódzkiej okręgu poznańskiego Armii Krajowej (AK). Aresztowani członkowie ruchu oporu stanowili większość wśród więźniów politycznych osadzonych w obozie w Żabikowie. Postacią szczególną był komendant okręgu poznańskiego AK płk Henryk Kowalówka. Od 8 sierpnia 1944 r. do obozu zaczęto kierować aresztowanych w wyniku akcji prewencyjnej o nazwie „*Aktion Apfelbach*”, której celem było uniemożliwienie koncentracji oddziałów okręgu poznańskiego AK, pochodzących z Czarnkowa, Chodzieży, Obornik, Wągrowca, Międzyochodu i Nowego Tomysła – rejonie przylegającym do Puszczy Nadnoteckiej. Łącznie aresztowania te objęły ok. 100 osób.

Śledztwa wobec przywódców organizacji oraz kadrowych działaczy konspiracyjnych prowadzone przez *Gestapo* – ciągnęły się od 3 do 6 miesięcy, po czym rozstrzygał je działający przy tym urzędzie Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht*). Wyroki zapadały podczas rozpraw bądź w siedzibie *Gestapo* w Poznaniu, w wybudowanym tuż przed wojną „Domu Żołnierza” przy dzisiejszej ul. Ratajczaka (w okresie okupacji *Ritterstrasse*), lub na posiedzeniu wyjazdowym w obozie żabikowskim. Na podstawie wyroków Policyjnego Sądu Doraźnego więźniów wysłano do obozów koncentracyjnych bądź mordowano w obozie. Wyroki tego sądu nie podlegały zaskarżeniu, a skazani nie mieli możliwości skorzystania z prawa łaski. Jak ustalono, z przeszło 1500 żołnierzy AK (oficerów, podchorążych, podoficerów), członków Szarych Szeregów (SzSz) i organizacji scalonych z AK takich jak, Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW), Wielkopolska Organizacja Powstańcza (WOP), Polska Niepodległa (PN) osadzonych w Żabikowie, 800 deportowano do obozów koncentracyjnych.

W Żabikowie egzekucje żołnierzy poznańskiego i pomorskiego okręgu AK nasiliły się w II połowie 1944 r. Latem tego roku na terenie obozu odbyło się 8 egzekucji na członkach kierownictwa okręgu poznańskiego AK, w których zginęło łącznie 65 osób. W styczniu 1945 r. przeprowadzono kolejne 3 egzekucje, głównie na terenie cmentarza

w Żabikowie, gdzie rozstrzelano 40 osób. Jednak straty poniesione przez okręg poznański AK były większe, gdyż należy uwzględnić zmarłych w wyniku działań eksterminacyjnych członków załogi obozowej, na czele z komendantem obozu *SS-Hauptsturmführerem* Hansem Walterem, znęcających się w sposób szczególny nad członkami konspiracji. W ten sposób zginął m. in. Stanisław Wyremblewski z AK w Jarocinie, który, na mocy orzeczenia Policyjnego Sądu Doraźnego, został uwolniony od winy, co równoznaczne było z jego zwolnieniem, został jednak pod zarzutem próby przekazania grypsu, na rozkaz komendanta obozu, wrzucony ze związanymi nogami do basenu przeciwpożarowego, gdzie utonął. Z kolei inspektor rejonowy AK w Krotoszynie, kpt. Edward Bączkowski (ps. „Tata”), zmarł 6 czerwca 1944 r. na skutek obrażeń odniesionych w śledztwie. W podobnych okolicznościach zmarł 24 lipca 1944 r. por. Edmund Trojanowski (ps. „Janusz”), inspektor rejonowy AK w Lesznie. Bronisław Maron, (ps. „Mars”), przed wojną burmistrz Chodzieży, a w czasie okupacji organizator konspiracji w tym mieście, po ciężkim śledztwie w siedzibie *Gestapo* w Poznaniu i w Żabikowie zmarł z wycieńczenia 22 sierpnia 1944 r. Ofiarami szykan i nieustannych tortur byli por. Franciszek Hybza (ps. „Marian”), inspektor rejonowy AK w Gnieźnie, zamęczony w śledztwie 1 czerwca 1944 r., a także por. Stefan Kurzawski, (ps. „Kalina”), zmarły 11 września 1944 r. z powodu ran odniesionych w śledztwie.

Jak ustalono, łącznie w obozie żabikowskim zginęło i zmarło w wyniku tortur 398 członków ruchu oporu. Na podstawie aktów zgonów wystawionych przez niemiecki urząd stanu cywilnego, a także relacji i zeznań współwięźniów ustalono, że w obozie w Żabikowie rozstrzelano następujące osoby:

• w dniu 7 maja 1944 r. o godz. 13.00:

st. sierż. Kazimierz Niesobski (ps. „Bartek”), kierownik grupy kurierów kolejowych poznańskiego okręgu AK;

• w dniu 13 maja 1944 r. o godz. 8.30:

plut. Nikodem Ciemieniecki (ps. „Buła”), kurier AK i PN;

• w dniu 2 czerwca 1944 r. o godz. 19.00:

płk Henryk Kowalówka (ps. „Zrąb”), komendant poznańskiego okręgu AK,

kpt. Zbigniew Krzekotowski (ps. „Michał”), szef Wydziału I sztabu okręgu,

por. Donat Wyderkowski (ps. „Gert”), szef łączności operacyjnej okręgu,
 ppor. Leon Piasecki (ps. „Wąs”), szef Wydziału Szkolenia i komendant obwodu AK Poznań-Łazarz,
 por. czasu wojny Konrad Latanowicz (ps. „Adam”), szef Okręgowego Biura Informacji i Propagandy (BIP);

• **dniu 7 czerwca 1944 r.** o godz. 19.00:
 mjr Jan Kamiński (ps. „Rokita”), szef sztabu poznańskiego okręgu AK;

• **w dniu 23 czerwca 1944 r.** o godz. 18.15:

plut. rez. Józef Zysnarski,
 szer. Bozydar Ziętek,
 cywil Jadwiga Królik;

• **w dniu 29 czerwca 1944 r.** o godz. 18.30:

por. Alfons Jernas (ps. „Ala”), inspektor poznańskiego ośrodka Kierownictwa Dywersji (Kedyw) i kierownik Zastępczego Zespołu Podchorążych w Poznaniu, instruktor SzSz,
 ppor. Ryszard Nieborak (ps. „Płomyk”), oficer dywersji Kedywu, instruktor SzSz,
 pchor. Stefan Szczepaniak (ps. „Gips”), oficer informacyjny BIP AK,

pchor. Edward Tworowski (ps. „Wall”), podoficer dywersji Kedywu,
 plut. Antoni Walory, instruktor szkolenia AK i SzSz;

• **w dniu 5 lipca 1944 r.** o godz. 13.15:

kpr. rez. Edmund Krause z inspektoratu AK Leszno;

• **w dniu 15 lipca 1944 r.** o godz. 20.10:

kpr. rez. Władysław Puchalski z obwodu AK Jarocin,
 szer. Andrzej Krzyszczczyński z obwodu AK Poznań-Sródmieście,
 szer. Henryk Kwiatkowski z obwodu AK Poznań-Sródmieście,
 szer. Lech Mikołajczak z obwodu AK Poznań-Sródmieście;

• **w dniu 19 lipca 1944 r.** o godz. 20.30:
 kpt. Sylwester Pniewski (ps. „Bürger”), inspektor rejonowy AK w Poznaniu,

ppor. Marian Ryster (ps. „Ford”), oficer informacyjny AK,

ppor. Edmund Marzynski (ps. „Jan”), komendant obwodu AK Poznań-Wschód,

ppor. Roman Czaja (ps. „Ptak”), komendant obwodu AK,
 por. Michał Dąbrowski (ps. „Wąż”), kierownik punktu łączności AK,

pchor. Edward Niesobski (ps. „Lec”, „Orzeł”), kurier komendanta okręgu AK,
 sierż. Franciszek Bertychowski (ps. „Wuja”), kurier kolejowy AK,

cywil Jadwiga Zbysława Krajna (ps. „Olszyna”), kierowniczką łączności konspiracyjnej w inspektoracie rejonowym AK Poznania;

• **w dniu 29 lipca 1944 r.** o godz. 20.30:

konspiratorzy z Inowrocławia:

por. Henryk Kocopyński (ps. „Surma”), inspektor rejonowy AK w Inowrocławiu,

por. Antoni Dziuba, komendant obwodu AK w Inowrocławiu,

sierż. Kazimierz Bosiacki,

Józef Brzycki,

Marian Czajkowski,

Kazimierz Domagalski,

Kazimierz Gajewski,

Franciszek Jamry,

ppor. Bronisław Sadowski,

Janusz Koczorowski,

Sylwester Kołodziejczak,

plut. Antoni Molenda,

Stanisław Nowak,

chor. Walery Paszota,

Antoni Piątkowski;

• **w dniu 16 sierpnia 1944 r.** o godz. 20.30:

ppor. Edmund Baumgard (ps. „Tic”), oficer informacyjny AK Poznań,

ppor. Mieczysław Kamiński (ps. „Gitara”), dowódca odcinka dywersji AK, oficer PN,

ppor. Stanisław Gabryszak (ps. „Ząb”), dowódca plutonu AK Poznań,

sierż. Antoni Leśny (ps. „Buk”), dowódca plutonu AK Poznań,

plut. Henryk Apolinary Gos (ps. „Słowik”), podoficer łączności AK,
 plut. Tadeusz Kaczmarek, dowódca plutonu dywersji Kedywu,
 plut. Zygmunt Kozłowski (ps. „Kryza”), dowódca plutonu dywersji Kedywu,
 plut. Wincenty Nowicki (ps. Wiąz”), dowódca plutonu AK,
 plut. Kazimierz Waraczewski (ps. „Stach”), kierownik punktu uzbrojenia,
 plut. Kazimierz Kusztelski (ps. „Krab”), dowódca plutonu AK,
 kpr. Jan Witeczak (ps. „Wit”), dowódca patrolu dywersyjnego Kedywu;

• **w dniu 20 sierpnia 1944 r.** godz. 19.50:

ppor. Brunon Hybiak (ps. „Smok”), dowódca odcinka dywersji kolejowej AK,
 ppor. Bronisław Bogacz (ps. „Biały”), oficer informacyjny AK,
 plut. Leonard Żarnowiecki (ps. „Sokół”), dowódca 1 patrolu dywersji Kedywu Poznań- Miasto,
 plut. Mieczysław Grzybowski (ps. „Gzyms”), podoficer łączności AK Poznań,

kpr. Władysław Skrzypek z obwodu AK Poznań-Powiat,
 z inspektoratu rejonowego Krotoszyn;

Zygmunt Frąckowiak,

Michał Jańczak,

Maksymilian Jelinowski,

sierz. Stanisław Kajdasz,

sierz. Stefan Pawłowski,

kpr. Józef Tomczak;

• **w dniu 24 września 1944 r.** około godz. 20.00:

członkowie Szarych Szeregów:

dh Władysław Marciniak,

dh Czesław Głodek,

dh Maksymilian Łożyński.

Od października do grudnia 1944 r. brak danych o egzekucjach.

• **w dniu 9 stycznia 1945 r.:**

na cmentarzu parafialnym w Żabikowie rozstrzelano 18 żołnierzy AK z inspektoratu rejonowego AK Środa Wlkp. i Leszno;

• **w dniu 12 stycznia 1945 r.:**

na cmentarzu parafialnym w Żabikowie rozstrzelano 12 żołnierzy AK, głównie z inspektoratu rejonowego AK Leszno;

• **w dniu 17 stycznia 1945 r.** około godz. 16:

st. sierż. Stanisław Napierała (ps. „Ryś”), łącznik kolejowy PN i AK,

plut. Wiktor Halfar (ps. „Żbik”), członek PN/AK Poznań,

plut. pchor. Anatol Runowski (ps. „Bohun”), członek PN/AK Poznań,

por. Bolesław Zieliński (ps. „Iwar”), oficer wywiadu AK,

ppor. Kazimierz Taczanowski (ps. „Jerzy”), członek PN/AK Poznań,

Jan Gerard, członek PN/AK Poznań,

plut. Edmund Madajewski, członek PN/AK Poznań,

plut. Marian Madejewski (ps. „Janusz”), członek PN/AK Poznań,

pchor. Lechostaw Palinkiewicz (ps. „Ekspedyt”), łącznik z inspektoratu rejonowego AK Środa Wlkp.,

sierz. Szczepan Rybak (ps. „Jeż”), organizator placówki zrutowej „Proso” w inspektoracie rejonowym AK Środa Wlkp.

W egzekucjach przeprowadzonych w styczniu 1945 r. zginęli m. in. następujący oficerowie AK: por. Antoni Filipowski (ps. „Filip”), zastępca inspektora rejonowego w Lesznie, ppor. Maksymilian Lewandowski (ps. „Maks”), szef sztabu w obwodzie AK Leszno, ppor. Ignacy Wachowicz (ps. „Wach”), oficer sztabu inspektoratu rejonowego Leszno, ppor. Stefan Zawielak (ps. „Bruk”), kolejowy inspektor rejonowy AK w Środzie Wlkp., chor. Feliks Hołdys (ps. „Różyczka”), oficer organizacyjny AK w Środzie Wlkp.

plk Henryk Kowalówka,
ur. 5 stycznia 1897 r.,
(ps. „Zrąb”), komendant
poznajskiego okręgu AK,
rozstrzelany 2 czerwca 1944 r.

mjr Jan Kamiński,
ur. 27 sierpnia 1912 r.,
(ps. „Rokita”), szef
sztabu komendy okręgu
AK Poznań, rozstrzelany
7 czerwca 1944 r.

**kpt. Sylwester
Pniwski**, ur. 29 grudnia
1900 r., (ps. „Bürger”),
inspektor rejonowy
AK w Poznaniu,
rozstrzelany 19 lipca
1944 r.

**kpt. Zbigniew
Krzekotowski**, ur.
31 marca 1914 r.,
(ps. „Michał”),
szef organizacyjny
okręgu AK,
rozstrzelany
2 czerwca 1944 r.

plk Edmund Effert,
ur. 21 listopada 1889 r.,
(ps. „Jan”), pełnomocnik
komendanta okręgu
ds. akcji scaleniowej,
dowódca 57 pp AK,
zamęczony 7 czerwca
1944 r.

Zbislawa Jadwiga Krajna,
ur. 13 października 1910 r.,
(ps. „Oliszyna”), kierowniczka
łączności konspiracyjnej
w Poznaniu, rozstrzelana
19 lipca 1944 r.

por. Donat Wyderkowski,
ur. 6 marca 1917 r.,
(ps. „Gert” i „As I”), szef
łączności poznajskiego
okręgu AK, rozstrzelany
2 czerwca 1944 r.

ppor. Ryszard Nieborak
ur. 3 kwietnia 1915 r.,
(ps. „Płomyk”), oficer
dywersji AK, rozstrzelany
29 czerwca 1944 r.

por. Alfons Jernas,
ur. 19 października 1913 r.,
(ps. „Ala”), inspektor ośrodka
Kedywu Poznań, rozstrzelany
29 czerwca 1944 r.

pchor. Edward Niesobski,
ur. 11 września 1923 r.,
(ps. „Orzeł”, „Zośka”),
kurier komendanta okręgu,
rozstrzelany 19 lipca 1944 r.

ppor. Leon Piasecki,
ur. 9 kwietnia 1914 r.,
(ps. „Wąs”), komendant
obwodu AK Poznań-
Łazarz, rozstrzelany
2 czerwca 1944 r.

**por. Franciszek
Hybza**, ur. 28 lipca
1911 r. (ps. „Marian”),
inspektor rejonowy AK
w Gnieźnie, zamęczony
1 czerwca 1944 r.

**por. czasu wojny
Konrad Latanowicz**,
ur. 14 lutego 1910 r.,
(ps. „Adam”),
kierownik BIP
w sztabie KO
AK w Poznaniu,
rozstrzelany
2 czerwca 1944 r.

**por. Edmund
Trojanowski**,
ur. 16 stycznia 1901 r.,
(ps. „Janusz”), inspektor
rejonowy AK w Lesznie,
zamęczony 24 lipca 1944 r.

chor. Stanisław Napierała,
ur. 21 października 1902 r.,
(ps. „Ryś”), kurier kolejowy
PN i AK, rozstrzelany
17 stycznia 1945 r.

kpt. Edward Bączkowski,
ur. 1 października 1886 r.,
(ps. „Tata”), inspektor
rejonowy AK w Krotoszynie,
zamęczony 6 czerwca 1944 r.

**st. sierż. Kazimierz
Niesobski**, ur. 2 marca
1896 r., (ps. „Bartek”),
kierownik grupy
kurierów kolejowych
AK, rozstrzelany
7 maja 1944 r.

**ppor. Maksymilian
Lewandowski**, ur. 16 marca
1913 r., (ps. „Maks”),
szef sztabu w obwodzie
AK Leszno, rozstrzelany
w styczniu 1945 r.

Okręg

poznanski Armii Krajowej działał jako kontynuacja Komitetu Związku Walki Zbrojnej, od 14 lutego 1942 r. jako okręg poznanski AK, stanowił integralną część Sił Zbrojnych w Kraju i podlegał Komendzie Głównej AK w Warszawie. Zasięg terytorialny działalności okręgu odpowiadał obszarowi województwa poznańskiego (wg podziału administracyjnego z 1 kwietnia 1938 r.), ze zmianą w połowie 1944 r., kiedy włączono w jego strukturę podległe dotychczas AK okręgu łódzkiego powiaty: kaliski, koniński, kolski i turecki. Okręg sprawował władzę administracyjno-wojskową zbliżoną do przedwojennego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII. Okręg dzielił się na obwody (powiaty), a te na podobowody lub rejony (część powiatu) oraz na placówki (gminy). W okręgu istniał podział na dwa pionierzy organizacyjne, z których pierwszy przygotowywał działania powstaniowe. Dla przyszłego powstania odwody łączono w inspektoraty rejonowe, które obejmowały 2 – 5 obwodów. Władza komendanta okręgu i inspektorów rejonowych miała charakter wojskowej władzy wykonawczej. Inspektoraty tworzone od początku 1941 r., ostatecznie po reorganizacjach w 1944 r. funkcjonowało 8 inspektoratów rejonowych. Drugi pionierzy organizacyjny, noszący nazwę pionierzy walki bieżącej, w Kraju Warty nie odegrał większej roli na obszarze swego działania.

Najniższym ogniwem organizacyjnym okręgu była sekcja składająca się z 5 żołnierzy, sekcje z kolei łączono w plutony. Stan liczebny plutonów wynosił od 370 w 1943 r. do 272 w 1944 r. Na podstawie fragmentarycznych danych ustalono, że w 1941 r. okręg poznański AK miał 1500 żołnierzy, a w latach 1942-1944 stan dzienny wahał się od 5 do 6 tys. żołnierzy. Okręg poznański ZWZ/AK był pięciokrotnie rozbijany przez *Gestapo* i każdorazowo odtwarzany. Dowodzili nim kolejno: płk Rudolf Ostrihansky, mjr Wacław Kotecki, por. Tadeusz Janowski, ppłk Antoni Henryk Szramka-Gliszczyński, płk Henryk Kowalówka, por. Jan Kofodziej (bez formalnej nominacji), ppłk Andrzej Rzewuski.

Okręg poznański AK nie wykonał rozkazu o rozwiązaniu AK z 19 stycznia 1945 r., a po przejściu frontu przez Wielkopolskę kontynuował walkę o niepodległość. Od 8 maja 1945 r. przekształcił się w Delegaturę Sił Zbrojnych Okręg Poznań, a od 10 maja 1945 r. jednocześnie w Wielkopolską Samodzielną Grupę Ochotniczą „Warta”.

Szare Szeregi

ogólnopolska organizacja harcerska powołana 27 września 1939 r. przez grupę instruktorów Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP). Krytonim SzSz zaproponowali instruktorzy ZHP z Poznania, a zatwierdził dla całej Polski Naczelnik Harcerstwa hm Florian Marciniak. Początki konspiracji Komendy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP datuje się na przedtom października i listopada 1939 r. W tym okresie hm Józef Wiza skupił wokół siebie grono instruktorów (Antoni Balcerek, Franciszek Firlik, Roman Łyczywek, Witold Marcinkowski, Ignacy Nowicki, Stanisław Powalisz, Jan Skrzypczak, Stefan Adam Schmidt, Sylwester Wietrzykowski). Grupa ta nawiązała kontakt z hm Florianem Marciniakiem i jemu się podporządkowała jako kierownictwo Chorągwi Wielkopolskiej ZHP w konspiracji (późniejszy Ul „Przemysław”, od 1944 r. Ul „Gniazdo”). Od grudnia 1939 r. komendantem Chorągwi Wielkopolskiej był Józef Wiza. Już w fazie budowy struktur konspiracji harcerskiej w Wielkopolsce okazało się, że młodzież związana organizacyjnie z przedwojennym ZHP – nie czekając na rozkazy, podjęła samorzutnie działalność, m. in. zajmując się samokształceniem, tajnym nauczaniem, pomocą jeńcom wojennym, kolportażem tajnych gazetek. W związku z groźbą aresztowania, J. Wiza opuścił Poznań, przekazując funkcje komendanta Chorągwi Franciszkowi Firlikowi, który nagle został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa, jednakże wiosną 1940 r. powrócił do Poznania. Na przełomie 1939/1940 r. większość członków poznańskiej konspiracji harcerskiej weszła w skład organizacji „Ojczyzna”, nie zrywając przy tym dotychczasowych kontaktów z SzSz. W czerwcu 1941 r. funkcje komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz pełnił płk Jan Skrzypczak. Jego zastępcami byli hm Alojzy Kozłowski i płk Adam Pluciński. Chorągiew Wielkopolska objęła swoim zasięgiem dwa ośrodki przedwojennej Chorągwi Pomorskiej ZHP (tj. Inowrocław i Szubin). Hufce działały tylko w niektórych miejscowościach (Gniezno, Inowrocław, Krotoszyn, Międzychód, Oborniki Wlkp., Rawicz). Podstawową rolę spełniały tzw. środowiska w 70 miejscowościach, które skupiały 800-1000 harcerzy. Dużą aktywność wykazywało w Poznaniu Akademickie Koło Harcerskie im. Heliodora Świecickiego (AKH).

11/50
Naczelnikiem Głównej Kwatery Harcerzy byli hm Florian Marci-
niak, hm Stanisław Broniewski i hm Leon Marszałek.

Chorągiew Wielkopolska SzSz realizowała dostosowany do wa-
runków panujących w Kraju Warty program wychowawczy „Dziś – Jutro
– Pojutrze”, w którym kładziono nacisk na krzewienie religii i patrioty-
zmu. Rozwijano różne formy tajnego nauczania, działalność kulturalną
i sportową. Realizowano także różnorodne formy wywiadowcze i sabo-
żarskie.

SzSz nie ominęły fale dekonspiracji i aresztowań, które zapocząt-
kowały wydarzenia w Gnieźnie wiosną 1942 r., związane z ujawnieniem
działalności hm J. Skrzypczaka. W tej sytuacji latem 1943 r. funkcje
komendanta objął hm Sylwester Woźniak, który jednak został w lutym
1944 r. aresztowany i osadzony w Forcie VII w Poznaniu, a następnie
w Żabikowie. Do czasu swego aresztowania zdołał on nawiązać kon-
taktu z Kwaterą Główną SzSz i niektórymi środowiskami SzSz. Potem
nie zdołano już odtworzyć Komendy Chorągwi Wielkopolskiej. Ocalałe
środowiska konspiracji harcerskiej działały autonomicznie.

Chorągiew Wielkopolska ZHP w czasie II wojny światowej
poniosła znaczne straty kadrowe. Zginęło ok. 700 harcerzy i harcerek,
w tym na frontach 183, w egzekucjach 139, w więzieniach i obozach
koncentracyjnych 262.

MUZEUM MARTYROLOGICZNE W ŻABIKOWIE

ul. Niezlomnych 2, 62-031 Luboń
tel.: (0-61) 813 06 81, fax (0-61) 810 34 11
e-mail: zabikowo@home.pl
<http://zabikowo.home.pl>

**Członek ICOM (International Council of Museums)
z siedzibą w Paryżu**

Przyście II Krzyżówce
II-25

12 XII 1802

II-50

CZESŁAW ŁUCZAK

DZIEŃ PO DNIU W OKUPOWANYM POZNANIU

10 września 1939 — 23 lutego 1945

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIE 1989

☆ Przybył Albert Speer, który przemawiał do zgromadzonych w Poznaniu kierowników okręgowych organizacji NSDAP (gauleiterów) z całej Rzeszy na temat zadań przemysłu w „totalnej wojnie”.

7 X W Forcie VII stracono Benedykta Maciejewskiego z Mosiny; zmarła tam Janina Lewandowska. ☆ Władze miejskie dokonały otwarcia cmentarza centralnego (miejskiego) na Głównej (obecnie Miłostowo) i wydały równocześnie zakaz grzebania zwłok na cmentarzach parafialnych Matki Boskiej Bolesnej na Górczynie i Bożego Ciała na Dębcu.

8 X W godzinach od 16 do 19 policja przeprowadziła na peryferiach miasta obławę na młodych Polaków. ☆ Generalny marszałek polny Milch zwizytował zakłady lotnicze Focke-Wulf w Krzesinach.

9 X Izba karna wyższego sądu krajowego w Poznaniu skazała na karę śmierci Władysława Adamczyka z Mogilna za przynależność do podziemnej organizacji. ☆ Nieznani sprawcy dokonali w nocy z 8 na 9 października włamania do jednej z piwnic, w której zabrali kilkadziesiąt sztuk odzieży.

10 X Stracono Jana Kozłowskiego z Włocławka.

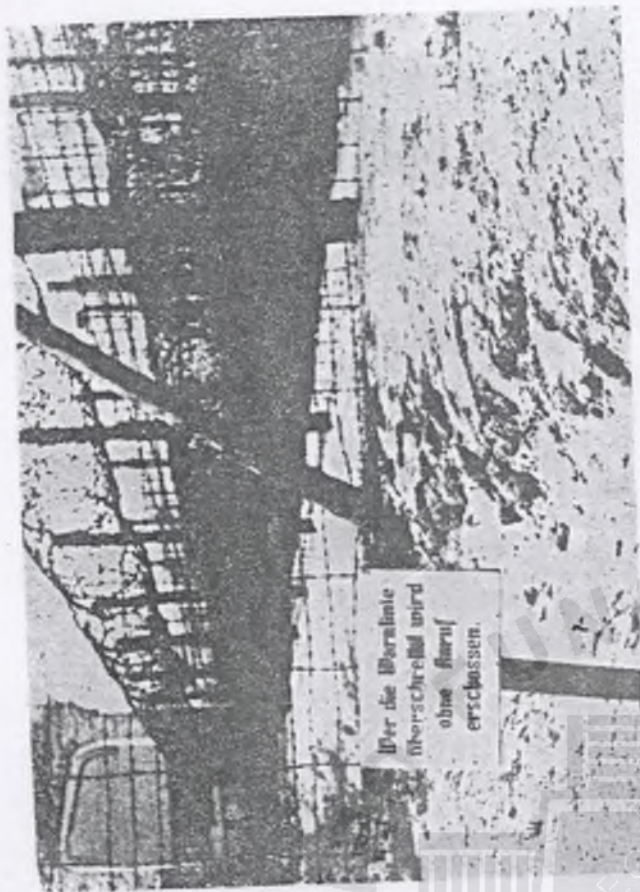
11 X Z obozu na Cytadeli zbiegło ośmiu radzieckich jeńców wojennych. ☆ Ogłoszono dodatkowy przydział dla ludności niemieckiej 0,5 kg gruszek na osobę.

12 X W więzieniu przy ul. Młyńskiej zgilotynowano Stefana Michalczaka. ☆ W Forcie VII stracono Jana Krzymińskiego z Mosiny. ☆ Administracja obozu karnego w Żabikowie wystąpiła do władz miejskich z wnioskiem o wysiedlenie Polaków mieszkających przy ul. Polnej w Żabikowie (dzisiejszej ul. Niezłomnych). Wniosek ten argumentowała możliwością obserwowania przez zamieszkałe tam polskie rodziny życia wewnętrznego obozu (władze miejskie wniosek ten zrealizowały).

13 X Powieszono Stanisława Oгородowskiego, Sylwestra Zenona Stamma, Bernarda Stańkowiaka i Czesława Kamińskiego.

14 X Gestapo aresztowało 4 młode dziewczęta za uchylanie się od podjęcia pracy. ☆ Prezes rejencji poznańskiej zarządził dla Polaków w okresie od 1 listopada 1943 do marca 1944 r. godzinę policyjną od 21 do 5.

15 X Gestapo aresztowało członków AK; mjr. Jana Ka-

86. Ogrózenie obozu karnego w Żabikowie wraz z ostrzegawczą tablicą

6
16 X Podczas kontroli bagazy podróżujących Polaków przeprowadzanej na wszystkich dworcach kolejowych policja aresztowała 17 osób oraz skonfiskowała 87 kg mąki, 19 kg mięsa, 24 kg cukru, 12 l oleju, 19 kg kaszy, 11 l samogonu, 6 par obuwia zimowego, 21 par męskich skarpet i 18 m materiału ubraniowego.

17 X Pijany Niemiec w cywilu bił pejczem po głowie przechodzących ul. Kościelną Polaków, wykrzykując, że razi go mowa polska.

18 X Na „czarnym rynku” pojawiły się bardzo poszukiwane lampy karbidowe, wyprodukowane potajemnie w fabrykach przez polskich robotników. Miały one kształt puszek, odpowiednio dostosowanych do oświetlenia pomieszczeń pozbawionych gazu i energii elektrycznej.

10 VII W obozie w Żabikowie ponieśli śmierć Kazimierz Komorowski i Czesław Musiał z Krotoszyna, Jan Paweleta z Żydowskiego Brodu - gm. Jutrosin i Józef Stępień z Kalisk gm. Międzychód.

11 VII Do tego dnia Gestapo aresztowało 133 członków PPR. ☆ W obozie w Żabikowie zmarł Józef Janicki z pow. wągrowieckiego. ☆ Policja aresztowała dwóch Polaków za nielegalny ubój krowy.

12 VII Powieszono Piotra Bartosika. ☆ Nadburmistrz wydał instrukcje w sprawie udzielania urlopu Polakom zatrudnionym w podporządkowanych mu urzędach. Urlop wypoczynkowy w wymiarze 6 dni w roku mogli otrzymywać jedynie „wydajni Polacy” (*Leistungspole*) oraz osoby narodowości polskiej pobierające wynagrodzenie w wysokości 100% uposażenia Niemca wykonującego takie same czynności. Urlop udzielony Polakowi powinien w zasadzie być spędzony w Poznaniu. Wyjątkowo opuszczenie miasta mogło nastąpić za zgodą urzędu pracy.”

13 VII W obozie w Żabikowie zginęli Wiktor Makowski oraz Wincenty Stępień i Zofia Stępień z pow. międzychodzkiego. ☆ Podczas wykonywania prac polowych zbiegli odsiadujący karę pozbawienia wolności w więzieniu przy ul. Młyńskiej trzej Polacy: Walenty Ratajczak, Antoni Walkowiak i Władysław Grobelny.

14 VII Gestapo aresztowało siedmiu Polaków. ☆ Urząd aprowizacji przydzielił każdemu Niemcowi dodatkowo 0,5 kg cukru.

15 VII W obozie w Żabikowie rozstrzelano pięciu członków AK: Władysława Puchalskiego, Andrzeja Krzyszczyńskiego, Henryka Kwiatkowskiego, Lecha Mikołajczaka i Jana Mitrowskiego. ☆ Gestapo wymierzyło karę „pouczenia na końcu tygodnia” 36 Polakom. W obozie przy ul. Przemysłowej w Łodzi zastrzelono zamieszkałego w Poznaniu Edmunda Agacińskiego (ur. 24 X 1928). ☆ Z okna budynku policji przy Al. Marcinkowskiego wyskoczył i poniósł śmierć Franciszek Mocek.

16 VII Policja zastrzeliła Polaka, który nie zareagował na wezwania do zatrzymania się. ☆ Wszyscy Niemcy otrzymali prawo do zakupu w tym dniu 0,35 kg ryby morskiej na osobę.

17 VII W obozie w Żabikowie zamordowano Adama

Szydlera. ☆ Izba karna wyższego sądu krajowego skazała Niemca Ottona Hohensteina na karę śmierci za wypowiedzi krytykujące w obecności Polaków władze hitlerowskie oraz za posiadanie wydanej w Berlinie ulotki o treści antyhitlerowskiej. ☆ Kolej Rzeszy wprowadziła obowiązek posiadania przez Niemców zezwolenia na odbywanie podróży na trasie przekraczającej 100 km.

18 VII W obozie w Żabikowie zginęli Edmund Musielak z Łagiewnik pow. kościański, Hieronim Brzóska ze Zbąszynia i Wacław Franciszek Ruta.

19 VII Rozstrzelano w obozie w Żabikowie grupę członków AK: Franciszka Berdychowskiego z Ostrowa Wlkp., Romana Czaję, Michała Dąbrowskiego, Zbisiawę Jadwigę Krajnę, Edmunda Jana Narzyńskiego, pchor. Edwarda Niesobskiego, kpt. Sylwestra Wojciecha Pniewskiego i Mariana Rystera oraz Józefa Pukackiego. ☆ Szef policji bezpieczeństwa wydał zarządzenie w sprawie traktowania Polaków poszkodowanych podczas nalotów lotniczych na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Przyznano im prawo do pobierania identycznego z Niemcami wynagrodzenia za pracę wykonywaną w oddziałach zakładowych samoobrony oraz do otrzymywania odszkodowania za poniesione podczas nalotów szkody materialne według zasad ustalonych dla ludności niemieckiej. Nadto przyznano Polakom na okres od 3 do 5 dni po bombardowaniu takie same przydziały żywności jak Niemcom. Utrzymano natomiast rozdział narodowościowy w szpitalach dla osób rannych podczas bombardowania oraz odmówiono Polakom uprawnienia do pobierania otrzymanego przez Niemców pieniężnego świadczenia ewakuacyjnego dla rodzin. ☆ Podczas strzelaniny na ul. Ogrodowej pomiędzy policją a kilku mężczyznami zginęła przypadkowo jedna osoba narodowości niemieckiej.

20 VII Wojskowi spiskowcy przeciw Hitlerowi w Berlinie przekazali swojemu przedstawicielowi w XXI Okręgu Wojskowym w Poznaniu, mjr. Georgowi Konradowi Kisingowi, instrukcje dotyczące rozpoczęcia uzgodnionych poprzednio działań w celu przejścia w mieście władzy. Instrukcja z nie znanych powodów nie została zrealizowana. Nie przebywał w tym dniu w Poznaniu płk rez. Ernst Vollert, desygnowany przez berlińskich spiskowców na doradcę politycznego i dowódcę XXI Okręgu Wojskowego. W godzinach wieczornych niemieckie władze wojskowe w Pozna-

podjętej przez oddziały partyz. z ukraińskim oddziałem SS w obronie pacyfikowanego Opatowca; pochowana w Opatowcu we wspólnym grobie 34 ofiar, na jego płycie wyryto m.in. jej nazwisko.

1181.

KRAJEWSKA JANINA z d. Zachariasz, „Janka” (9 II 1916–1943), ur. w Janowcu w pow. kozienickim, zam. w Warszawie przy ul. Wierzbowej 11; absolwentka gimn. im. S. Czarnieckiego w Chełmie, maturę zdała w 1934, w 1940 ukończyła Wydz. Lekarski tajnego Uniw. Warszawskiego, podczas studiów czł. OMS „Życie”, w 1939 pracowała w ambulatorium Szpitala Dzieciątka Jezus; podczas okupacji z mężem Mirosławem, studentem medycyny, należała do tajnego Komitetu Porozumiewawczego Lekarzy Socjalistów i Demokratów, pracowała w czołówce konsp. lewicowej, ich mieszkanie było lokalem konsp., szpital dziecięcy przy ul. Kopernika, w którym pracowała, wykorzystywała do organizowania pomocy i opieki sanitarnej dla rannych żołnierzy konsp.; poszukiwana przez gestapo z powodu „niearyjskiego” pochodzenia, schroniła się z roczną córeczką w Kąkolewnicy w pow. radzyńskim, gdzie zaopiekowały się nią członkinie LZK, szkoliła sanitariuszki dla Zielonego Krzyża, organizowała opiekę lekarską nad rannymi partyzantami; aresztowana w 1943, więziona w Radzynie i na Zamku w Lublinie, torturowana w śledztwie, zamordowana na Zamku lub na Majdanku; mąż, działacz PPR, dowódca zbrojnych oddziałów ZWM w Warszawie, potem oficer WP, zginął 1 I 1945 p. Sochaczewem. 122, nr alb. 49354; 129, fot.; 215, t. X, s. 115, w zyciorysie męża; 335, s. 148, 154–156; 417, s. 327, 364, 368; 524, s. 169, 171–172, 205–206, 319; 1131, t. VI, s. 70; 1254, s. 235–236; 1314, s. 173.

KRAJEWSKA WACŁAWA FRANCISZKA z d. Marek, „Pola”, „Wacka”, „Wacława” (26 XI 1910–28 VII 1944), ur. i zam. w Częstochowie, c. Franciszka i Michaliny ze Straków, od 1925 pracowała jako tkaczka; od 1933 czł. KPP, od 1934 działaczka KPZU we Lwowie, w 1935 skazana na 8 lat więzienia, odbywała karę we Lwowie i Stanisławowie, zwolniona w kwietniu 1939; wybuch wojny zastał ją w Częstochowie, jesienią t.r. doszła do Lwowa, skąd w czerwcu 1941 ewakuowała się wraz z mężem

J. Krajewska

Mieczysławem pod Moskwę, tam przeszkolona w szkole partyjnej w Puszkino, czł. tzw. drugiej Grupy Inicjatywnej, we wrześniu 1943 przerzucona w grupie spadochronowej w rejon Pińska; w styczniu 1944 przedostała się na Lubelszczyznę, sekretarz KO PPR Lublin, współorganizatorka AL na Lubelszczyźnie, czł. redakcji pisma „Ostatnie Wiadomości”, organu PPR, „Żołnierza Lubelszczyzny”, organu sztabu Obwodu II AL, i „Rady Narodowej”, organu konsp. lubelskiej WRN; zginęła w walce w rejonie wsi Budki pod Kraśnikiem, gdy partyzantów I brygady AL im. Ziemi Lubelskiej otoczyły wycofujące się oddziały Wehrmachtu; pochowana na cmentarzu w Rzeczychy; odzn. Krzyżem Grunwaldu III kl., pośm. mianowana kpt.

132; 215, t. XIX; 253, s. 102; 285, s. 268; 404, s. 356; 488, s. 360, 363; 496, s. 236, 278; 507, s. 232; 1272; 1335, s. 127; 1389, s. 286 fot., 296, 454.

KRAJEWSKA WERONIKA, „Lady”, „Wera” (?–12 XII 1943), zam. w Kielcach, czł. Koła Lokalnego PWK; w konsp. pierwsza kurierka Komendy Okręgu ZWZ Kielce do KG, potem kierowniczka kurierek, prowadzony przez nią gabinet kosmetyczny przy ul. Sienkiewicza był punktem kontaktowym kpt. dypl. Macieja Kalenkiewicza ps. „Jaworski”, „Stefan”, szefa sztabu Komendy Okręgu; zagrożona, śledzona, pracowała nadal, aresztowana pod koniec 1940, przeszła śledztwo połączone z torturami w gestapo kieleckim, wywieziona do Oświęcimia, nr oboz. 67328, tam zmarła; odzn. Krzyżem Walecznych.

71, s. 92, poz. 623, 123, sygn. III/21/12; 140, t. I, s. 2, poz. 3; 498, s. 502; rel.: M. Chodnikiewicz, Stefani Gierowskiej.

KRAJNA JADWIGA ZBIŚŁAWA (Zdzisława ?), „Olszyna”, „Zbisia” (13 X 1910–VII 1944), ur. i zam. w Poznaniu, harcerka Chor. Wielkopolskiej OH; w konsp. do kwietnia 1943 kurierka Wydz. Operacyjnego, następnie kierowniczka Wydz. Łączności Konsp. Komendy Okręgu ZWZ-AK Poznań (po M. Kaniewskiej); 15 X 1943 aresztowana w licznej grupie członków Komendy Okręgu, po ciężkim śledztwie w d. Domu Żołnierza więziona w Forcie VII, powieszona lub rozstrzelana w obozie w Żabikowie; odzn. Orderem Virtuti Militari.

11, poz. 25; 108; 123, sygn. III/50/99; 253, s. 169; 527, s. 80–81, 95.

KRAKOWIAKÓWNA ANIELA (ok. 1925–28/29 V 1943), zam. w Psarach w pow. kozienickim; w konsp. sanitariuszka Zielonego Krzyża w oddziale partyz. Obwodu BCh Kozienice, dowodzonym przez jej brata Bolesława „Bilofa”; zagarnięta przez Niemców, rozstrzelana na rynku w Kozienicach z 9 aresztowanymi żołnierzami oddziału „Bilofa”.

255, s. 77–78; 417, s. 406, 546.

KRAKOWIAKÓWNA JOANNA (1920–5 IX 1939), ur. i zam. w Kowlu, absolwentka szkoły handlowej tamże; harcerka, pewniaczka z hufca szkolnego PWK, przeszkolona w obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej; w polskiej wojnie obronnej 1939 od pierwszego dnia pełniła dyżury, poległa podczas służby od wybuchu bomby.

67.

5/57

Bibliografia i źródła

Niniejszy wykaz obejmuje materiały rozmaitego charakteru: w dziale I – zbiory własne Komisji, na które składają się bardzo zróżnicowane dokumenty archiwalne; w dziale II – referaty wygłoszone na sympozjach naukowych i zjazdach okolicznościowych, będące w posiadaniu poszczególnych osób, instytucji i stowarzyszeń, jak również notaty, wspomnienia i pamiętniki; w dziale III – dokumenty udostępnione Komisji przez archiwa, muzea oraz instytuty; w dziale IV – tablice pamiątkowe, nagrobki i napisy cmentarne. Ostatnie trzy części stanowią wykazy dzieł publikowanych drukiem, które obejmują w dziale V – książki, encyklopedie, słowniki, wspomnienia, monografie i in.; w dziale VI – maszynopisy powielone i odbitki; w dziale VII – czasopisma.

W *Bibliografii i źródłach* nie wymieniono natomiast dokumentów o charakterze informacji i relacji, jakimi dysponowała Komisja, ani nazwisk informatorów. Znajdzie je Czytelnik w zapisach bibliograficznych bezpośrednio pod hasłami, co wyraźniej ukazuje powiązania i kontakty między osobą, której dane hasło jest poświęcone, a relatorem czy informatorem, zawsze niemal znającym ją osobiście – najczęściej członkiem rodziny lub towarzyszem broni.

We wspomnianych zapisach bibliograficznych pod hasłami podano odpowiednie numery pozycji niniejszego wykazu, uzupełniając je w miarę potrzeby numerem strony dzieła, oznaczeniem sygnatury, określeniem charakteru przytoczonego dokumentu itp. Poszczególne pozycje rozdziela średnik, zaś dane w ramach pozycji – przecinek.

I. ZBIORY KOMISJI (KHK)

1. Kartoteka osobowa (KHK-I 1);teczki osobowe (KHK-II).
2. Akta Sądu Specjalnego, Wydział Gestapo w Bydgoszczy, wypis I. Monstorska (KHK-III 9).
3. *Działalność Wojskowej Służby Kobiet AK Obwodu VII*, oprac. J. Młodzinska (KHK-III 1).
4. Koło b. Wychowanek Gimn. i Lic. im. Emilii Plater w Warszawie, materiały (KHK-III 1).
5. Koło b. Wychowanek i Wychowanek Szkoły Jadwigi Sikorskiej i Gimn. i Lic. im. Królowej Jadwigi w Warszawie, materiały (KHK-III 1).
6. Komisja Historyczna XVI Lic. Ogóln. im. Stefanii Sempołowskiej w Warszawie, oprac. M. Wipszycka, materiały (KHK-III 1).
7. Magier T.: Materiały dotyczące udziału kobiet w oddziałach 21 Warszawskiego Pułku „Dzieci Warszawy”, maszynopis (KHK-III 1).

8. Malinowski K.: *Na polnow od Starówki*, 1973, maszynopis (KHK-III 1).
9. Materiały dotyczące WSK AK Obwodu Zoliborz, oprac. M. Robakowa (KHK-III 1).
10. Wykaz aresztowanych członków ZWZ. Z Raportu specjalnego wydziału IV-D-2 gestapo w Katowicach z 10 XI 1942, wypis A. Korceżyńska (KHK-III 11).
11. Wykaz kobiet odznaczonych orderem *Virtuti Militari* (KHK-IV 4).
12. Wypisy z dokumentacji odznaczeń i stopni. Ze zbiorów Studium Polski Podziemnej w Londynie, oprac. H. Hoffmann, G. Lipińska, M. Witteková, maszynopis (KHK-IV 3).
13. Wypisy z rozkazów ppłk. M. Niedzielskiego „Zywiciela” z okresu Powstania Warszawskiego 1944 w części dotyczącej służby sanitarnej i wojskowej służby kobiet, maszynopis (KHK-IV 3).
14. Kartoteka byłych członkiń Organizacji Przystosobienia Wojskowego Kobiet (KHK-VI 4).

15. Kar
16. Wy
- Przysposobie
17. Wy
- tracyjnych (f
18. Wy
- VI 3).
19. Wy
- nierzy AK.
- Hibner – „Pi
- M. Manczars
- wski – „Basz
- wski – „Cza
- Zienkiewicz

II. ZBIORY

Materiały, k
Komisji, opr

20. Au
- wstaniu War
- AK „Zubr”
21. Bo
- dot. batalion
22. Br
- szczyfrankiej
- 1970, maszy
23. Br
- zdrowia obr
- referat na s
- wojnie swia
- Liga Kobiet
24. Ce
- ry I”, maszy
25. Ch
- kieleckiego
- rat na sym
- 1971, ZBoV
26. Ch
- cy i na tere
- konkursowa
27. D
- w Okręgu f
28. D
- na ziemi
- doktorska,
29. D
- i działalno
- pacji hitler
- maszynopi
30. F
- Siostr Naj
- wie. Wyka
- umarłych,
- w latach 1

STOKNIE WRESTNICOW walki

O NIEPOZLEGŁOŚĆ POLSKI

1939 - 1945

PIW v. 4 N 1988

Lista odznaczonych orderem Virtuti Militarii podanych rozkazami własnymi Komendanta Pomorskiego Okręgu AK /"Palac""Peligan""Parcela""Kinos"/ w ramach limitu przydzielonego Okręgowi przez Komendanta 512 Kibornych w Kraju rozkazem Nr 712/273/OP I ,rejestrowanego w Komendzie Obwodowa Zachodniego/"Kantor"/ pod Nr 129/I z dnia 18.5.1944

stop.kawczak i imię	imię ojca	data ur.	Przydział w 1939r.	Przydział stan. w AK.	po.	Data awansu.	Nr.rozkazu
śp. mjr Kosiński Jan	Walenty	27.8.1912	8ppp. zaw.	szef sztabu Okręgu	Sokół, Franek	11.11.1939	118/I z 18.1.45
śp. mjr Kotwicki Wacław	Roman	3.5.1897	Wlkp. Bryg. ON	insp. rej. w Ostrowie	Wawrzyn	11.11.1939	" "
śp. kpt Bączkowski Edward	Jan	1.10.1896	5ppp. rez.	insp. rej. w Krotoszynie	Berger	15.7.1941	" "
kpt Kibicki Bronisław	V		8ppp. rez.	insp. rej. w Krotoszynie	Adam	15.1.1941	114/I z 14.1.45
śp. por Hanna Jerzy		29.4.1912	5ppp. rez.	insp. rej. w Lesznie	Łozek	3.6.1941	118/I z 18.1.45
śp. por Rytka Franciszek	Franciszek	28.7.1911	6ppp. zaw.	insp. rej. w Goleniowie	Sporter	15.2.1940	" "
śp. por Furmaniak Alfred		7.12.1905	Arm. Pomorska	insp. rej. w Środzie	Naciel	1.4.1942	" "
śp. por. Szuma Czesław	Jan	6.6.1906	04r. zap. 14 DP rez.	I szef. 20 Okręg	Blasław	11.11.1939	" "
śp. por. Tota Franciszek	Franciszek	6.7.1908	Bat. ON Gdynia	I insp. rej. Gdynia	Wolter	1.1.1940	" "
śp. por. Wysocki Witold	Witold	31.5.1916	2ppp. rez.	kom. obr. Kępno	Vicher	5.4.1940	114/I 14.1.45
śp. por. Trojanowski Edmund		16.10.1901	5ppp. rez.	II insp. rej. Leszno	James	19.11.1942	118/I 18.1.45
śp. ppor. Kuźmowski Stefan	Piotr	28.6.1912	5ppp. rez.	kom. obr. Krotoszyn	Marcin	20.10.1941	114/I 14.1.45
śp. ppor. Polnicki Józef	Teofil	30.1.1914	5ppp. rez.	szef sztabu "	Wiktor	15.7.1941	" "
śp. ppor. Sobczak Józef	Jan	10.3.1913	7ppp. zaw.	insp. Kadry w Okr.	Jerzy	23.2.1940	118/I 18.1.45
śp. ppor. Wodniak Stanisław	Wojciech	2.10.1904	ak. cyw.	ref. OP w insp. Środa	Łukasz	1.9.1941	114/I 14.1.45
mjr Kabanicki Jan			8ppp. rez.	szef O.I Okr./P.o K-4	Orwał	15.1.1941	118/I 18.1.45
por. Kędziorski Władysław-Jan	Jan	26.8.1898	5ppp. rez.	insp. Kadry Krotoszyn	Łech	2.6.1940	114/I 14.1.45
por. Olapski Albert	Franciszek	13.3.1908	Bat. ON Bydgoszcz	szef O.II insp. Ostrow	Hubert	24.1.1940	114/I " "
por. Rykowski Wawrzyniec-Michał		7.8.1900	6ppp. rez.	kom. plac. 5 Ostrow	Wawrzynów	15.1.1941	114/I " "
por. Salski Józef		25.8.1914	2ppp. rez.	szef O.V obr. Kępno	Tytus	6.7.1941	114/I " "
por. Kordulewicz Michał	Antoni	4.9.1902	Bryg. KOP	p.o szef V.O Okr.	Stech	15.8.1941	139/I 11.11.44.
śp. st. starsz. Kłosowski Kamiliarski Jan	V	2.3.1896	7ppp. rez.	kurier kom. Okręgu	Bartek	15.1.1940	114/I 14.1.45
starsz. Wodniak Wacław	Grzegorz	28.8.1913	Bryg. KOP	szef oddz. dyw. Jarecin	Artur	4.12.1942	" "
ppor. Kozak Czesław	Stanisław	2.6.1917	7ppp. rez.	insp. O.V w insp. Gostrow	Spirytus	3.2.1940	" "
śp. Kraina Jadwiga	V	13.10.1910	instruktor SO	kurierka O. SKK/Zręby	Olszyna	5.4.1940	118/I 18.1.45

Wł. S. S.

S. K. S.

Za zgodność dokumentacji historycznej

/mgr Marcin Wodniak/

Poznań dnia 11.11.1977

1950

Lista awansowanych
POZNAŃ K. 9
data: 11.11.1977

Wł. S.

Przystąpienie M. Kmyzięuskie

704

zob. do p. 729/04 376

Lista odznaczonych orderem Virtuti Militari i medalem Zasługi w służbie Komendanta Pomorskiego Okręgu AK
 /"Pala" "Palligon" "Parola" "Złota" / w ramach Licznik przydzielonego Okręgowi przez Komendanta S12 Ekspozytu
 w Kraju rozkazu Nr 732/27/OP I, rejestracyjno w Komendzie Obietnicy Łobedzińskiego "Lanter" / pod Nr 129/I
 z dnia 18.3.1944

stop., imię i nazwisko	imię ojca	data ur.	Przebieg w 1939r.	Przydział stan. w AK.	ps.	data naprzys.	Nr. rozkazu
śp. mjr Kucielki Jan	Walenty	27.8.1912	Śp. zaw.	szef sztabu Okręgu	Bokita, Franek	11.11.1939	118/Z z 18.1.4
śp. mjr Kotwicki Wacław	Roman	3.3.1897	Wlkp. Rzg. OK	insp. rej. w Ostrowie	Wawryn	11.11.1939	" "
śp. kpt Buczowski Edward	Jan	1.10.1894	53pp. rez.	insp. rej. w Krotosynie	Berger	13.7.1941	" "
kpt Kibicki Bronisław			84pp. rez.	insp. rej. w Krotosynie	Adam	13.7.1941	114/Z z 14.1.4
śp. por Hamble Jerzy		29.4.1912	53pp. rez.	insp. rej. w Lesznie	Leszek	3.6.1941	118/Z z 18.1.4
śp. por Ryba Franciszek	Franciszek	28.7.1911	68pp. rez.	insp. rej. w Olesznie	Spertler	13.2.1940	" "
śp. por Furmanki Alfred		9.12.1905	Arm. Pomorza	insp. rej. w Środzie	Maciej	1.4.1942	" "
śp. por Surma Czesław	Jan	6.6.1906	04r. asp. 14 OP rez.	I szef. 20 Okręg	Blonde	11.11.1939	" "
śp. por Tata Franciszek	Franciszek	6.7.1908	Bat. OK Gdynia	I insp. rej. Ostrowa	Miller	1.1.1940	" "
śp. por Wysocki Witold	Czesław	31.3.1914	29pp. rez.	kom. obw. Łepno	Wicher	5.4.1940	114/Z z 14.1.4
śp. por Trajnowski Edmund		16.10.1901	53pp. rez.	II insp. rej. Leszna	Janusz	19.11.1942	118/Z z 18.1.4
śp. ppor. Kurawski Stefan	Piotr	28.6.1912	56pp. rez.	kom. obw. Krotosyna	Marcin	20.10.1941	114/Z z 14.1.4
śp. ppor. Polnicki Józef	Teofil	30.1.1914	56pp. rez.	szef sztabu "	Viktor	15.7.1941	" "
śp. ppor. Sobczak Józef	Jan	10.3.1913	76pp. rez.	insp. Ładywa w Okr.	Jerzy	23.2.1940	118/Z z 18.1.4
śp. ppor. Wodnicki Stanisław	Wojciech	2.10.1904	a.k. czw.	ref. 20 w insp. Środa	Emiliusz	1.9.1941	114/Z z 14.1.4
mjr Kozłowski Jan			84pp. rez.	szef O.I Okr. / P. 4 4-4	Orwał	13.1.1941	118/Z z 18.1.4
por. Kozłowski Władysław-Jan		26.8.1898	56pp. rez.	szef O.V obw. Łepno	Lech	2.6.1940	114/Z z 14.1.4
ppor. Głoga Albin	Franciszek	13.3.1908	Bat. OK Bydgoszcz	szef O.II insp. Ostrow	Hubert	24.1.1940	114/Z z 14.1.4
ppor. Rykowski Wacław-Michał		7.8.1900	60pp. rez.	kom. plac. J Ostrow	Wawrynow	13.1.1941	114/Z z 14.1.4
ppor. Bahaga Józef		23.8.1914	29pp. rez.	szef O.V obw. Łepno	Tytus	6.7.1941	114/Z z 14.1.4
ppor. Burdziejewicz Michał	Antoni	4.9.1902	Rzg. 20P	p.o szef V.O Okr.	Stach	13.8.1941	129/Z z 11.11.44
śp. st. sierż. Kiełbicki Kazimierz-Jan		2.3.1896	70pp. rez.	kurier kom. Okręgu	Bartek	13.1.1940	114/Z z 14.1.4
sierż. Wodnicki Wacław	Gregorz	28.8.1913	Rzg. 20P	deca oddz. 5pp. Jarocin	Artur	4.12.1942	" "
ppor. Kozak Czesław	Stanisław	2.6.1917	70pp. rez.	insp. O.V w insp. Ostrow	Ignacy	3.2.1940	" "
śp. Krajewski Józef		13.10.1910	instruktor 20	kurierka O.III/Żelazny	Olewna	5.4.1940	118/Z z 18.1.4

Wł. S. S.

za zgodności dokumentacji historycznej

S. M. S.

/mgr Marian Wodnicki/

Poznań dnia 11.11.1977

190

Lista ofiaromcy
 POZNAŃ K. 9
 str. 19. 9. 1944

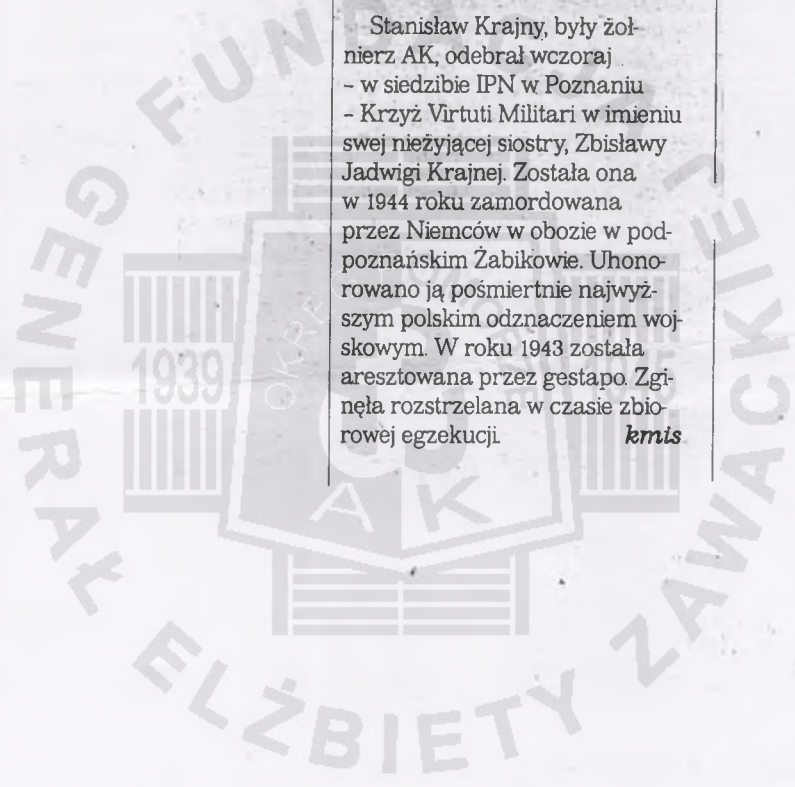

Przysięga M. Krzyżewskie 7-11-05 lp. 132/05, 376/

Za dzielność

Stanisław Krajny, były żołnierz AK, odebrał wczoraj - w siedzibie IPN w Poznaniu - Krzyż Virtuti Militari w imieniu swej nieżyjącej siostry, Zbysławy Jadwigi Krajnej. Została ona w 1944 roku zamordowana przez Niemców w obozie w podpoznańskim Żabikowie. Uhonorowano ją pośmiertnie najwyższym polskim odznaczeniem wojskowym. W roku 1943 została aresztowana przez gestapo. Zginęła rozstrzelana w czasie zbiorowej egzekucji. *kmis*

IV. Korespondencja:

- list zbistawy Krajna do Fr. i K. Krajna - maj 1944 - j. niemiecki - rhp! Uragi Langoldi Sighienie - dndk - msp. Kserokopia, k. 2, s. 1-2.
- list M. Kryżaniuskiej do prof. E. Zareckiej - 1.12.2004. Msp. oryg. k. 1, s. 3.
- Pismo ŚZŻAK Okr. Wielkopolska do ppłk. Mirosława Sulejki w spr. Kryża VM dla J. Krajna ps. Dżurka Msp. Kopia. 1.12.2004. k. 1, s. 4.
- list M. Kryżaniuskiej do prk prof. E. Z. Msp. Oryg. k. 1, s. 5. (31.08.2005)
- list J. Jany Bystryckiej do "Pana Pułkownika", Poznań 2 marca 2005. Rhp. kserokopia, k. 1, s. 6.
- Pismo Kancelara Orderu Wojennego VM. St. Nałgca Komorniczak do ppłk. St. Karolkić Pnecsa 26 ŚZŻAK - 12.04.2005. Msp. kserokopia, k. 1, s. 7.
- Pismo 26 ŚZŻAK do Kpt. J. Górskiego Pnecsa Langoldi Okr. Wielkopolska ŚZŻAK. Msp. kserokopia, 26.04.2005. k. 1, s. 8.
- Pismo ŚZŻAK Okr. Poznań do J. Okonia - przewodniczącego Komisji Miłośników Odznaczeń 26 ŚZŻAK. Msp. Kopia (pnebitka) k. 1, s. 9-10. (4.05.2005).
- Pismo ŚZŻAK Okr. Poznań do prof. E. Z., 4.05.2005. Msp. Oryg. k. 1, s. 11.

Schutzhaftgefangener: *Zbiława*
(Vor-

Krajna
u. Zuname)

Lemsingen 3 Posen - 2
Zelle *9.4*

Zur Beachtung!

Die Schutzhaftgefangenen dürfen alle 4 Wochen eine Karte in deutscher Sprache schreiben und einmal monatlich Post in deutscher Sprache empfangen. Jeden Dienstag von 9-11 Uhr werden Pakete am Fort VII angenommen. Die Pakete dürfen enthalten: Seife, Zahnpasta, Zwirn, Garn, Stopfwohle, Schuhputzzeug und Lebensmittel. Während der Wintermonate kann auch warme Unterwäsche geschickt werden. Eine Aufstellung über den Inhalt des Paketes muß beigelegt werden. Bei Mißbrauch von Sendungen zum Durchbringen von Kassibern, Rauchwaren, Alkohol, Waffen, Werkzeugen oder sonstigen unerlaubten Dingen wird der Absender zur Rechenschaft gezogen. Der Empfänger wird dann von weiterem Paketempfang ausgeschlossen. Das betreffende Paket verfällt der Beschlagnahme. Pakete aus Posen dürfen nicht mit der Post befördert werden.

Verwaltung.

V.-D. 2730. 43.

Am

Fr. v. K. Krajna

Posen-Lemsingen

Rudolfstr. 30. Wg. 6

Przysiężenie N. Krzyżeniśkie 7 II 05 /p. 132/05, 376/

IV | 2

Josen ... 5/1917

Liebe Kazimierz u. Franc
Videm Dank für eure letzten 2 Pakete vom April mit
decke mirs. Alles in Ordnung, schön bezeichnet. Granche
wirds mirs - schicket mir mir das was sich bitte
Kazimierz, hast du mir große Freude getan mit Schinken aber
sonstlich jetzt zu schön für mich, viel denke ich an Endspies
he. Allerliebster - mein. und das Pack gut nicht aus, arbeitet,
gesund ist und zusammen mit Gids u. Gids. Gids denkt und
an die warum schreit ihr nicht? das ist für uns die
größte Freude. Für allen die unser fest Samstagsgemeinde mit
licht sich Tatu Hindya u. Mitte Haupt-por sind gesund, hat kein
in Sorgen uns uns. Grisse herpocht alle Verwandten u. Bekant
und Grisse hier Kazimierz, Franc mit Irke und Janica
Bitte mir Zahn u. Lindaputan u. Teller... eure Horst

Przystąpiła M. Kmyzińska 7/1/05

MARIA KRZYŻAŃSKA
os. Zwycięstwa 10 H m. 71
61-646 POZNAŃ
tel. 8 203 - 337
kom. 0 603 577 - 3'

p. 853/04 1.12.2004

10/3

B76

Droga Elżbieto!

Udało się znaleźć rozkaz przyznający śp. Jadwidze Krajnej pseudonim "Olszyna" z Okręgu Poznańskiego Armii Krajowej Krzyż Virtuti Militari V Klasy

śp. J. Krajna występuje w I tomie ~~Biograficznym~~ ^{biograficznym} Słownika Biograficznego Kobiet Odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari zwrócili.my się z pisemm do Urzędu ds Kombatantów • jego zweryfikowanie, Jeżeli trzeba będzie zbierać dane do jej biogramu postaram się pomóc.

Dalej szukam rozkazu dot. śp. Heleny Siekierskiej, narazie bezskutecznie.

Serdecznie pozdrawiam

luna

proszę nie pisać o odbiorze
Starobrojskiemu 7 Miłobrodzkiej
podziękowanie telef.
02004

201. da j. 853/04

11/4

B46
Kryszewskie

**ŚWIATOWY ZWIĄZEK ŻOLNIERZY ARMII KRAJOWEJ
OKRĘG WIELKOPOLSKA**

61-713 POZNAŃ, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 18, pokój 322, tel. 854-19-18
KONTO BANKOWE: PKO BP SA O/I POZNAŃ Nr 05 1020 4027 0000 1902 0300 2243

L. dz. 1029 / 2004

Poznań, dnia 1. 12. 2004

Pan ppłk dr Mirosław Sulej
Departament Wejskowy
Wydział Odznaczeń i Mianowań
ul. Wspólna 2)4
00 926 Warszawa

Dotyczy: Krzyża Virtuti Militari śp. Jadwigi Krajnej
ps. Olszyna

W oparciu o przesłany załącznik do Rozkazu Komendanta
Poznańskiego Okręgu Poznańskiego Armii Krajowej ustali-
liśmy iż Krzyż VM otrzymała

śp. Jadwiga Krajna pseudonim Olszyna
rozkaz 118) 18.01.1945

Uprzejmie prosimy o sprawdzenie czy w.w. figuruje w wykazie
Kawalerów VM a o ile nie to zweryfikowanie tego Orderu.

Dołączamy krótki życiorys umieszczony w Encyklopedii
Konspiracji Wielkopolskiej.

W I tomie Słownika Biograficznego Kobiet Odznaczonych
Orderem Wojennym Virtuti Militari jest dołączony wykaz
Kobiet które nie mają zweryfikowanego Krzyża .

Jadwiga Krajna jest wielceplanką i zginęła w Poznaniu
uwazamy więc za moralny obowiązek wystąpić o pośmiertną wer-
fikację Krzyży VM.

Jednocześnie bardzo serdecznie dziękujemy za nadesłane nam
kserekopie rozkazów dotyczących Wielkopolski i jeśli to
możliwe prosimy również o przysłanie kserekopii dotyczących
Okręgu Łódzkiego AK.

Z poważaniem

WICEPREZES
Zarządu Okręgu SZZAK
[Signature]
98

Do wiadomości:

Pani płk prof Elżbieta Z^owacka
Redaktor Słownika biograficznego Kobiet odznaczonych
Krzyżem VM
87 100 Toruń
ul. Gagarina 136)26

W załączeniu przesyłamy życiorys śp. Zbysławy Krajny z Poznania
wraz z dyskietką.

Do życiorysu dołączam pełną dokumentację
Krzyż VM został potwierdzony zaświadczeniem Ministerstwa Obrony
Narodowej w dniu 06.01.2005.

l.w. Lmij

1. akt urodzenia
2. Akt śmierci
3. wywiad z księgi meldunkowej M. Poznania
4. ksero legitymacji Krzyża AK i Wejska Polskiego
5. Ksero legitymacji Krzyża VM
6. Życiorys opracowany przez brata Stanisława Krajna
7. Ksero niektórych pozycji z bibliografii w zakresie dot.
śp. Zbysławy Krajny
8. Folder z Muzeum w Żabikowie

Pruski, 2 marca 2005r.

Szanowny Panie Podkomitu!

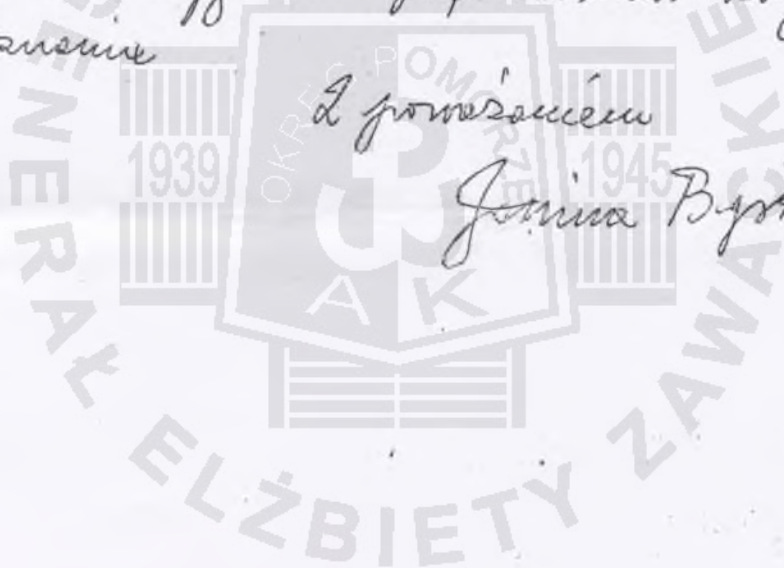
4811-12-05

Przesyłam notatkę z cytułem Wielkopolskiego z dnia 23.02 br. o nodawciu Zbisdanie, Jsdariske Krajowej Krajpa Virobuti Militarim sieobitnie SPK.

Wedlug ostatnich informacji wyskazywanych okisicj z SPK, unocystici odhyda ni w dniu 22 lutego 12 inicjatywy SZZAK, a nodawciu Krajpa VM zostalo zadobnione w Hetrzewa W szwie unocystici mylided, pt. „Kospiracja w Wielkopolsce w latach 1944-45” myztorid prof. dr. hab. Zbigniew Pilsorski z NAM w Prusku

Z powiesaciem

Jolana Bystrycka

11/7

Kod. g. Obw. z nadaniem i ogłoszeniem z obywatelstwa Pomara 20104/05

rej. do p. 428/05

376

572/2005
18-06-05

KANCLERZ I KAPITUŁA ORDERU WOJENNEGO VIRTUTI MILITARI

00-902 Warszawa, ul. Wiejska 10
tel. (22) 695 23 11
tel. (22) 695 28 70

Warszawa, dnia 12 kwietnia 2005 r.

Nr 4811-12-05

Pan
ppłk Stanisław KAROLKIEWICZ
Prezes Zarządu Głównego
Światowego Związku Żołnierzy AK
ul. Zielna 39
00-108 Warszawa

Szanowny Panie Pułkowniku

Do Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari wpłynęło pismo p. Janiny Bystrzyckiej z dnia 2 marca 2005 r. i wycinek prasowy, z których wynika, że poznański oddział Światowego Związku Żołnierzy AK był inicjatorem pośmiertnego nadania Orderu Wojennego Virtuti Militari.

W związku z powyższym komunikuję, że Zbysława Jadwiga Krajna nie była Kawalerem Orderu VM i uprzejmie proszę o spowodowanie sprostowania tej wiadomości na łamach pisma, które ją ogłosiło.

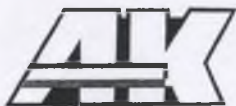
Proszę również o zbadanie tej sprawy jako precedensowej i powiadomienie Kapituły, kto dopuścił się tego przekłamania.

Krzysztof Wójcik

Załącznik 2

Kancierz
Orderu Wojennego Virtuti Militari
Stanisław Nałęcz Komornicki
gen. bryg. w st. spocz.

2005. 10 p. 428/05 10/8 376

ŚWIATOWY ZWIĄZEK ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ

WORLD UNION OF VETERANS OF THE HOME ARMY

ZARZĄD GŁÓWNY

HEAD OFFICE
UL. ZIELNA 39
00-108 Warszawa

NIP 526-17-10-045
Regon: 001383411

tel./fax 625 69 76
tel. 620 12 85
tel. 620 12 86 skarbnik

Warszawa, dn. 26.04. 2005 r.

L. dz. 572/2005

27.4.05
369/2005

Sz. Pan
kpt. Jan Górski
Prezes
Zarządu Okręgu Wielkopolska
Światowego Związku Żołnierzy
Armii Krajowej

Al. Niepodległości 18
61-713 Poznań

Z upoważnienia p. Prezesa Zarządu Głównego SZŻAK - ppłk Stanisława Karolkiewicza, przy niniejszym przekazuję kopię pisma interwencyjnego, Kanclerza Orderu Wojennego „Virtuti Militari” gen. bryg. Stanisława Nałęcz-Komornickiego.

Przekazując pismo wraz z załącznikami proszę o niezwłoczne zbadanie przedmiotowej sprawy oraz złożenie meldunku – wyjaśnienia do Zarządu Głównego.

Załącznik:

Kopia pisma Kanclerza
wraz z załącznikami

PRZEWODNICZĄCY KOMISJI
Mianowań i Uzyszczeń SZŻAK
Członek Prezydium

Janusz Okoń

Kopie otrzymuje:

Kanclerz Kapituły Orderu Wojennego
„Virtuti Militari”
p. gen. bryg. St. Nałęcz-Komornicki

ŚWIATOWY ZWIĄZEK ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ
OKRĘG POZNAŃ

61-713 POZNAŃ, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 18, pokój 322, tel. 854-19-18
KONTO BANKOWE: PKO BP SA O/I POZNAŃ Nr 05 1020 4027 0000 1902 0300 2243

L. dz.

380 / 2005

Poznań, dnia 4 maja 2005

Szanowny Pan Janusz Okeń
Przewodniczący Komisji Mianowań
i Odznaczeń Zarządu Głównego
Sw. Związku Żołniersy Armii Krajowej
ul. Zielna 39
00 108 Warszawa

W odpowiedzi na pismo Zarządu Głównego z dnia 26.04.br. l.dz.572) 2005 melduję co następuje:

Pani płk prof. Elżbieta Zawacka opracowująca " Słownik Biograficzny Kobiet Odznaczonych Orderem Wojennym VM zwróciła się do "arządu Okręgu z pytaniem czy posiadamy jakieś dane dotyczące śp. Jadwigi Zbysławy Krajna ps. "Olszyna" gdyż w archiwum Kobiet w Toruniu jest informacja, że została w)w pośmiertnie odznaczona Krzyżem VM. W tej sprawie skierowaliśmy zapytanie do Urzędu d)ś Kombatantów z prośbą o informację czy są jakieś dokumenty na potwierdzenie tego faktu. Po pewnym czasie otrzymaliśmy z Urzędu d)ś Kombatantów dokument- kserokopię wykazu osób które rozkazem Komendanta Okręgu Poznańskiego AK zostały odznaczone Krzyżem VM. Rozkaz nosi datę 18.05.1944 r. Koleżanka Maria Krzyżńska prowadząca tę sprawę zwróciła się z pismem w dniu 1.12.2004 l.dz. 1029)2004 o sprawdzenie czy śp. Jadwiga Zbysława Krajna figuruje w ogólnopolskim spisie Kawalerów VM o ile nie to o weryfikację tegoż odznaczenia.

W dniu 19.01.2005 przy piśmie Urzędu d)ś Kombatantów i Osób Represjonowanych Departamentu Wojskowego l.dz. DW-II-D)W 4-713-1198)04 otrzymaliśmy Odznakę Krzyża Srebrnego VM wraz z zaświadczeniem odznaczeniowym nr DK-3)2005 w celu uroczystego wręczenia bratu zmarłej.

Wręczenia Krzyża dokonano na ręce brata 97 -letniego Stanisława Krajna ps. Sivek również żołnierza AK na spotkaniu w Klubie Historycznym im. gen Stefana Roweckiego Grota .

11/10
Do pisma dołączamy kserokopie zaświadczenia Krzyża.
Równocześnie informujemy iż w wyniku kwerendy dostaliśmy również wiadomość z Ministerstwa Obrony Narodowej Wojskowego Biura Badań Historycznych z dnia 07.02.2004 l.dz.31 pismo potwierdzające Odnaczenie Jadwigi Zbysławy Krajnej.

Sprawa ta nie wymaga prostowania w prasie gdyż kwestionowanie faktu Odnaczenia Jadwigi Krajnej Orderem VM (15.04.1944) oparte na bezpodstawnej informacji i niewiedzy informatorki.

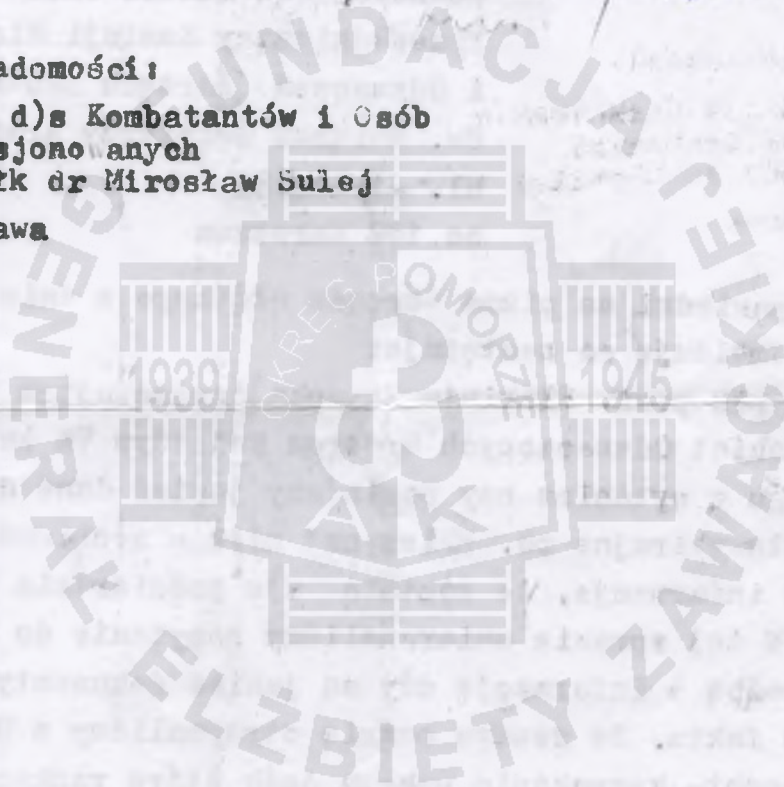
Z Akowskim pozdrowieniem

Sekretarz
Zarządu Okręgu Poznań SZZAK
[Signature]
por. mgr Urszula Hoffmann

Prezes
Zarządu Okręgu Poznań SZZAK
[Signature]
kpt. lek. med. Jan Górski

Do wiadomości:

Urząd ds Kombatantów i Osób
Represjonowanych
Pan płk dr Mirosław Sulej
Warszawa

p. 428/05

14/11

376

**ŚWIATOWY ZWIĄZEK ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ
OKRĘG POZNAŃ**

61-713 POZNAŃ, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 18, pokój 322, tel. 854-19-18
KONTO BANKOWE: PKO BP SA O/I POZNAŃ Nr 10204027-9436-270/1

*Podziękować przy
następnym liście*

L. dz. 373/2005

Poznań, dnia 29 04 2005
140

Szanowna Pani
płk prof. Elżbieta Zawacka ZO
ul. Gagarina 136)26
87 100 Toruń

P^otwierdzając dzisiejszą rozmowę przekazuję pisma otrzymane z Zarządu Głównego naszego Związku . Inicjatywa weryfikacji Krzyża ~~VM~~ dla Zbysławy Krajnej wyszedł z naszego ~~związku~~ Okręgu na podstawie publikacji Słownika Biograficznego Kobiet odznaczonych Krzyżem ~~VM~~ Krajnej. Rozpoczęliśmy poszukiwania wymienionych tam wielkopolanek m. Skierskiej i z Urzędu do spraw Kombatantów od P. płk Suleja otrzymaliśmy rozkaz w którym Zbysława Krajna figuruje, ten sam rozkaz otrzymaliśmy z Ministerstwa Obrony Narodowej Wojskowe Biuro Badań Historycznych w oparciu o ten rozkaz Urząd ds Kombatantów przesłał legitymację i Krzyż który został wręczony przez Generała bratu śp . Zbysławy Krajny.

Wydaje się że wszystko zostało załatwione formalnie. Bardzo jesteśmy zdziwieniu zarzutami Pani Dystrzyckiej wdowie po Przemysławie Bystrzyckim ~~ce~~. Serdecznie pozdrawiamy

[Signature]
H M Przydziału ?

1. N Krajme
2. I.,ps. Jadwiga
3. ur.
4. st.
5. Org. AK
- v. Wypisy ze źródeł - Naciszkowe karty informacyjne:
6. przydz Poznań
7. funkcje
8. nr
9. źr.

a

+ Kwajna Jadwiga + Olsyn ne⁴
wyprowadziły z Szolab. Maniackiej
po Srebrze V K

PK
Lilka

V-1

5.

POZNAŃ VM

"Olszyna" KRAJNA Jadwiga

Okręg Poznań O.III

Zr. Archiwum ZBOWiD

v-2

H. Martin - VIII, 2003 r.

KRAJNA JADWIGA ZBISŁAWA (Zdziślawa ?),
„Olszyna”, „Zbisia” (13 X 1910–VII 1944), ur.
i zam. w Poznaniu, harcerka Chor. Wielkopolskiej
OH; w konsp. do kwietnia 1943 kurierka Wydz.
Operacyjnego, następnie kierowniczka Wydz. Łącz-
ności Konsp. Komendy Okręgu ZWZ-AK Poznań
(po M. Kaniewskiej); 15 X 1943 aresztowana w lic-
nej grupie członków Komendy Okręgu, po ciężkim
śledztwie w d. Domu Żołnierza więziona w Forcie
VII, powieszona lub rozstrzelana w obozie w Żabi-
kowie; odzn. Orderem Virtuti Militari.

11. poz. 25. 108; 123. sygn. III/50/99; 253. s. 169; 527. s. 80–81. 95.

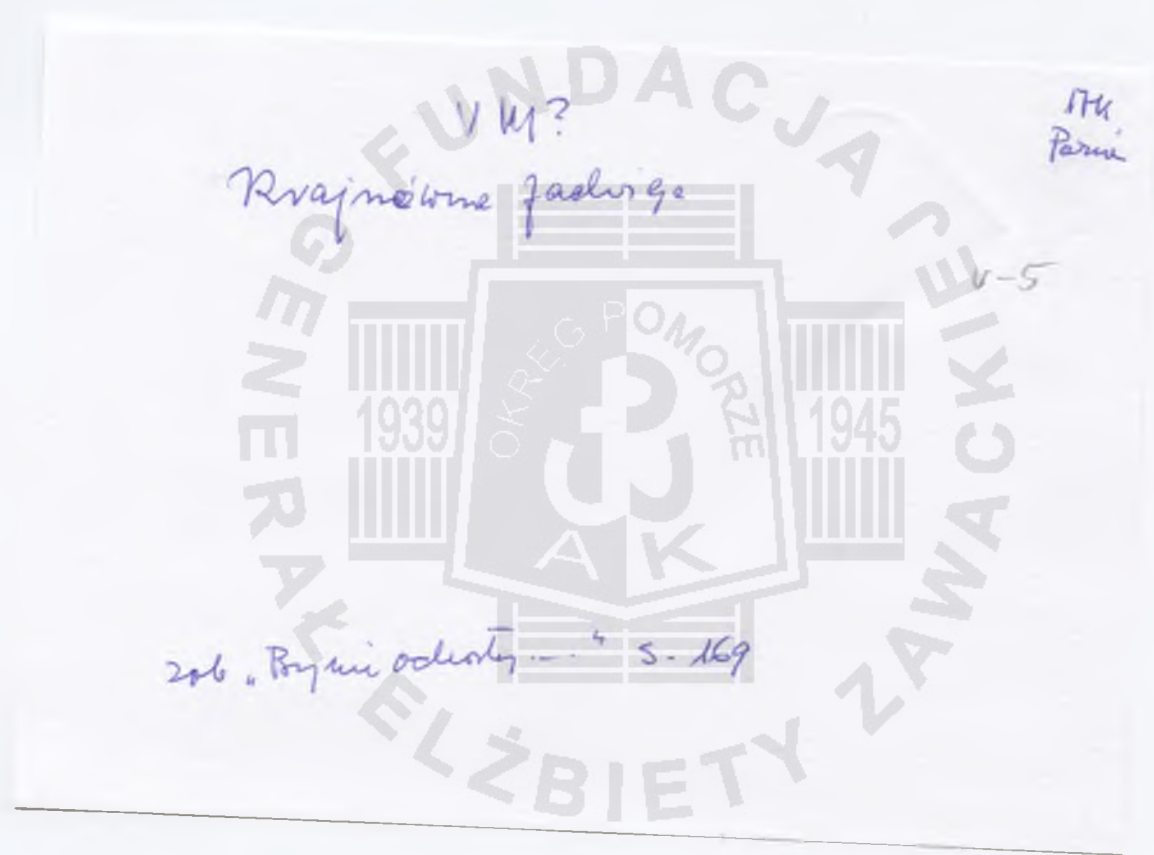
Parma

VIII?

+ Najmłodsze Jedynki pszczyścisła Obojny
(1910-1944)

V-4

Był mój odcinek 169
Encykł. Kwart. Wł. p. S. 290/1

207.12 Kafa²

VM

Dwaj me jałowca

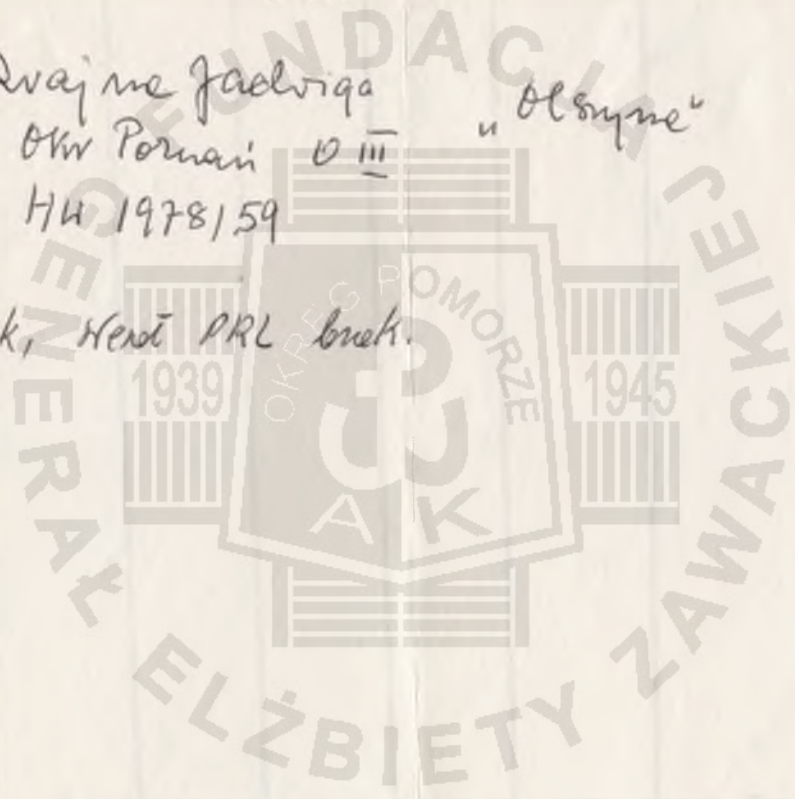
Okw Pomarii 0 III

HW 1978/59

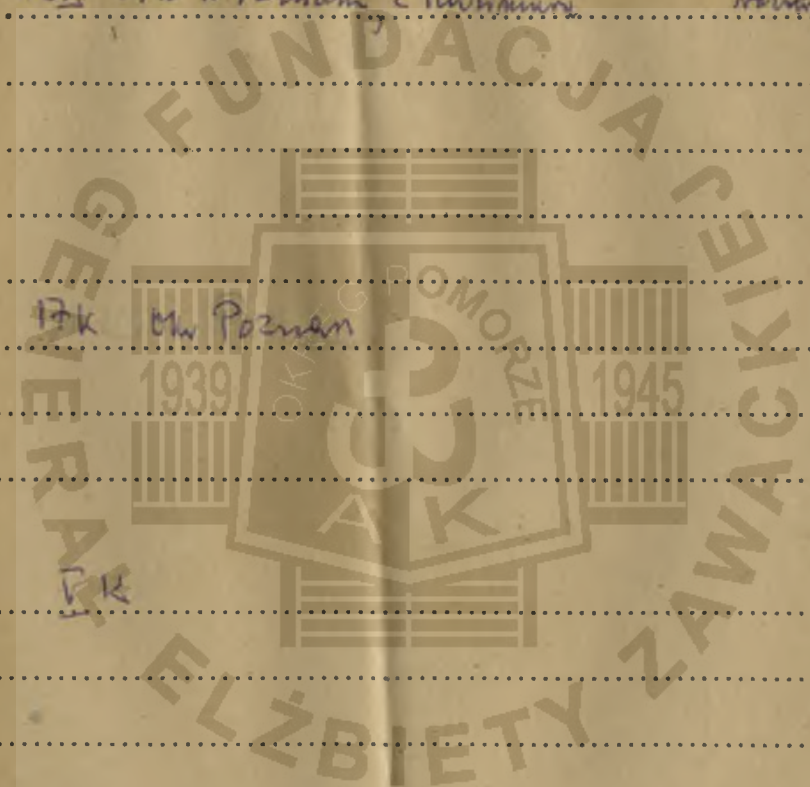
"Olśnyne"

v-6

1. Nowi brek, Heri PRL brek.

1. N Krajne nr 1742 ~~1742~~ mikro MS
2. I., ps. Jadwiga pr. obywat. Zbintawa
3. ur. 13X 1910 w Poznaniu, c. Karłowice narodow. 19 VII 44
4. st.
5. Org. V-7
6. przydz PK M. w Poznaniu
7. funkcje PK
8. nr
9. źr. Rozkaz PK / J. 25. 5. 1941

1
2 IRHK, HW 1978/59

3

4

5

6

7 Enc. Kamp Włp S.290

208 list na Karty Zawackiej
18 XII 03

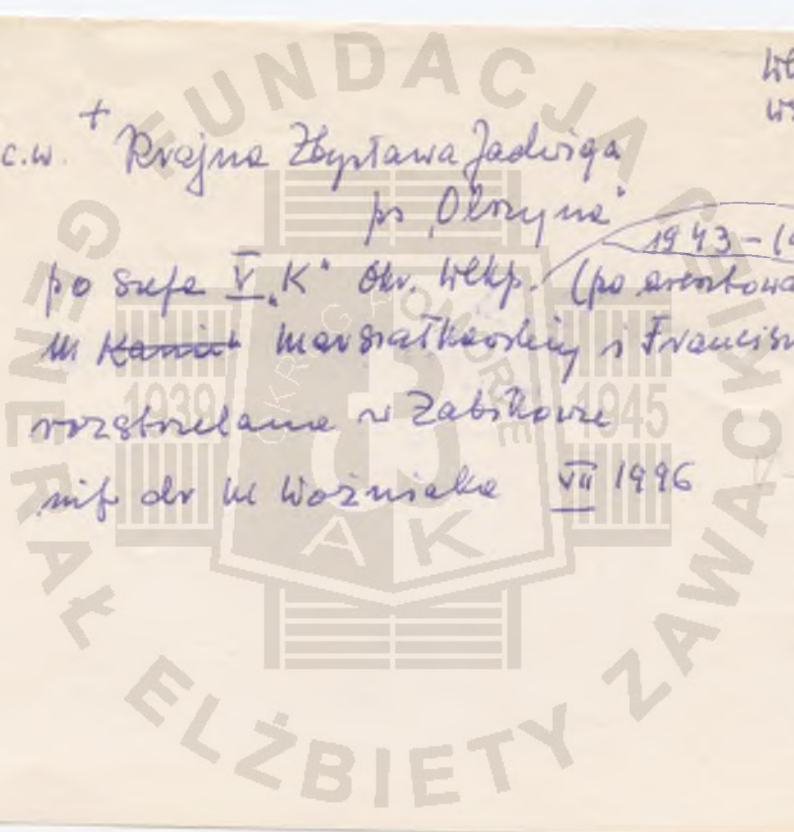
i

WELP
Wsk AK

ppr c.w. + Królowa Zbignawa Jadwiga
po Obojmu

1943-1944

po sądu V.K. ob. Welp. (po aretowaniu
w Kamie m. w. s. a. t. k. o. l. i. g. i. s. F. r. a. n. c. i. s. k. e. f. u. j. t. i.
rozstrzelane w Zabikowie
wif ob. w. Wozniacke VII 1996

VM

T. 3621/WOK

AK
Poznań

(Ekspozycja
"Zaprosz")

KRAJNA Zbiórka Jadwiga
ps. "Olizyma"

vi. Fotografie

1. Zdj. portretowe z młodości, [b. ol.], reprool.,
(7 x 10) szt. 1

fol. przystała m. Krzyżaniska, 205r.

Z. Świtajłło 2013r. oprac. arch.

1. WSK - Jesli osobowe
2. T. 3621 / WSK
3. repr. 7, 2 x 10
4. brak negatywu
5. KRAJNA Zbistawa Jadwiga
6. ps. Olshyma
N.N
7. publikacja: Dziewczyny z AK
- Wielkopolski, s 38
8. uwagi: opis fotopr.

Krajna Zbistawa
Olshym

Z. Switajskie zlotn. oprac. arch.

KRAJNA Zbistawa

